

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΤΗΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΡΗΣΕΩΣ

«Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΑΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΥ,

ΥΠΟ

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, ιεροδ.
πτυχιούχου Θεολόγου τῆς ἐν Μόσχᾳ Πνευματικῆς Ἀκαδημίας.

«Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;»

Ματθ. 16, 13.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ.

Παρά τὴν ὁδὸν Μουσῶν ἀριθ. 2.

—
1878.

1878

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΤΗΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΡΗΣΕΩΣ

«Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΑΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΥ,

ΥΠΟ

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, ^{ἱεροδ.}

πτυχιούχου Θεολόγου τῆς ἐν Μόσχᾳ Πνευματικῆς Ἀκαδημίας.

«Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;»

Ματθ. 16, 13.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ:

Παρά τὴν ὁδὸν Μουσῶν ἀριθ. 2.

1878.

КРИЖИЧЕ БРМАНЕ

THE

STATISTICAL BUREAU

OF THE CITY OF BOSTON

DATA FOR THE YEAR 1880

AND FOR THE YEAR 1881

THE

STATISTICAL BUREAU

OF THE CITY OF BOSTON

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὁρισμένον ἀντικείμενον, εἰς ὃ εἰδικώτερον τὴν ὅλην ἔστρεψα προσοχὴν μου κατὰ τὴν τετραετὴ τακτικὴν ἀκρόασιν τῶν θεολογικῶν μαθημάτων ἐν τῇ τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου θεολογικῇ Σχολῇ, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν ὁμοίαν ὕστερον ἐπὶ ἕτερα τέσσαρα ἔτη περιεκτικωτέραν ἐν τῇ τῆς Μόσχας Πνευματικῇ Ἀκαδημίᾳ, τοῦ αἰοδίου πρωτοϊερέως Βασιλείου Γορσίου αὐτῆς πρυτανεύοντος, ἦσαν τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τὰ συγγενῇ αὐτοῖς φιλοσοφικὰ καὶ ἄλλα γενικώτερα μαθήματα, ὅσα εἰς τὸ σύστημα εἰσέρχονται τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς Θεολογίας.

Πόσον δὲ δυσχερές, λεπτόν ἅμα καὶ σπουδαῖον τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐπιστήμης τῆς Θεολογίας, ὁμολογήσει μόνον βεβαίως ἐκεῖνος, ὅστις ἐπὶ χρόνον μακρὸν περὶ τοῦτο, περὶ τὴν ὀρθὴν τοῦτ' ἔστι τῶν θείων τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων καὶ ἀσφαλῆ κατάληψιν ἱκανῶς ἐνησχολήθη μετὰ τῆς προσηκούσης ἐμβριθείας καὶ συντόνου σπουδῆς. Ἡ πεῖρα ὅμως, ἡ ἐκ τῆς ἐν Μόσχᾳ τριετοῦς διδασκαλίας μου ἀποκτηθεῖσα, πείθει με, ὅτι ἡ περὶ τὴν λύσιν τῶν θεολογικῶν ζητημάτων ἀναφυομένη πολλᾶκις δυσχέρεια οὐσιωδῶς ἐλαττοῦται, ὅταν, ἐκτός τῆς συστηματικῆς μελέτης τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὡς χειραγωγικὸν βοήθημα λαμβάνωνται καὶ αἱ τῶν Πατέρων εἰς τὰς Γραφὰς ἀκριβεῖς ἐρμηνεῖαι, ὧν ἡ μετὰ σπουδῆς τῆς δεούσης διηνεκῆς μελέτη μεγάλῃν τῷ θεολογοῦντι παρέχεται καὶ πλουσίαν τὴν πνευματικὴν ὠφέλειαν. Ἐπομένως ὁ τῆς γνώσεως τούτων ἐστερημένος τυγχάνων ὀρθόδοξος μάλιστα θεολόγος πρὸς ἡκρωτηριασμένον ἀληθῶς ὁμοιάζει μονόπτερον πτηνόν, οὐδέποτε εἰς ὕψος ἵπτασθαι δυνάμενον.

Καὶ γνωστὸν μὲν, ὅτι ἡ τὴν ναῦν τῆς σωτηρίας δεξιῶς οἰακροστροφοῦσα καὶ αἰείποτε ἀκέραια διαφυλάττουσα τὰ θεῖα τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως δόγματα ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐδραία ἔστηκε, τὴν ἀλήθειαν ὀρθοτομεῖ καὶ πρυτανεύει, τὴν ἀλήθειαν διδάσκει, μόνῃν τὴν ἀλήθειαν κατέχει, αὐτὴν καὶ μόνῃν ὡς πίστεως κανόνα παραδιδούσα πᾶσι τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύουσιν. Ἀναλλοιώτου δὲ ἔσται διαμενούσης τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας, ἀναλλοίωτος ὡσαύ-

τως μένει καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς ἀσφαλιζομένη διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν κεκριμένων δογμάτων.

Ἀλλ' ὁ τὸν ὄγκον τὸν πολὺν τῆς τοῦ κόσμου σοφίας περιβεβλημένος ὑποκειμενισμὸς ἄλλην ἐβάδισεν ὁδόν, ἣν ἤδη ἡ ἐκ συστήματος ἄρνησις τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν τοῦ χριστιανισμοῦ αὐτῷ προϋχάραξεν. Ἐκ τῆς ἀρνήσεως δὲ ταύτης τὰ ἀπειράριθμα προήλθον σχίσματα καὶ τὸ πλῆθος τῶν αἱρέσεων, ἐν αἷς καὶ διατελεῖ καταμελισθεῖσα ἡ ἐν Εὐρώπῃ χριστιανικὴ θρησκεία. Τοῦτο δὲ λέγω ἐξ ιδίας ἀντιλήψεως, καλῶς ὦν πεπληροφορημένος. Διότι ἐπὶ τρία περίπου ἔτη εἰς δύο τῆς Ἑσπερίας Πανεπιστήμια φοιτήσας — εἰς τὸ ἐν Γενεύῃ τῆς Ἑλβετίας πρῶτον, καὶ εἰς τὸ τῆς Εἰδελβέργης ἐν Γερμανίᾳ δεύτερον — ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινώσκω καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸ ποῖόν τῆς ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας διδασκαλίας, ἧς τοὺς καρποὺς ἀνεπαισθήτως ἀποδρέπουσιν αἱ ἀπ' ἀλλήλων πνευματικῶς χωριθεῖσαι θρησκευτικαὶ κοινότητες, ὥς αὐτὴ διδάσκει ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν διαμαρτυρομένων. Ὡστε δικαίως τις κρίνων, ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενος τῶν ἀποτελεσμάτων, τῶν ἐκ τῶν θρησκευτικῶν προελθόντων σχισμάτων, τοὺς λόγους δύναται εἰπεῖν τοῦ ἁγίου Ἰλαρίου, ἄλλοτε μὲν ὑπ' αὐτοῦ ρηθέντας, ἐγγύτερον δὲ τὴν νῦν ἐν Εὐρώπῃ θρησκείαν χαρακτηρίζοντας· «Tot nunc fides existere, quot voluntates; et tot nobis doctrinas esse, quot mores». Οἷων δὲ πάλιν καὶ ἡλικίων κακῶν τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα σχίσματα ἐν τῇ καθόλου χριστιανικῇ ζωῇ παραίτια ἐγίνοντο καὶ γίνονται, ἢ παλαιὰ καὶ νέα

μαρτυρεῖ ἱστορία τῆς ἐπὶ γῆς ἀληθῶς στρατευομένης Ἐκκλησίας, διὰ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Χριστοῦ πάντα κίνδυνον ὑπερνικώσης.

Ἀλλ' ὁ ὑποκειμενισμὸς τῆς παρούσης μάλιστα ἐκτονταετηρίδος στάδιον τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἤνοιξεν ἀγῶνος μακροῦ καὶ κινδυνώδους, ὃν καὶ ἐτάχθη νὰ ἀγωνίζηται ἡ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὡς Θεῷ, λατρεύουσα ἁγία Ἐκκλησία. Καὶ τῷ ὄντι ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τὰ δόγματα τὰ μυστὰ τοῦ Ἀρείου κατεκρίθησαν· ὑπ' αὐτῆς αἱ τῶν αἰρετικῶν κακοδοξίαι τῷ ἀναθέματι ὑπεβλήθησαν· ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐν θεοτεύκτῳ κιβωτῷ, καὶ τὰ πανακήρατα δόγματα τῆς πίστεως ἡμῶν ἀβλαβῆ διεφυλάχθησαν. Ἀλλ' ὁ Ἀρειανισμὸς ἐκεῖνος οὐκ ἐπαύσατο καὶ τώρα αὐτὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ὑποσχάπτων τὰ θεμέλια· διότι ἐκείθεν, ὡς ἀπὸ σπέρματος κακίας ἄπαξ ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Κυρίου ριφθέντος, ὁ Σωκιανισμὸς ὕστερον ἀνεβλάστησεν, ἐξ οὗ ὁ συστηματικὸς τῆς Τυβίγγης ἀπέτεχθη ὀρθολογισμὸς, ὅστις, ἀλλὰ μὲν τῶν θείων δογμάτων ἀπορρίπτων, ἄλλοις δὲ μύθου μόνον σημασίαν διδούς, ῥητῶς ἀρνεῖται καὶ αὐτὴν τὴν θεότητα τοῦ Λυτρωτοῦ ἡμῶν Χριστοῦ, ἄνθρωπον αὐτὸν μόνον δεχόμενος. Ἀλλ' ἡ τῆς ἀνθρωπότητος μόνης ὁμολογία, μὴ συναμολογουμένης καὶ τῆς ἐν Αὐτῷ ὑποστατικῶς ἡνωμένης θεότητος, οὐκ ἔστιν ὠφέλιμος, μᾶλλον δὲ κατάρας πρόξενος, ὡς διδάσκουσιν ἡμᾶς οἱ ἅγιοι Πατέρες, τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν προλαληθέντα ἐν τῷ θεάνδρικῷ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προσώπῳ βλέποντες ἄ-

κριβῶς πεπληρωμένα. Διότι, «εἰ βουλευθείημεν — οὕτω γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ὅμιλ. 16. εἰς Γέν. — εὐγνωμόνως δέχεσθαι τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λεγόμενα, οὐδὲν ἡμῖν τῶν εἰρημένων δυσχερὲς φανεῖται».

Πρόδηλος μὲν ἐν πᾶσιν ἡ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπόκλι-
σις τῶν ὀρθολογιαστῶν, τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ ἀρνούμενων, ἐν τῇ περὶ δαγμάτων μάλιστα ἐπι-
στημονικῇ αὐτῶν διδασκαλίᾳ φανερά δ' οὐχ ἥττον αὖ-
τι γίνεται καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ ἐρμηνείᾳ τῆς εὐαγγε-
λικῆς ῥήσεως «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Διὰ τοῦτο δὲ καὶ
ἐξελεξάμην τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ἵνα, τῶν ὡμολογη-
μένων ἀληθειῶν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπεραπο-
λογούμενος, τὸ σαθρὸν καταδείξω τῶν ὑπὸ τοῦ ὀρθο-
λογισμοῦ κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου προβαλλο-
μένων ποικίλων ἐνστάσεων.

Κἂν τις εἴπῃ, ὅτι τὰς τοιαύτας τῶν ὀρθολογιστῶν
ἐτεροδιδασκαλίας οὐπω καιρὸς ἐν ἡμῖν γνωστὰς ποιεῖν
διὰ τὴν πνευματικὴν ἀτέλειαν τῶν πολλῶν, οἷς βλά-
βην μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν γνωστὰι γενόμεναι προξενή-
σουσιν, ἢ ἐκ πείρας προελθοῦσα πεποίθις ἀποκρίνεται,
ὅτι τοιαῦται ιδέαι πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ
ἔθνους ἐπεισῆχθησαν, αἵτινες, τὸ ἐξ εὐσεβοῦς μητρικοῦ
γάλακτος προελθὼν αἷμα δηλητηριάζουσιν, καὶ αὐτὸ
τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἐφ' ᾧ ἡ πρότερον δούλη Ἑλ-
λας ἐσεμνύετο, ὥς βδέλλαι μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐντε-
λῶς ἀπομυζῶσιν. Αἱ δὲ ἀρνητικαὶ αὐταὶ ιδέαι οὐ μόνον
παρ' ἡμῖν κοινῶς λέγονται καὶ μετ' ἀδιαφορίας ὑπὸ

ἡ

πολλῶν ἀκούονται, ἀλλὰ καὶ δημοσιεύονται καὶ ἐξα-
πλοῦνται καὶ ὑπὸ τινων μάλιστα ὥς ὀρθαὶ ἐπαινοῦνται.
Ἐπομένως οὐχὶ τὸ ἀποσιωπᾶν καὶ ἀποκρύπτειν τὰς
τοιαύτας ιδέας ὠφέλιμον, ἀλλὰ μόνον ἢ μετὰ λόγου
ἀνασκευὴ αὐτῶν τὸ κάλλιστον παρὰ πάντων ὡμολόγη-
ται ὄπλον. Πλείονα δὲ εἰπεῖν περὶ τούτου ἐνταῦθα
θεωρῶ περιττόν· ταῦτα δὲ μόνον λέγω, ἵνα συγχρόνως
καὶ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς παρούσης θεολογικῆς πραγ-
ματείας καταδείξω, ὃν ὁ ἀναγνώστης σαφέστερον βλέ-
πει διατυπούμενον ἐν τῇ εὐθὺς ἀρχομένῃ εἰσαγωγῇ.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Μαῖον 1878.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΗΘΙΝΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΡΗΣΕΩΣ

«Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.»

«Ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
»ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολλώδες».

ΛΟΥΚ. 19, 10.

Πρὶν ἢ τῆς κυρίας ἀναπτύξεως τοῦ παρόντος θέματος ἐπιληφθῶμεν, προτάσσομεν ἐνταῦθα βραχεία τινὰ ἐν εἰδει εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν καὶ κριτικὴν ταύτην μελέτην περὶ τῆς ἀληθινῆς ἐννοίας τῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ἵνα οὕτω προδείξωμεν τὸν σκοπὸν καὶ τὸν χαρακτῆρα τὸν δογματικὸν αὐτῆς προσημάνωμεν.

1. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀρχηγὸν καὶ θεμελιωτὴν ἔχουσα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τοῦ τιμίου ἀπολυτρώσαντα¹⁾ ἡμᾶς

1) α' Εἰς αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγεννήθη σοφία ἡμῶν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις» 1. Κορινθ. 1, 30. α' Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων· αὐτὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· Ἐφεσ. 1, 7. Κολοσσ. 1, 14. Ἐβρ. 9, 15, 11, 35. Λουκ. 21, 28. Ῥωμ. 3, 24.

τοῦ αἰωνίου θανάτου, σύνδεσμός ἐστι πνευματικός, ὅς τις συνδέει ἡμᾶς ἐν ἐνὶ πνεύματι μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος προαιωνίου Λόγου, «διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», «δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν ἔχομεν πρὸς τὸν Πατέρα», ὡς αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς διδάσκων ἔλεγεν· «ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ ζωὴ ἡ ἀληθινή καὶ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον τὸν κόσμον· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ»²⁾. Ἡ ἐσωτερικὴ ἄρα καὶ μυστηριώδης αὕτη κοινωνία τοῦ ἀναγεννηθέντος ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ἀναγεννήσαντος φιλανθρώπου Θεοῦ οὐκ ἄλλως ἐπιτυγχάνεται, εἰ μὴ διὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῦ λύσαντος τὴν ἔχθραν, καὶ ἐν Χριστῷ τῷ Ἰησοῦ ἀκριβῶς ἐπιτελεῖται, αἰτία γενομένη τῆς μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἀποκατασταθείσης εἰρήνης· «αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ»³⁾.

2. Ἐκ τῆς καθόλου δὲ περὶ χριστιανικῆς θρησκείας ἐννοίας ταύτης ἡ περὶ Ἐκκλησίας δευτέρα ἐννοια εὐθὺς ἀπορρέει, λόγον τοιοῦτον πρὸς τὴν θρησκείαν ἔχουσα, οἷον ἔχει ψυχὴ πρὸς σῶμα⁴⁾. Διότι ἡ τε θρησκεία καὶ

2) Ἰωάν. 14, 6. 15, 1. 5. 8, 12. 9, 5. 12, 46. Ἐφεσ. 2, 18. 3, 12. Ῥωμ. 5, 2.

3) Ἐφεσ. 2, 14. Ῥωμ. 5, 1. Ἰωάν. 17, 21. 14, 27. 16, 23. 2. Θεσσαλ. 3, 16.

4) Κολοσσ. 1, 18. Ἐφεσ. 4, 15. 2, 21. 22. 5, 23. Ῥωμ. 12, 15. 1. Κορινθ. 10, 17. 12, 26. 27. 14, 5. 3, 16. 2. Κορινθ. 6, 16. Τὴν μὲν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐχόντων θρησκείαν, ὁ διασημότερος τῶν ῥώσων θεολόγων ΜάκARIOS (ἐν ἀρχῇ τῆς Εἰσαγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὴν δογματικὴν Θεολογίαν), πρὸς τὸ σῶμα, τὴν δὲ θρησκείαν, τὴν τοῦς

Ἐκκλησία τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τοῦ καθεκάστου ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιζητεῖ καὶ τὴν ἐν Χριστῷ τῷ Ἰησοῦ τελειοτέραν ἡθικὴν ἀνάπλασιν καὶ ὁλοσχερῇ διαμόρφωσιν αὐτοῦ ἐπιδιώκει. Τοιαύτη ἡ ἀληθινὴ καὶ ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ τοιοῦτος ὁ θεῖος αὐτῆς σκοπὸς ἐν Χριστῷ ἀπεργαζόμενος, «ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὖξει εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι».

3. Ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας τὰ τῶν αἱρέσεων ἔσπειρε ζιζάνια ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Κυρίου, καὶ διὰ τοῦτο, «ὅτε ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, τὸ καλὸν σπέρμα τῆς οὐρανίου ἀποκαλύψῃς, τότε καὶ τὰ ζιζάνια συνανεφάνη»⁵⁾. Ἡ ἁγία ὁμως Ἐκκλησία, ἣ τὰς καρδίας καὶ τὰ νοήματα τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ὡς μήτηρ φιλόστοργος, φρουροῦσα, ἴσχυσεν ἀείποτε τὰ μὲν ζιζάνια ταῦτα, ἐκασταχοῦ καὶ

πιστοὺς εἰς ἐν τι ὅλον καὶ τέλειον ἐπισυνδέουσιν, ψυχὴν καλεῖ τῆς Ἐκκλησίας, ἀποδείξει προσάγων ἐκ τε τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τοὺς βουλομένους δὲ πλείονα περὶ τούτου καὶ ἄλλων θεολογικῶν ζητημάτων εἰδέναι, καὶ μὴ δυναμένους τὸ σοφὸν τοῦτο ἔργον πρωτοτύπως ἀναγινώσκειν, παραπέμπομεν εἰς τὴν ἐκ τῆς ῥωσικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν αὐτοῦ μετάφρασιν, τὴν ἤδη πρὸ πολλοῦ γενομένην ὑπὸ τοῦ θεολόγου καὶ σ. καθηγητοῦ κ. Ν. Παππαδοπούλου.

5) Ματθ. 13, 24—31. Μάρκ. 4, 26. 2. Θεσσαλ. 2, 3. 2. Πέτρου 2, 1. Ὅρα περὶ τούτου πλατύτερον ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορίᾳ Fleury, Hist. Ecclésiastique τῇ τοῦ Guettée Hist. de l'Eglise τῇ ἐλεγκτικῇ Θεολογίᾳ Ἰννοκεντίου—ῥωσιστὶ—τ. α. σελ. 13 καὶ ἐξῆς τῇ Ἐκκλ. ἱστορ. Κ. Κοντογόνου Τόμ. Α' κεφ. Β' § 1. Πρβλ. ὡσαύτως Ἐκκλ. ἱστ. Διομήδους Κυριακοῦ εἰσαγ. σελ. 24. 51 καὶ 107.

ἐκάστοτε «ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου» ἐπιφυόμενα, ἐπιμελῶς νὰ συλλέγῃ καὶ ὡς φρύγανα κατακαίῃ ἐν τῷ πυρὶ τῆς ἀληθείας, τὸν δὲ σῖτον καθαρὸν καὶ ἀμιγῆ τῶν ζιζανίων εἰς τὴν ψυχοσωτήριον τοῦ Κυρίου νὰ συνάγῃ ἀποθήκῃν, ἵνα οὕτως ἐκεῖθεν οἱ πιστοὶ ὑπερπερισσῶς διατρέφονται. Γραφικωτάτην εἰκόνα τῆς ἐκ «τῶν αἱρέσεων τῆς ἀπωλείας» συνταρασσομένης χριστιανικῆς κοινότητος τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολυσεβάστου ἡμῶν Κ. Κοντογόνου. «Τὰ πανακήρατα δόγματα, γράφει ὁ ἀκάματος οὐτος τοῦ ἔθνους διδάσκαλος, τῆς ἀρτι ἐπιφανείσης οὐρανίου ἀποκαλύψεως προὔχοντο μὲν ἄγνᾳ καὶ θεόφθογγα ἐκ τῶν ἀποστολικῶν στομάτων, ἐτηροῦντο δὲ ἄχραντα καὶ ἀμώμητα, ὡς ἐν θεοτεύκτῳ πυξίδι, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ παναυγὲς τοῦτο βεῖθρον τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἔμελλε νὰ σχίσῃ καὶ διαπεράσῃ δύο μεγάλας καὶ θολερὰς θαλάσσας, τὸν Ἰουδαϊσμόν καὶ τὸν Ἑθνισμόν. Δύο λοιπὸν μεγάλα στοιχεῖα ἔσχεν ὁ χριστιανισμὸς ἀντίπαλα ἐκ πρώτης ἀνατολῆς αὐτοῦ, καὶ διὰ μέσου τούτων ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ἀμιγῆς καὶ ἀχραντος, μὴ συγχρωτιζόμενος μήτε πρὸς τὴν μικροφροσύνην καὶ τὴν χαμαίζηλον ταπεινότητα τοῦ ἐνός, μήτε πρὸς τὴν μωρόσοφον πλάνην καὶ οἴησιν τοῦ ἐτέρου, ἀλλ' αἰχμαλωτίζων πᾶν νόημα ἑκατέρου πρὸς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ»⁶⁾. Καὶ τῷ ὄντι· τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα τοῦ χριστιανισμοῦ ἐμφαντικώτατα ἐδείξεν ὁ Ἀπόστολος εἰπών· «Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ»⁷⁾, καὶ τὸ νέον τοῦτο, ὅπερ ἐν ἑαυτῷ

6) Ἐκκλ. ἱστορ. Κ. Κοντογόνου τ. α. σελ. 148.

7) 2. Κορινθ. 5, 18. 1. Κορινθ. 1, 23.

ἔφερεν ὁ χριστιανισμός, ἣν ἡ ἐν τῷ θεανδρικῷ προσώ-
πῳ τοῦ Χριστοῦ πραγματικὴ ἔνωσις τῆς θείας μετὰ τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως, ἥτις ἔνωσις τοὺς μὲν Ἰουδαίους
ἐσκανδάλιζεν, ἅτε μὴ δυναμένους εἰς τὴν ἐννοίαν ἀνα-
βῆναι τοῦ ἀκροτάτου τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, τοῖς
δ' ἔθνεσιν αὖθις «μωρία» ἐφαίνετο οὕσα· διότι, τούτου
δεκτοῦ γενομένου, ἤρετο ἡ παρ' αὐτοῖς διὰ διαφορῶν
μύθων παριστανομένη μεταξὺ τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πε-
περασμένου ἀντίθεσις.

Τοιοιουτρόπως τὴν τε ἀρχὴν, αὕξησιν καὶ ἐξάπλω-
σιν τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς σκιά παρηκολούθει ἐνθεν μὲν
τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπάτη καὶ «τὰ θολερὰ δόγματα»⁸⁾ τῶν
κατὰ καιροὺς αἵρετικῶν, ἡμαρτημένην δόξαν ἐχόν-
των περὶ τε τοῦ προσώπου, καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ σω-
τηρίου ἔργου τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ· ἐνθεν δὲ ἡ τοῦ
Κυρίου δύναμις, ἥτις εὐκόλως διέλυε τὸν θουελλώδη
γνόφον τῆς θεομισήτου δυσσεβείας, καθὼς ἀκτῖνες ἡ-
λίου λάμποντος τὴν ὀμιχλώδη ἀτμοσφαῖραν εἰς αἰθρίαν
μεταβάλλουσι⁹⁾. Τοῦτο δὲ καὶ ἦν τὸ γιγάντειον ἔργον
τῶν ἐνδόξων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπολογητῶν, ὧν τὰ
ἔργα τρανῶς δεικνύουσιν οἷον καὶ ἡλίκον ἀγῶνα ἀνα-

8) Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, περὶ τῶν πλανωμένων
αἵρετικῶν λόγον ποιούμενος, αὐτοὺς μὲν ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας,
κλέπτas καὶ ληστὰς ὀνομάζει, τὴν δὲ ψευδῆ αὐτῶν διδασκαλίαν
ἀποκαλεῖ «θολερὰ τῆς δυσωδίας δόγματα» *Εκδ. Migne. Τόμ.
3. σελ. 113. 176. καὶ ἀλλαχοῦ.

9) Ὁ Θεός, οὕτω γράφει (κατὰ Κέλσου 3, 10.) ὁ μέγας δι-
δάσκαλος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ὡριγένης· «ὁ Θεός προϋνοεῖτο
τῶν πιστευόντων, μόνῳ τῷ βουλήματι σκεδαννὸς πᾶσαν τὴν κα-
τ' αὐτῶν ἐπιβουλὴν.»

λαβόντες ἡγωνίσαντο καὶ νῦν ἐπαγωνίζεται ἡ ἐπὶ τῆς γῆς στρατευομένη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία.

4. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας πραγματικῶς, οὕτως εἰπεῖν, μᾶλλον ἢ θεωρητικῶς ἀνεπτύσσεται, τὸν ἀποστολικὸν τηροῦσα τύπον, τὸν τύπον δηλαδὴ τῆς ἀπλότητος, εἰς τὴν ἐν πίστει εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν συντελοῦσα τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ἡ πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλία χαρακτῆρα ἔλαβε θεωρητικώτερον μᾶλλον καὶ εὐρύτερον· ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὴν μεταβολὴν ταύτην τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας ἔδωκαν κυρίως αἱ αἵρέσεις, ἡτοι ἡ ἀπὸ τῆς ἀπλῆς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀρχικῆς διδασκαλίας ἀπόκλισις εἰς γνώμας ἀλλοτρίας τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγίας Ἐκκλησίας. Ἀλλ' εἰ καὶ τοιοῦτον ἔφερε τύπον ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία, ἴσχυεν ὁμως πάντοτε τὸ πλημμελὲς τῆς τῶν αἱρετικῶν κακοδοξίας νὰ καταδεικνύη καὶ τὰς δόξας αὐτῶν ταύτας νὰ ἀνασχευάζῃ, καὶ, ὡς ἀσεβείας μεστὰς, νὰ καταδικάζῃ, προφυλάττουσα τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τοῦ μολύσματος τῆς δυσιάτου ταύτης πληγῆς ὑγιὲς καὶ ἀπήμαντον τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα. Ὡστε τῶν θεοπέμπτων ἀληθειῶν ὑπεραπολογουμένη ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία οὐ μόνον οὐδέποτε ὑπεχώρει, ἀλλ' εὐρώστως ἡγωνίζετο, «ἐμμένουσα στερρῶς ἐν οἷς ἔμαθε καὶ ἐπιστάθη»¹⁰⁾ διὰ τε τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως¹¹⁾ τὰ πα-

10) 2. Τιμοθ. 3, 14.

11) «Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἡ ἀληθινὴ ἐστὶ φρουρὸς καὶ ἡ διερμηνεύουσα πᾶσαν τὴν θείαν ἀποκάλυψιν· δηλαδὴ οὐ μόνον τὴν ἱερὴν παράδοσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς παραδόσεως καὶ τὴν ἀγίαν Γρα-

νακήρατα στηρίζουσα δόγματα τοῦ πανταχόθεν πολεμουμένου χριστιανισμοῦ, ἥτοι «τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ»¹²⁾).

5. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἄλλων καὶ διαφορῶν ὄντων τῶν χρόνων ἐκείνων, ἄλλος καὶ διάφορος ἦν ἐπομένως καὶ ὁ τρόπος τῆς τε διδασκαλίας, τῆς ἐκθετικῆς καὶ τῆς ἀναλόγου ἀπολογίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Νῦν δέ, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ εἰς ἀσφαλῆ βεβαίωσιν τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας συντελοῦσα ἢ κατὰ μόνον τὸν θετικὸν τρόπον ἐκθεσις τῶν θείων ἀληθειῶν, ἀναγκαῖα μετ' αὐτὴν οὐχ ἥττον κρίνεται καὶ ἡ ἀπολογητικώτερον χαρακτῆρα φέρουσα ἐπιστημονικῶς ἐξυφασμένη χριστιανικὴ διδασκαλία· διότι, ὡς τοιαύτη, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιμαλλὸν καὶ μᾶλλον τὴν ἀπροσμάχητον κρατύνει ἀλήθειαν «τῆς καλῆς παρακαταθήκης»¹³⁾, τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως· ἀφ' ἐτέρου δέ, τὰς ἐνστάσεις τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἀνασκευάζουσα, διὰ τοῦ τρόπου τούτου τοῦ ἐνδεχομένου ἐξεγείρει δισταγμοῦ τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων, εἰς τὴν ἀσειστον αὐτὰς μεταστρέφουσα βεβαιότητα. Τοῦτο καὶ ποιεῖν ὀφείλει πρὸ παντός ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ «πρὸς τὸν καταρτισμὸν» σπεύδειν τοῦ πιστοῦ, τὸ ἴδιον ἔργον τελείως ἐκπληροῦσα «τῆς διακονίας». Ἡ ἐκπλήρωσις ὅμως τοῦ ὑψη-

φάν.» Ὁρ. Εἰσαγ. εἰς τὴν δογμ. Θεολογίαν Μακαρίου § 133, ἐνθα καὶ αἱ περὶ τούτου γινῶμαι τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων.

12) Πράξ. 16, 4.

13) 1. Τιμ. 6, 20, 1, 14. Ἐφεσ. 4, 12. «διακονία τοῦ λόγου.» Πράξ. 6, 4, 20, 24. «διακονίαν ἣν ἔλαβον». Ρωμ. 11, 13. «τὴν διακονίαν μου δοξάζω».

λοῦ τούτου καθήκοντος, εἰς τὴν οἰκοδομὴν» τείνοντος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, δέον ὅπως οὐκ ἄλλως ἐπιτελεῖται, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ· διότι, ὡς ἔγγραφε κατὰ Ἀρειανῶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος «οὐ ξίφεσιν ἢ βέλεσιν, οὐδὲ διὰ στρατιωτῶν ἢ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοῖ καὶ συμβουλία», ἀλλ' ἐν πνεύματι πραότητος, κατὰ τὸ μιμήσεως ἄξιον παράδειγμα τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, οὗ ἡ θεία διδασκαλία τοῦτον τὸν ἀνεξάλειπτον τύπον φέρει τῆς οὐρανοῦ σφραγίδος, καθὼς καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἁγίων Ἀποστόλων¹⁴⁾.» Ἐντεῦθεν λοιπὸν δῆλον—οὕτω γράφει ὁ νέος ἀπολογητὴς τοῦ χριστιανισμοῦ Guettée — ὅτι ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως διδασκαλία εἶναι μία παρακαταθήκη. Ἐκάστη δὲ χριστιανικὴ γενεὰ τὴν μόνην ταύτην εἶχε κατὰ καθήκον φροντίδα, ὅπως αὐτὴν ἀθικτὸν διατηρήσῃ καὶ ἀμιγῆ παντὸς στοιχείου ἀνθρωπίνου καὶ μεταδῶσῃ αὐτὴν τοῖς ἐπιγενεστέροις τοιαύτην, οἷαν καὶ παρέλαβεν. «Ὑποτύπωσιν ἔχε, λέγει ὁ ἅγιος Παῦλος, ὑγιαίνοντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας, ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν»¹⁵⁾. «Ὡ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν

14) Ματθ. 11, 29. 26, 52. Ἰωάν. 6, 67. Λουκ. 9, 55. Γαλ. 6, 1. 2. Κορινθ. 10, 1. Ἐφεσ. 4, 1. Κολοσ. 3, 12. 1. Τιμ. 6, 11. 2. Τιμ. 2, 24. Τίτ. 3, 2.

15) 2. Τιμ. 1, 13. 14.

ἡστόχησαν»¹⁶). «Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες
καὶ ἐπιστώθης»¹⁷).

Τοῦτον τὸν τελευταῖον, τὸν ἐκθετικὸν δηλαδὴ καί,
ὡς ἐρρέθη, ἀπολογητικὸν χαρακτήρα καὶ «εἰς οἰκοδο-
μὴν» συντελοῦντα φέρει καὶ ἡ παροῦσα μελέτη· περὶ
τοῦ α') ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ καὶ β') τίνος ἔνεκεν ὁ
Ἰησοῦς ἑαυτὸν ὀνομάζει «τὸν υἱὸν τοῦ
ἀνθρώπου».

Εἰς τὰ δύο ταῦτα μέρη διαιροῦντες τὴν παροῦσαν
μελέτην, ἀρχόμεθα εὐθὺς τῆς ἐρμηνευτικῆς, ἀμα δὲ καὶ
κριτικῆς ἀναπτύξεως τοῦ πρώτου αὐτῆς μέρους.

16) 1. Τιμ. 6, 20. 21. 2. Τιμ. 3, 14.

17) Exposition de la doctrine de l'Église Catholique
orthodoxe par W. Guettée, p. 7-8.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΑΥΤΟΝ ΩΝΟΜΑΖΕ

«ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ», ΑΛΛ'

ΕΝ ΠΟΙΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ;

§ 1.

ΤΟ ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥΤΟΥ.

Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο οὐκ ἔστιν, ἀληθῶς εἰπεῖν, οὔτε μικροῦ λόγου ἄξιον, οὔτε ἀπλοῦν καὶ εἰς νεωτέρους μόνον ἀναγόμενον χρόνους¹⁾· τοῦναντίον, ἐπειδὴ ἀμέσως

1) Ἐνταῦθα σημειοῦμεν μονογραφίας τινάς, εἰς ἃς καὶ παρέμπομεν τὸν θέλοντα πλείονα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἰδέναι. Carpzov, *de filio hominis*. 1679. Scholten, *specimen hermineutico-criticum de appellatione τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου*, qua Jesus se messiam professus est. 1809. Bohme, *Versuch das Geheimniss des Menschensohnes zu enthüllen*. 1839. Th. Schulze, *vom Menschensohn*. 1867. Beyschlag, *Christologie d. N. Test*. 1866. Hengstenberg, *Christologie d. Alt. Testaments* (ἐνθα περὶ τοῦ προφήτου Δανιήλ καὶ Ἡσαΐου). Meyer, Keim, ἄλλοι τε καὶ Schenkel, *Charakterbild Jesu*, 1870. Τὴν ματαίαν δ' ἐπανάληψιν περὶ τῶν αὐτῶν ἀποφεύγοντες, πολλὰς ἄλλας πηγὰς, ἐξ ὧν τὴν εἰς σύνταξιν τῆς παρούσης μελέτης ἀναγκαίαν ὕλην ἠρύσθημεν, οὐ σημειοῦμεν ἐνταῦθα· ὅτι περὶ αὐτῶν ἐκτενέστερος ἔσται ἡμῖν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ὁ λόγος.

εἰς τὸ θεῖον ἀποβλέπει πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ἐν στενῇ εὐρίσκεται σχέσει καὶ εὐ-
θείᾳ ἀναφορᾷ πρὸς τὸ μέγα ἔργον αὐτοῦ, ἥτοι τὸ ἔρ-
γον τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἶχε καὶ
νῦν ἔχει κατὰ φυσικὸν λόγον οὐ μικράν, ἀλλὰ καὶ δὴ
μεγάλην τὴν σπουδαιότητα. Ἐὰν ὁμως πρὸς στιγμὴν
ὑπ' ὅψιν λάβωμεν τὰς περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔρ-
γου τοῦ Ἰησοῦ πεπλανημένας θεωρίας τῶν πάλοι καὶ
νῦν αἰρετικῶν, τῶν αὐθαιρέτως ἀρνούμενων τὴν θεότητα
τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀκολουθῶς τὴν θειότητα τοῦ καθόλου
χριστιανισμοῦ, κατανοοῦμεν ῥαδίως ὅτι καὶ ἡ βραχεῖα
μέν, πλήρης δὲ σημασίας ὑπάρχουσα πνευματικῆς εὐαγ-
γελικῆς ῥῆσις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ἀλλοίαν ὅλως καὶ
διάφορον ἐμέλλε νὰ λάβῃ ἐρμηνείαν, ἢ τὴν μίαν καὶ μό-
νην τὴν τῷ πνεύματι τοῦ θεοπνεύστου γραμματος συμ-
φωνοῦσαν· διότι οἱ οὕτω καλούμενοι ἐλευθερόφρονες—
libre-penseur, freisinnig— ἐζήτουν καὶ ἀναζητοῦσιν εὐ-
ρεῖν ἐν αὐτῇ οὐχὶ ἣν ἀληθῶς ἔχει ἡ ἔκφρασις αὕτη ἔν-
νοϊαν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐκείνην τὴν ἔννοϊαν, τὴν ὁποίαν
ἤδη ἐδημιούργησεν ἡ μονομερὴς αὐτῶν ὑποκειμενικὴ
κρίσις. Βέβαιον δὲ καὶ ἐκ τῶν ὑπέρων ἐγένετο, ὅτι
εἰς τοῦτο φέρει ἡ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἰσχυρογνωμοσύνης
ἐσφαλμένων σκέψεων ὑπεράσπισις— ὑπὸ ἀνθρώπων γε-
νομένη τῶν πλέον τοῦ δέοντος ταῖς ἰδίαις προσκειμέ-
νων ιδέαις— εἰς τὸ παρορᾶν μὲν προφανῶς τὴν εἰς οἰκο-
δομὴν τοῦ πιστοῦ συντελοῦσαν καθαρὰν ἀλήθειαν καὶ
προτιμᾶν ἐξ ἐναντίας τὸ ἐκ τῆς ἀποκλίσεως τῆς ἀλη-
θείας προερχόμενον ψεῦδος. Ἡ εὐαγγελικὴ ὁμως αὕτη
ῥῆσις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὀρθῶς ἐρμηνευομένη, τὴν
τ' ἀποχρῶσαν ἐν τῇ Χριστολογίᾳ²) καταλαμβάνει θε-

2) Ἡ καθόλου διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τοῦ

σιν καὶ τὴν οἰκείαν ἐν τῇ καθόλου Σωτηριολογίᾳ περι-
σώζει σημασίαν. Καὶ γνωστόν μὲν, ὅτι ἡ ἐν τῇ Κ.' Δια-
θήκῃ ἔκφρασις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἀπαντᾷ καὶ ἐν
τῇ Π. Διαθήκῃ, κατὰ τοιοῦτον ὅμως συνηθέστερον καὶ
ἀπλούστερον τύπον «υἱὸς ἀνθρώπου»· ποίαν δ' ἐννοίαν
ἔχει αὕτη πρὸς τὴν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου παραβαλλο-
μένη, ἡ ἐν ποίᾳ τινὶ σχέσει εὐρίσκεται ἡ πρώτη πρὸς
τὴν δευτέραν, περὶ τούτου ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τῇ
εὐθὺς ἐπομένῃ παραγράφῳ.

§ 2.

ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΡΗΣΕΩΣ
·Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ·

ΠΡΟΣ ΑΛΛΑΣ ΟΜΟΙΑΣ ΑΥΤῇ ΕΝ Τῇ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚῃ.

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΥΠΕΡΟΧΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ.

Ἡ ὀριστικὴ ἀπάντησις εἰς τὰς εἰρημένας ἐρωτήσεις,
οὕτω θετικῶς τεθειμένας, καταδεικνύει ἔνθεν μὲν τὴν
στενοτάτην καὶ ἐγγυτάτην σχέσιν τῆς Π. πρὸς τὴν Ν.
Διαθήκην, ἔνθεν δὲ τὴν ὁμολογουμένην ἀνάγκην τῆς
ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν θείων τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀλη-
θειῶν, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Schenkel. Κατὰ τοῦτον, τὰς
ἀναφουρέντας ἀπορίας ἡμῶν ἐπιλύομεν ἐπὶ τῆς γνώσεως

θεανθρώπου Ἰησοῦ, ἐν ᾧ ἠνώθη ἡ θεία μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύ-
σεως καὶ ἀπετέλεσε τὸ θεανδρικὸν πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, καλεῖται *Χριστολογία*· *Σωτηριολογία* δὲ καλεῖται ἡ
περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας,
ἥτοι περὶ τοῦ σταυρικοῦ τοῦ Ἰησοῦ θανάτου, ἀν ᾧ ἔσχομεν τὴν
ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Baumgarten-Crusius,
Lehrbuch d. chr. dogmengesch. Jena 1846. Hagenbach,
Lehrbuch der dogmengeschichte. 1847. Neander καὶ λπ.

ταύτης θεμελιούμενοι, διὰ τῆς ὁποίας, ὡς διαγεφύρας, ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὴν βεβαιότητα διαπερῶμεν, δηλαδή εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἐκ τοῦ σημείου δὲ τούτου ἀναχωροῦντες λέγομεν. Ὁ Ἰησοῦς ἐαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἀλλ' ἔδιδεν ἄρά γε τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἣν εἶχε καὶ ἡ, κατὰ τύπον μόνον, ὁμοία αὐτῇ ἔκφρασις «υἱὸς ἀνθρώπου» τῆς Π. Διαθήκης; Ἀληθὲς μὲν καὶ γνωστὸν, ὅτι πάντες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες αἴτιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀνομολογοῦμεν, καὶ πάντες θεμελιωτὴν αὐτὸν ἀναγνωρίζομεν τοῦ ὅλου χριστιανικοῦ μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματος, ἥτοι τῆς ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πέτρας ἀρραγοῦς, ἐδραζομένης ἀγίας Ἐκκλησίας. Ἰησοῦν δ' αὐτόν, Χριστόν, υἱὸν Θεοῦ, Λόγον, υἱὸν Δαβὶδ, Σωτῆρα, λυτρωτὴν προσαγορεύομεν, Θεὸν καὶ Κύριον, ὥσπερ αὐτὸν ἐκάλουν καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων παρρησία καταγγέλλοντες¹⁾. ἀλλ' ὁ Κύριος καὶ ἄλλως ἐαυτὸν ὠνόμαζε, καὶ δὴ συχνότερον, «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἔννοιαν τοιαύτην τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἀποδιδούς, οἷαν εἶχε καὶ ὁ ἐξ οὗ προῆλθεν ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ προφητικὸς λόγος. Ὅτι δὲ ὁ Κύριος οὕτως ἐαυτὸν ὀνομάζων ἕτερόν τι ὑπὴνίσσετο καὶ τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ διαλεγόμενος ἐπιδηλοῦν ἐβούλετο, ἡ ὅπερ κοινῶς ἡ ἔκφρασις φαίνεται σημαίνουσα, πείθει ἡμᾶς πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ συχνὴ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐπανάληψις τῆς τελειότερας καὶ πληρεστερας ἐκφράσεως «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

1. Ἐντεῦθεν φανερόν γίνεται, ὅτι ἡ ἐν τῷ στόματι

1) Πράξ. 20, 20. 27.

τοῦ Ἰησοῦ ὀνομασία αὕτη δὲν σημαίνει ἀπλῶς ὅ,τι σημαίνει καὶ ἡ περιφραστικῶς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀπαντῶσα τοιαύτη, ἀλλ' ἔχει ἔννοιαν ἀσυγκρίτως ὑψηλοτέραν καὶ τελείως συμφωνοῦσαν τῇ ἀδιαπτώτῳ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ περὶ τοῦ προσηγγελλμένου καὶ ἐπιφανέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Μεσσίου. Καὶ γνωστὸν μὲν, ὅτι ὁ συνήθης τύπος «υἱὸς ἀνθρώπου» τὸν αὐτὸν ἔχει νοῦν γραμματικῶς καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, ὃν ἔχει καὶ ἡ κυριολεκτικῶς διὰ μιᾶς ἀπλῆς λέξεως φερομένη «ἄνθρωπος»²⁾. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν προσηγορίαν ταύτην ἑαυτῷ μὲν ἐκλεξάμενος ἀκριβῶς μετρημόσατο κατ' ἰδιαιτάτον μάλιστα τρόπον, πάντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἐν ἀντι-

2) «υἱὸς ἀνθρώπου», εἴτε «*filius hominis*», ἀντὶ ἀνθρώπος κεῖται, ὡς ἐπίσης ἐν ἀνθρώπῳ καὶ πληθυντικῶς υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων» ἀντὶ «ἄνθρωποι» — *filii Israel, filii medicorum* = *Israelitae, medicici*. Παιῖδες Ἑλλήνων, υἱες Ἀχαιῶν, ἀντὶ «Ἕλληνες» φέρεται περιφραστικῶς (κατὰ τὸν λεξικογράφον Ἡσύχιον. Πρβλ. Σουίδαν ἐν λέξει κλπ.). Τοιοῦτον καὶ τὸ παρὰ Λατίνοις *nomen Rom. nomen Atheniensium* = Ῥωμαῖοι, Ἀθηναῖοι. Καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ π. χ. 4. Βασιλ. 2, 2. οἱ προφῆται «οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν» ὀνομάζονται, κατὰ τε τὸ πρωτότυπον ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ τὸ τῶν ὁ. «Καὶ ἤγγισαν οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν οἱ ἐν Ἱεριχῷ πρὸς Ἑλισσαιῆ, καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν.» (αὐτόθι στ. 5. 3. καὶ 7. ἐνθα αὐτοὶ τῶν προφητῶν ἀνθρώπως φέρεται). Ἰδοὺ δὲ πῶς περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ τούτου ἰδιώματος ἀποφαίνεται ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος (Σειρὰ Πατέρων τόμ. 6'. σελ. 817. καὶ ε.). «Τίνας υἱοὺς τῶν προφητῶν ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή; Αὐτοὺς τοὺς προφῆτας οὕτω καλεῖ, κατὰ τὸ Ἑβραίων καὶ Σύρων ἰδιῶμα· οὕτω γὰρ καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἶωθεν ὀνομάζειν· υἱοὶ γάρ, φησὶν, ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυσκαρδιοί;» Ψαλ. 4, 2' καὶ «κατὰ τὸ ὕψος ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων». Ψαλ. 11, 8. καὶ ἀλλαχοῦ.

θέσει φανερά πρὸς ἑαυτὸν, «υἱοὺς ἀνθρώπων» προσηγόρευεν, ἔπεται, ὅτι ἡ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀναφερομένη καὶ ὑπ' αὐτοῦ προφερομένη προσηγορία αὕτη οὐσιωδῶς ἄλλων τοιούτων διαφέρει, ὡς ἔννοιαν ἔχουσα καὶ τύπον φέρουσα ὅλως ἰδιαίτερον.

Διότι ὁ Κύριος, περὶ ἑαυτοῦ ὁμιλῶν καὶ πᾶσι καταδειξαι βουλόμενος, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ προσδοκώμενος καὶ ἐπιφανῆς Μεσσίας, οὐδαμοῦ «υἱὸν ἀνθρώπων», ἡ «υἱὸν τῶν ἀνθρώπων», ἡ «τὸν υἱὸν τῶν ἀνθρώπων» ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ῥητῶς καὶ διακεκριμένως, ἅμα δὲ καὶ μετὰ τῆς ἐμφαντικῆς τοῦ ἄρθρου διπλῆς ἐπιπροσθήκης «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τοῦθ' ὅπερ καὶ σαφῶς δηλοῦν ἱκανόν ἐστι καὶ συνάμα βεβαίαν ποιεῖν τὴν ἐν τῇ κατὰ περίφρασιν ταύτῃ προσηγορίᾳ ἐναποκειμένην ἐξαιρετικὴν σημασίαν³⁾.

3) Τὴν δύναμιν τοῦ ἄρθρου, περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος, δεικνύει καὶ ἡ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἀπάντησις πρὸς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Κύριος ἐρωτᾷ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς οὕτως λέγων· «Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;» Ὁ δὲ Πέτρος ἀποκριθεὶς προσαγορεύει αὐτόν, οὐχ ἀπλῶς «Χριστόν» ἢ «υἱὸν Θεοῦ», ὥσπερ ἤδη αὐτοὶ Θεοῦ κατὰ χάριν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς προσηγορεύοντο (Θεοφύλακτος, Χρυσόστομος) κατ' ἀναρθρον τόπον, ἀλλὰ ἐνάρθρως «τὸν Χριστόν, «τὸν» μόνον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», τὸν ἀνάρχως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον Υἱόν, ἐν τῇ ἐξαιρετικῇ καὶ μοναδικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ· αὐτὸ εἶ, λέγει, ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.» Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ εἰλικρινεῖ ὁμολογίᾳ, ἣν ὁ Πατὴρ ἄνωθεν τῷ Πέτρῳ ἀπεκάλυψε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἡ οὐσία ἐγκλείεται τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ὁμολογίας. Ματθ. 16, 16. 17. 26, 63. Ἰωάν. 11, 27. 20, 31. 4. Ἰωάν. 2, 22. Φιλίπ. 2, 11. Ἐντεῦθεν δὴλον γίνεταί, ὅτι, ἐὰν τὴν προσηγορίαν ταύτην πρὸς ἄλλας αὐτῇ ὁμοίας, καὶ, ὡς εἴρηται, κατὰ τύπον μόνον, τῆς Π.

2. Ἡ ἔννοια δ' αὕτη καὶ συγχρόνως ἡ ὑπεροχὴ τῆς προκειμένης εὐαγγελικῆς ῥήσεως, ἀντιθέτου οὔσης πρὸς ἄλλας τοιαύτας ἐκφράσεις ἐν τῇ II. Διαθήκῃ ἀπαντώσας, εὐδηλὸς μὲν ἐν τούτοις γίνεται, εὐδηλοτέρα δ' ὁμῶς γενήσεται, ἐὰν ταύτην πρὸς ἐκείνας ἐγγύτερον παραβάσωμεν, ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ περιεχομένου ἀμφοτέρων θεμελιούμενοι· διότι τὸ ἐκ τῆς γραμματικῆς ἀφ' ἐνός καὶ λογικῆς ἀφ' ἑτέρου ἀντιπαραβολῆς καὶ συγκρίσεως ἐξαγόμενον ὀρθὸν συμπέρασμα, ἔσται ἡμῖν καλὴ καὶ ἀσφαλὴς μαρτυρία τῆς ἐγκρυπτομένης ἐν αὐτῇ μεγάλης καὶ μυστηριώδους σημασίας. Ἐνδιατρίψωμεν τοίνυν ἐνταῦθα τῇ λέξει καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβῶμεν τῶν τῷ θεῷ λόγῳ συνημμένων ὑψηλῶν νοημάτων, ἵνα εἴτα τοὺς μαργαρίτας εὐρόντες ἀνέλθωμεν ἐκεῖθεν εἰς τὰς ἡρέμους ἀκτὰς τοῦ λιμένος τῆς ἀληθείας.

3. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πᾶν μὲν ἄλλο πρόσωπον, οἷας δὴ ποτε καὶ ἂν ἡ τάξεως κοινωνικῆς, οἷαν δὴ ποτε καὶ ἂν κατέχῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίαν καὶ πολι-

Διαθήκης συγκρίνωμεν, ῥαδίως βλέπομεν ἐμφαινομένην ἐν αὐτῇ πνευματικὴν ἔννοιαν—*Sensum spiritualem*—, ἣν αὕτη ἐγκλείει καὶ ἡ ἐπανάληψις ἐπιθεδαιοῖ τοῦ προσδιοριστικοῦ ἄρθρου. αὐτὸ ἄρθρον, λέγει ὁ Hofmann (*der Schriftbeweis*), δείκνυσιν, ὅτι ὁ ὀργανικῶς μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἡνωμένος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντα τὰ ἄλλα μέλη αὐτῆς, ὅπως ἰδιαιτέραν κατέχει θέσιν, τοῦθ' ὅπερ καὶ δείκνυσιν ἡ ἐκφρασις. Ἡ ἑβραϊκὴ λέξις *Μεσσίας* τὸ αὐτὸ σημαίνει, ὅπερ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς Χριστὸς ἐν τῇ ἑλλ. γλώσσῃ καὶ ἡ ἐν τῇ λατιν. *unclis*. Οὕτως ὠνόμασε τὸν Ἰησοῦν ἡ Σαμαρεῖτις· Ἰωάν. 4, 25. ἐν τῇ ἔννοιά τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι Μεσσία. πρὸς Ματθ. 2, 4. Δανιὴλ 7, 13. 14. 9, 25. Ἐξόδ. 30, 21 — 35, ἐνθα δεικνύται τίνος ἕνεκεν καὶ ἐν ποταμῷ ἔννοια τὸ τοῦ Μεσσία ὄνομα ὡσαύτως ἔφερον ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς ἀγίῳ χρίσματι καθαγιαζόμενοι κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

τικόν ἀξίωμα φέρη, ἄνθρωπον, ὡς συνήθως, προσαγορεύει, ἑαυτὸν δέ, κατ' ἀντίθεσιν, καλεῖ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ συγχρόνως, ὅπερ τὸ μεῖζον καὶ ἐξαιρετικόν, οὕτως ἑαυτὸν ὠνόμαζεν, ὅτε, πάντων τῶν ἀνθρώπων ἑαυτὸν διακρίνων, τὴν μετὰ τοῦ ιδίου προσώπου ἀναποσπάστως ἠνωμένην βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπεριόριστον δύναμιν ἐπεδείκνυσεν, ὅτε τὴν ἑαυτοῦ θεοπρεπῆ ἀρχὴν καὶ κυριότητα ἐν ἔργοις ἐφάνερον. Διότι—καὶ ἐνταῦθα ἐπιδηλοῦται ἡ ἀντιθετικὴ αὐτοῦ σχέσις πρὸς τοὺς ἐξ' Ἀδὰμ γηγενεῖς—τὸν μὲν ἄνθρωπον ἐν γένει, καίπερ «υἱὸν ἀνθρώπου» («υἱὸν Ἀδὰμ» κατὰ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον) ὀνομαζόμενον ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ὡς παραβάτην τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ χαρακτηρίζει⁴⁾, ἁμαρτημάτων γέμοντα⁵⁾, πεπλανημένον, πεσόντα, ἀπολωλότα καὶ ἐπομένως ἄλλης ἄνωθεν ἀντιλήψεως, θείας ἐξ οὐρανοῦ βοηθείας ἐπιδεόμενον, ἑαυτὸν δέ, τοῦναντίον, ὡς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένον καὶ τὸν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων προσδοκώμενον παρίστησι, τὸν Μεσσίαν, φύσει ὄντα ἰκανὸν τοῦτο ποιῆσαι—ἁμαρτίας τοῖς ἀνθρώποις ἀφιέναι—· «ἦλθε γάρ, λέγει, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι

4) «Παραβαίνειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ»· Ματθ. 15, 3. ατὴν ἀποστολὴν»· Πράξ. 1, 25. ατὸν νόμον»· Ἰακώβ. 2, 9. 11. Ῥωμ. 2, 23. ἀπαραβαίνειν τὸν νόμον, τὸν Θεὸν ἀτιμάζειν».

5) «Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ὁμοιάζετε τάφοις κεκοιταμένοις, μεσοὶ ἐστε ἀνομίας, ἀρπαγῆς καὶ πονηρίας»· Ματθ. 23, 25. 26, 45. Μάρκ. 14, 41. Λουκ. 11, 39. ἀπολὺ πλανᾶσθε»· Μάρκ. 12, 24. Πρβλ. Ῥωμ. 3, 23. ἀπάντες γὰρ ἥμαρτον»· 3, 9. «πάντας ὑπὸ ἁμαρτίαν εἶναι»· 1. Τιμόθ. 1, 15. 2. Τιμόθ. 3, 13. Τίτ. 3, 3. 1. Ἰωάν. 3, 8.

τὸ ἀπολωλός»⁶⁾. Ἐν δὲ τῷ σώζειν τὸν πεσόντα ἄνθρωπον τὸ ἴδιον θέλημα καὶ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν οὐρανόυ Πατρὸς ἐξεπληροῦτο. Καὶ τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἄλλος, ἐκτὸς αὐτοῦ, λύειν ἠδύνατο τὸ σάββατον· οὐδεὶς ἄλλος, ἐκτὸς αὐτοῦ, ὅστις οὐδεμιᾶς ἐπεδεῖτο βοηθείας εἰς τὸ σωθῆναι· αὐτὸς μόνον, ὁ ἄνωθεν εἰς τὸν κόσμον κατελθὼν, κύριος ἦν παντὸς τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο κατέβη, ἵνα τὸν νόμον ὅλον πληρώσας⁷⁾ σωτηρίαν παράσχη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα⁸⁾», τοῖς κατὰ φύσιν δηλαδὴ τέκνοις τοῦ πεσόντος Ἀδάμ τοῦ πρωτοπλάστου, ὅστις, τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβάς, ἐκ τοῦ ὕψους τῆς λαμπρότητος εἰς τὸ βάθος ἔπεσε τοῦ σκότους, μεθ' ἑαυτοῦ συμπαρασύρας καὶ πάντας τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας, ὅτι ἐν αὐτῷ «πάντες ἡμαρτον»⁹⁾. Τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς ἐκφράσεως «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὡς τὸν κύριον πάντων τῶν ἀνθρώπων διακρίνουσαν, ἐπιβεβαιουῖσι προσέτι καὶ τὰ, ἐν οἷς ἡ ἐκφρασις αὕτη ἀπαντᾷ, τῆς II. Διαθήκης χωρία, ἅτινα καλῶς ἐρμηνευόμενα εἰς ὀρθὴν συντελοῦσιν ἐρμηνείαν καὶ τῆς προκειμένης ῥήσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγ-

6) Ματθ. 26, 42. Λουκ. 22, 42. Ἰωάν. 6, 38—41. 4, 36. 5, 30.

7) «Οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην»· Ματθ. 3, 15. «πάντα τὰ γεγραμμένα»· Λουκ. 24, 23. «πάντα τὰ ῥήματα» 7, 1. «πᾶσαν τὴν γραφὴν». «Ὡστε Κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.» Λουκ. 6, 5. Ἰωάν. 4, 34.

8) Μάρκ. 3, 28. «Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.» Ἰωάν. 1, 29. Ῥωμ. 5, 13.

9) Ῥωμ. 5, 14. 1. Τιμόθ. 2, 14. «ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον.» Ῥωμ. 5, 12.

γελίου, εἰς δὲ καὶ μεταβαίνομεν τῇ λογικῇ τοῦ θέματος
τάξει ἀκολουθοῦντες.

§ 3.

Ἡ ΕΝ Τῇ Π. ΔΙΑΘΗΚῃ ΕΚΦΡΑΣΙΣ «ΥΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

ΠΟΙΑΝ ΕΝΝΟΙΑΝ ΕΧΕΙ;

Καὶ α') Παρὰ τῷ προφήτῃ Δαβίδ.

Ἡ ἔκφρασις «υἱὸς ἀνθρώπου» ἀπαντᾷ μὲν τῷ
ὄντι πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ἔχει δὲ ἔννοιαν ἐντε-
λῶς διάφορον τῆς ἐν τῇ Ν. Διαθήκῃ «ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου» φερομένης τοιαύτης. Ἀρχόμεθα κατὰ
πρῶτον ἐκ τοῦ ψαλμωδοῦ. Ἐν τῷ ψαλμῷ 123, 3, ἀναγι-
νώσκομεν ταῦτα· «Κύριε, τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι ἐγνώ-
σθης αὐτῷ, ἡ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογίζῃ αὐτόν;». Ἐν τῷ
χωρίῳ τούτῳ τοῦ ψαλμωδοῦ παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ πρῶ-
τον ἡμιστίχιον «τίς ἐστὶν ἄνθρωπος», οὐδὲν ἕτερον ση-
μαίνει, ἢ ὅπερ καὶ τὸ κατὰ περίφρασιν εὐθὺς ἐπόμενον
μέρος τοῦ στίχου «υἱὸς ἀνθρώπου». Ἀμφοτέρων δὲ τῶν
ἐκφράσεων τούτων ἡ ἔννοια ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔν-
νοιαν περὶ Θεοῦ, ἣν ὁ προφήτης ἐκφράζει, «Κύριε,
λέγων, τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ, ἢ τίς
ἐστὶν υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογίζῃ αὐτόν», ταπεινὴ ἐστὶ
καὶ ἀρμόζουσα τῷ διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ὑπὸ ἁμαρτίαν
διατελοῦντι ἐν γένει ἀνθρώπῳ. Ἡ δὲ περὶ τοῦ συγκα-
ταβαίνοντος καὶ τὸν ἄνθρωπον λογίζεσθαι κατὰδεχο-
μένου Θεοῦ ἐπιδηλουμένη ἔννοια, ὑψηλὴ, τουναντίον,
καὶ οἰκεία ἐστὶ τῷ Ἰεχωβά. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις
ἐνταῦθα υἱὸς ἀνθρώπου ὀνομάζεται, οὐδὲν αὐτὸς ὑπὲρ

ἑαυτοῦ δύναται νὰ πράξῃ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζει καὶ αὐτὸν ὑπερασπιστὴν ἀποκαλεῖ καὶ ἀντιλήπτορα. Εἰ μὲν λοιπὸν ἔν τε τῷ χωρίῳ τούτῳ καὶ πλείστοις ἄλλοις τῆς ἁγίας Γραφῆς¹⁰⁾ ὀφθαλμοφανῆς ἐστὶν ἡ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἡ υἱοῦ ἀνθρώπου, ἐνυπάρχουσα ἐκ διαμέτρου ἀντίθεσις καὶ ἀπόλυτος διαφορά, ὀφθαλμοφανεστέρα αὕτη γίνεται ἐν ἄλλοις τῆς ἁγίας Γραφῆς χωρίοις, ἐν οἷς πᾶς ἄνθρωπος ἐναντὶ Κυρίου ὡς εὐτελέστατον ὄν χαρακτηρίζεται, ὅτι τῇ φθορᾷ ὑπόκειται ὡς ὁ καταδυναστευθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ εἰς τὰς παγίδας ἐμπεσὼν τοῦ εἰσαγαγόντος εἰς τὸν κόσμον τὴν ἁμαρτίαν ἐξ ἧς ὁ θάνατος. «Πᾶς ἄνθρωπος σαπρία, ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἀναγινώσκομεν, καὶ πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου σκώληξ ἐστί», καὶ αὕτη ἡ ἀληθινὴ εἰκὼν τοῦ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τῆς Π. Διαθήκης¹¹⁾. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι τὸ ὄνομα «ἄνθρωπος», ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀντὶ τούτου ἐν χρήσει οὖσα καὶ ταῦτόν σημαίνουσα περιφραστικὴ ἐκφρασις «υἱὸς ἀνθρώπου» τῆς Π. Διαθήκης, τὸν καθόλου ἄνθρωπον σημαίνει, τὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἁμαρτίας στενάζοντα. Ἐπομένως μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκφράσεων τοιαύτη ὑπάρχει σχέσις· ἐκείνη μὲν, ἡ τῆς Π. Διαθήκης, τὸν ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου προελθόντα ἄνθρωπον δηλοῖ, τὸν γόνον τῆς ἁμαρτίας· αὕτη δέ, ἡ τῆς Κ. Διαθήκης, τὸν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα καὶ σαρκωθέντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐπηγγελμένον Μεσσίαν.

10) Ψαλμ. 11, 2. 13, 3. 143, 3. 10, 5. 89, 3. πρὸλ. Ἦσ. 51, 12. 52, 14. Μάρκ. 3, 28. Ἐφεσ. 3, 5. Λουκ. 19, 10.

11) Ἰωβ 25, 4. πρὸλ. Παρ. 8, 31. «καὶ ἐνηυφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων». ψαλ. 43, 3. αἳ τε γηγενεῖς καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλούσιος καὶ πένης.»

6') Παρά τῷ προφῆτῃ Ἰεζεκιήλ.

Ὁμοία μὲν κατὰ τὸ γράμμα, καὶ κατ' αὐτὴν προσέτι τὴν ἔννοιαν, ἔκφρασις τοιαύτη ἀπαντᾷ, καὶ δὴ πολλάκις κατ' ἐξαίρεσιν παρὰ τῷ προφῆτῃ Ἰεζεκιήλ, ὃν, κατὰ τὴν προσηγορίαν, σύμβολον εἶναι τοῦ Χριστοῦ ὁ Ὁριγένης ὑπέλαβε¹²⁾. Παρὰ τῷ προφῆτῃ τούτῳ, τοῦ ὁποίου τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ φωτὸς ἐλλαμπόμενον ὄμμα μέχρι οὐρανοῦ ἐξικνούμενον ἔφθασεν ὕψους καὶ ὀράσεις εἶδεν ὑπὲρ ἔννοιαν, ἀναγινώσκομεν ταῦτα· «Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου—οὕτως αὐτόν ὁ Θεὸς προσαγορεύει καὶ αὐτὸς ἑαυτόν—ἤκουε τοῦ λαλοῦντος πρὸς σέ· υἱὲ ἀνθρώπου· στηθὶ εἰς τοὺς πόδας σου, βάδιζε καὶ εἰσελθε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ» καὶ αὖθις· «υἱὲ ἀνθρώπου· λάλησον τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτούς»¹³⁾. Ἡ παρὰ τῷ προφῆτῃ τούτῳ ἔκφρασις «υἱὸς ἀνθρώπου», εἰ καὶ συνεχῶς ἐπαναλαμβάνεται, οὐδόλως ἄλλοιοῖ τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως ἢ προστίθῃσι τι διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως εἰς τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τοὺς κειμένους ἐρμηνευτικούς κανόνας, οὐ δεῖ τοῖς ῥήμασι προσέχειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ νοήματα τρέπεσθαι καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος εἰδέναι, καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν καιρὸν, λέγομεν ὅτι ἡ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ῥῆσις, δι' ἧς ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν τὸν Μεσσίαν ὑπεδείκνυε, πᾶσιν εὐαγγελιζόμενος τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς ἡδὴ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς

12) «Κατὰ τὴν προσηγορίαν, λέγει ὁ Ὁριγένης εἰς Ἰεζεκιήλ κ. α, σύμβολον ἔχει τοῦ Χριστοῦ Ἰεζεκιήλ, ὃς ἐρμηνεύεται κρᾶτος Θεοῦ, καὶ τὸ «υἱὲ ἀνθρώπου» εἰς ἀναγωγὴν τοῦ χρηματίσαντος υἱοῦ ἀνθρώπου».

13) Ἰεζεκιήλ 2, 1. 2. 3, 4. 17, 4, 1. καὶ ἄλλ.

προσαχθείσας παρομοίας ἐκφράσεις, οὔτε καὶ πρὸς τὴν νῦν ἐξεταζομένην τοιαύτην Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου· διότι καὶ ἐνταῦθα ἐκδηλουμένην βλέπομεν τὴν τῷ ἀνθρώπῳ συμπεφυκυῖαν καὶ συμπεφυτευμένην ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν καὶ ἀδυναμίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀπόλυτον παντοδυναμίαν, ἀπεριόριστον ἐξουσίαν καὶ κυριότητα. Ὁ προφήτης, εἰ καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὑπὸ τῆς θείας ὠρίσθη βουλῆς, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου τοῖς ἀνθρώποις διαγγέλλῃ, υἱὸς ὁμῶς ἐστὶν ἀνθρώπου — υἱὸς Ἀδὰμ — ἤτοι τοιοῦτος, ὅς καὶ πᾶς ὁ παραπικραίνων τὸν Θεὸν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ· εἰς μὲν τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, «προφήτης δὲ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν», ἀνθρωπος ἐκλεκτός μόνον. Ἐπομένως οὐχ ἕτερα τὰ γνωρίσματα, τὰ τὸν ἅπαντα λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ χαρακτηρίζοντα καὶ ἕτερα κατ' οὐσίαν τὰ τὸν προφήτην, ὡς ἀνθρωπον ἐν γένει, θνητὸν μὲν καὶ ἓνα τῶν πολλῶν, προφήτην δὲ ἀπεικονίζοντα· καθότι ὁ προφήτης, ὡς περ καὶ πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, τῷ αὐτῷ, ὡς περ καὶ κεῖνοι, νόμῳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπόκειται, τὴν αὐτὴν, ἣν περ καὶ κεῖνοι ἀσθένειαν περικεῖται, ἥς μόνον ἐλεύθερος τυγχάνει ὢν ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ κατ' ἐξοχὴν προφήτης, μέγας ἀρχιερεὺς καὶ βασιλεὺς αἰώνιος, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὁ προεπηγγελμένος καὶ ἐπιφανὴς Μεσσίας. Τοῦτο δὲ καὶ δείκνυται ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ προφήτου, ἐνθα καὶ ἀναγινώσκομεν ταῦτα· ἡ δόξα τοῦ Κυρίου ἐφάνη καὶ ὁ προφήτης πίπτει ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς ἐκπεπληγμένος». Ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ διώκων Σαῦλος, ὁ μετὰ ταῦτα Παῦλος ἐπικληθεὶς καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος γενόμενος, ὅτε τὸ φῶς τὸ ἐξ οὐρανοῦ περιήστραψεν αὐτόν, ἡ δόξα τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ, «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώ-

που», ἐπὶ τὴν γῆν ὡσαύτως ἐπεσεν, ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων (9, 1 καὶ ἐξῆς). Ἐκ τούτων δὲ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων γίνεται φανερόν, ὅτι οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην ὁ Κύριος ἑαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἢ ἀντὶ τοῦ χρησθαι ἀπλῶς τῇ πρωτοπροσώπῳ ἄντωνυμίᾳ «ἐγὼ» — Statt «ich» zu sagen — ὡς τινες ἐνόμισαν, ἀλλ' ἀπέδιδε τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἄλλην, οἷαν καὶ ἔχει, ὑψηλοτέραν καὶ βαθυτέραν ἔννοιαν. Διὰ δὲ τοῦτο ὡς βάσις καὶ πηγὴ, ἐξ ἧς ὁ Κύριος ἑαυτῷ ἠδύνατο αὐτὴν ἀρυσθῆναι, οὐκ ἔστιν ὁμολογουμένως, κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, οὔτε ἡ παρὰ τῷ ψαλμῷ δὲ παρομοία ἔκφρασις, ὡς ἀπεδείχθη, οὔτε καὶ ἡ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ τοιαύτη, ὡς βλέπομεν τοῦτο σαφῶς, ἀλλὰ γε ἄλλος λόγος προφητικός, οὗ τὸ πλήρωμα, καθὼς καὶ πάντων τῶν προφητῶν, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐστίν, ὁ Μεσσίας. Οὗτος δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου προκηρυχθεὶς τῷ ἐκλεκτῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ γνωστότατος προφητικὸς λόγος, ἡ περὶ τοῦ Μεσσίου σαφὴς προφητεία ἐστὶ Δανιήλ τοῦ προφήτου¹⁴).

14) Ὁ προφητὰν Ἀββὶδ, ἐν τῷ ψαλμῷ 8, 4. ὃν ὁ Ἀπόστολος εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρει — τὸν ἀγλαττωμένον Ἰησοῦν — Ἑβρ. 2, 5 — 11. αὐτὰν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα 1. Κορινθ. 15, 27 — λέγει τὰ ἐξῆς· «Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν;» Τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰς τὸν Χριστὸν ῥητῶς ἀναφερόμενον, ἄλλοι ἄλλως ἐρμηνεύουσι. Καὶ οἱ μὲν τινες, οἷον ὁ Lünemann, ὁ Bleck καὶ εἴ τις ἕτερος, γνωματεύουσιν, ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀξία — *virtutes hominis* — ἐνταῦθα ἐξυμνεῖται· οἱ δὲ τινες αὖθις, οἷον ὁ χριτικώτατος καὶ διασημότατος τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, ὁ Hengstenberg — ἐν τῇ ἑαυτοῦ Χριστολογίᾳ τῆς II. Διαθήκης — εὕρισκε, ὅτι ἡ φυσικὴ τε καὶ ἠθικὴ πτώσις καὶ ταπεινώσις

§ 4.

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΕΑΥΤΟΝ ΟΝΟΜΑΖΕ «ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ», ΤΗΝ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑΝ ΤΑΥΤΗΝ
ΛΑΒΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΘΕΟΠΗΝΕΥΣΤΟΥ ΒΙΒΛΟΥ.

Πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὴν προωρισμένην ὥραν, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ συνάμα ὁ οὐράνιος Πατὴρ δοξασθῇ ἐν αὐτῷ, ἐν «τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου»¹⁵⁾, ὁ Κύριος ἑαυτὸν συνήθως προσηγόρευε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ γνωστῆς τοῖς Ἰουδαίοις τοῦ Δανιήλ προφητείας τὴν προσηγορίαν ταύτην λαμβάνων.

τοῦ ἐν ἀσθενείᾳ διατελοῦντος ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ ἐπισημαίνεται. Τούτοις δὲ συγχωρεῖ καὶ ὁ Schulze, vom Menschensohn, ἐνθα ἀνωτέρω, νομίζων, ὅτι ἐνταῦθα ὁ ψαλμῶδὸς «von dem gefallenen Sohne Adam's» — περὶ τοῦ πεσόντος υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου — «von dem sterblichen, schwachen Menschen» — λόγον ποιεῖται. Τοῦτ' αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Pressensé, Jesus-Christ, son temps etc. p. 343. «On ne saurait y voir une simple allusion au psaume VIII, qui peint en traits simples et pathétiques la faiblesse de l'humanité». Τούτοις συμφωνούσας ἔχομεν καὶ τὰς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γνώμας, ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ψαλμοῦ τούτου. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λ. χ. τὸ χωρίον τοῦτο ἐρμηνεύων λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὡς ἔπεται· «Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ, ἡ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; Ὅπερ σημαίνει οὐδὲν ἐστίν, εὐτελές τί ἐστίν.»

15) Ἰωάν. 11, 4. 12, 23. 14, 13. 4, 34. Ματθ. 25, 31. Λουκ. 9, 26. Μάρκ. 8, 38. καὶ ἄλλ.

1. Γνωστή καὶ λίαν γνωστή, κατὰ τε τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ νεωτέρους ἑρμηνευτάς, ἦν τοῖς Ἰουδαίοις ἡ περὶ τοῦ Μεσσίου αὕτη τοῦ Δανιήλ προφητεία, ἐν ἣ, ὡς δειχθήσεται, πλέον ἢ σκιωδῶς ὁ Μεσσίας προσημαίνεται καί, ὡς εἰπεῖν, περιγράφεται. Διότι, εἴπερ ἡ προσηγορία αὕτη, ἥ ὁ Κύριος χρώμενος ἑαυτὸν ἐδήλου, ἐξ ἐκείνων τοῦ Δαβίδ, ἡ ἐκ τῶν παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ παρομοίων αὐτῇ ἐκφράσεων, καὶ οὐχὶ ἐκ μόνης τῆς τοῦ Δανιήλ προφητείας ἐλαμβάνετο, ἡ, εἰ πρωτότυπος ἦν, καί, ὡς τοιαύτη, ἀγνωστος τῷ δῆμῳ τῶν Ἑβραίων ἐτύγχανεν οὕσα, ἐπεδείκτο δῆπου ἑρμηνείας τινός, τοῦθ' ὅπερ ἐποίει ἂν ὁ δι' αὐτῆς ἑαυτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν ἐπιδεικνύων Ἰησοῦς Χριστός, χάριν μάλιστα τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὅπερ ὁμῶς οὐδαμοῦ τῆς Κ. Διαθήκης ἀπαντῶμεν. Τοῦναντίον, προσαγορεύων ἑαυτὸν ὁ Κύριος «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ὅτε τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἠρώτησε· «Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;», ἀπάντησιν παρ' αὐτῶν ἔλαβεν, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐγκλείουσιν ἀμφιβολίαν, δισταγμὸν καὶ ψυχολογικὴν ἀπορίαν, ἣν καὶ συνέκρυψαν ἐν ταῖς καρδίαις τῷ ἐρωτήσαντι, ὡς ἂν εἴποι τις, χαριζόμενοι διδασκάλῳ, ἀλλ' ἀπάντησιν ὀριστικὴν, θετικὴν καὶ βεβαίαν, ὡς περὶ τούτου ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκδιηγεῖται, μισθοῦ καὶ μακαρισμοῦ ἀξίαν, ἀπάντησιν κατὰ πάντα συμφωνοῦσαν καὶ ἔννοιαν περιέχουσαν τοιαύτην, οἷαν καὶ ἡ ῥητὴ ἐκφρασις τῆς ἀπευθυνθείσης ἐρωτήσεως. Τοῦτο δὲ καὶ προὑποτίθουσιν ἀναγκαίως, ὥπερ ἕκαστος συγχωρήσει, ὅτι οἱ ἐρωτηθέντες ἄγιοι ἀπόστολοι εἶχον ἤδη γινῶσιν ἀκριβῆ τῆς ἐκ τοῦ προφητικοῦ λόγου εἰλημμένης καὶ εἰς τὸν Μεσσίαν ἀναφερομένης προσηγορίας ταύτης, καὶ ἀπαντῶντες ἀριδῆλως ἐφάνερωσαν ἐν ποίᾳ τινὶ ἐννοίᾳ αὐτὴν ἐδέχοντο.

ἐλάβανον δ' αὐτήν τῷ ὄντι ἐν τοιαύτῃ καὶ μόνῃ ἐννοίᾳ, ἐν ἣ καὶ ὁ εἰς ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικὴν ἐνδειξίν αὐτῇ χρώμενος καὶ ἐρωτῶν Χριστὸς ὁ Κύριος, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Διότι—καὶ διὰ τούτου τῆς πιθανότητος τὸν τόπον ἡ βεβαιότης καταλαμβάνει— οὐκ ἀντεπηρώτησαν οἱ μαθηταὶ τὸν Ἰησοῦν· Τί ἄρα ἐσήμαινε τὸ καινὸν ὄνομα, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», εἴπερ τοιοῦτον ἦν, ἢ ἀντεπερώτησιν προὔτεινάν ποτε τῷ Κυρίῳ ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλοῦντι· Κύριε, εἰπόντες· «Τίς ἡ παραβολὴ αὕτη;»¹⁶). Ἐν τῇ ἀντιστροφῇ, καὶ ἀντιθετικῇ πρὸς τὴν προειρημένην, περιπτώσει ταύτῃ συμβαίνει προδήλως τὸ ἐναντίον· ἀγνοία τῆς ἐννοίας τῶν ἐν παραβολαῖς λεχθέντων, καὶ σπουδὴ ἐν ταύτῃ πρὸς τὴν ὀρθὴν τῆς παραβολῆς κατάληψιν, ἐκίνησεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀντεπερωτῆσαι τὸν λαλοῦντα Ἰησοῦν, οὔτε κρύπτοντας τὴν ἀπορίαν αὐτῶν, οὔτε καὶ χαριζομένους τῷ ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ αὐτοὺς φιλοῦντι Χριστῷ.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ταύτην τὴν προσηγορίαν ἑαυτῷ ἀποδιδούς, ὑπεδείκνυσεν ἑαυτὸν ὡς τὸν ὑπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου προκηρυχθέντα, τὸν προεπηγγελμένον υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν Μεσσίαν, ὅστις, εἰς τὸν κόσμον ἐλθὼν, οὕτως ὥφειλεν ἑαυτὸν προσαγορεύειν ἀνωθεν καὶ κάτωθεν τὸ πρᾶγμα πιστούμενος.

2. Καὶ τῷ ὄντι· οὐκ ἔστιν ἄλλη ὑδάτων πηγὴ ἀθάλων, ἐξ ἧς ἡ εὐαγγελικὴ αὕτη σταγὼν ἀπορρέει, ἀλλ' ἡ τὸ ἄπειρον πέλαγος τῶν περὶ τοῦ Μεσσίου προφητειῶν, δι' ὧν οἱ θεόπνευστοι προφηταὶ τὰς βουλάς τοῦ

16) «Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολήν.» Ματθ. 13, 36. Μάρκ. 4, 13, 12, 1. Λουκ. 8, 9· «Ἐπρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη;» Μάρκ. 13, 28. Ματθ. 24, 32.

Κυρίου τοῖς ἀνθρώποις ἀπεφθέγγοντο. Καὶ αἱ μὲν προφητεῖαι, αἵτε μόνον τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανεροῦσαι, ρίζα εἰς τὸ τοῦ ὑψικόμου τῆς θείας ἀποκαλύψεως δένδρου· ὁ δὲ καρπὸς αὐτοῦ, ἡ τῶν ἀνθρώπων σωτηρία, ἣν ὁ θέλων ἐν πίστει σωθῆναι τεθησαυρισμένην εὕρισκει ἐν τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐπλήρωσε πάντα «τὰ γεγραμμένα» περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ νόμῳ. Σώζονται δὲ πάντες, οἱ εἰς τοῦτο εἰλικρινῶς πιστεύοντες, εἰς τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν περὶ Μεσσίας προῤῥηθέντα καὶ εἰς τὸ πλήρωμα αὐτῶν, εἰς τὸν Χριστόν, ἐν ᾧ σωματικῶς ἡ θεότης ἀσυγχύτως τῇ ἀνθρωπότητι ἦνεται, καὶ ἐξ οὗ ἐγένετο ἡμῖν ἡ σωτηρία. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον «οὐδὲν ἄλλο τί πότε ἐστὶ προφητεία, ἀλλ' ἡ τῶν μελλόντων πραγμάτων προαναφώνησις», ἔπεται, ὅτι ἡ τοῦ προφήτου Δανιήλ, 7, 13. 14. πρόρρησις τοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τὸν ἐπηγγελημένον Μεσσίαν «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου ἐρχόμενον» προῖδόντος καὶ προκαταγγεῖλαντος, ἀρχὴ καὶ θεμέλιόν ἐστιν, ἡ, κάλλιον εἰπεῖν, πηγὴ, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ εἰς μόνον τὸν σαρκωθέντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιφανέντα υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη αὕτη εὐαγγελικὴ ἔκφρασις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

§ 5.

Ἡ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΣΣΙΟΥ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ ΔΑΝΙΗΛ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ.

«Ἐγὼ Δανιήλ, οὕτως ἀναφωνεῖ ὁ θεόπνευστος προφήτης τὸν ἐπηγγελημένον προκαταγγέλλων Μεσσίαν, ἐγὼ Δανιήλ ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ

οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην, καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων». «Ἐθεώρουν, λέγει ἐφεξῆς ὁ προφήτης, ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, «ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου», ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσήγαγον αὐτόν καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαὶ καὶ γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρῆσεται». Ἰδοὺ προφανέστατα ἐπιμαρτυρούμενον καί, ὡς εἰπεῖν, δακτυλοδεικτούμενον τὸ θεμέλιον τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐκφράσεως «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Διότι ἐν τῷ ἐβδόμῳ τούτῳ τοῦ Δανιὴλ κεφαλαίῳ οὐ μόνον εἷς, ἡ δὴ, τοῦ Μεσσίας χαρακτῆρες τρανῶς ἐνδείκνυνται, οὐ μόνον ἡ ὁμοιότυπος καὶ ὁμοίωσις τοῦ προφήτου πρόρρησις, πρὸς τὴν ἔκφρασιν τὴν ἐξ αὐτῆς τῆς Κ. Διαθήκης παραβαλλομένη, πείθει ἡμᾶς εἰς τὸ οὕτω, καὶ οὐκ ἄλλως, τὴν προφητείαν ταύτην ἀνεκδοιάστως ἀποδεχθῆναι, ἀλλὰ καὶ μάλιστα ἡ καθόλου ἔννοια τοῦ προφητικοῦ λόγου· διότι ἐν τούτῳ τῷ μακρῷ τοῦ προφήτου ὁράματι σαφῶς προκαταγγέλλεται ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας.

1. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ πάντοτε τὰ νοήματα τῶν πιστευόντων, ὡς μήτηρ ἄγρυπνος, φρουροῦσα ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ τὴν καλὴν φυλάττουσα, ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ Χριστοῦ, παρακαταθήκην, ἔβλεπε καὶ βλέπει ἐν τῇ προφητείᾳ ταύτῃ χαρακτηριζόμενον τὸν Μεσσίαν. «Ἐκ τῆς περι-

γραφῆς ταύτης, λέγει τις τῶν διασημοτέρων τῆς ὁμοδόξου Ῥωσσίας θεολόγων, φανερόν γίνεται, ὅτι ἐν τῇ προφητείᾳ ταύτῃ ἀπεικονίζεται ὁ Μεσσίας, ὥπερ ἡ βασιλεία ἐδόθη παρὰ Θεοῦ καὶ ἡ ἐξουσία ἡ αἰώνιος. Ἐν τῇ προφητείᾳ ταύτῃ ὁ Μεσσίας ὠνομάσθη οὐχὶ ῥητῶς «υἱὸς ἀνθρώπου», ἀλλ' «ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου». Καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ὅμοιος ἐγένετο ἀνθρώποις καὶ σχήματι ὡς ἄνθρωπος εὗρέθη· διότι, εἰ καὶ ἀληθινὸς ἄνθρωπος ἐγένετο, ἀλλ' οὐκ ἦν ὡς εἷς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, τούναντίον ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων διεκρίνετο, ἐπειδὴ οὐδεμίαν εἶχεν ἁμαρτίαν. Τοιουτοτρόπως ἡ προσηγορία «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» τὸν Μεσσίαν σημαίνει¹⁷⁾. Αὕτη τῷ ὄντι ἡ τοῦ γράμματος τῆς προφητείας ἀληθινὴ ἔννοια, ἣν ἕκαστος εὐκόλως εὕρισκε, εἰ θέλει, ὅταν τα προηγούμενα πρὸς τὰ ἐπόμενα, ἐν τῇ γραμματικῇ αὐτῶν συναφείᾳ καὶ λογικῇ πρὸς ἀλλήλα σχέσει, συγκρίνη καὶ δεόντως ἐξετάσῃ τοὺς ὠρισμένους ἐν τούτοις ἐφαρμοζῶν ἐρμηνευτικούς ἐν γένει κανόνας.

Διότι πρὸς τὰ συμβολικῶς εἰκονιζόμενα τέσσαρα τετρατόμορφα θηρία, τὰ ἐκ τοῦ βάθους ἀναβαίνοντα τῆς

17) Ὁρ. Ἑρμην. εἰς τὸν Εὐαγγ. Ματθ. 8, 20. ὑπὸ Ἀρχιμανδρίτου Μιχαήλ, πρυτάνεως τῆς ἐν Μόσχᾳ πνευματικῆς Ἀκαδημίας. Πρὸβλ. Φιλιπ. 2, 7. Ἑβρ. 2, 17. Ῥωμ. 8, 3. α' Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.» Ὁρ. Tholuck, die Propheten und ihre Weissagungen. S. 170 κ. ἐξ ἑς Auberlen, der prophet Daniel und d. Apokalypse. Ἐκ δὲ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σημειοῦμεν τὴν εἰς τὸν προφῆτην Δανιὴλ ἐρμηνείαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Patrologiae C. Compl. Migne. T. 6.

θαλάσσης, ἐν οἷς αἱ ἐκ διαδοχῆς τέσσαρες παριστῶνται βασιλείαι, ἡ μέλλουσα τοῦ Μεσσίου ἀντιτίθεται βασιλείᾳ, ᾧ πάντες οἱ λαοὶ δουλεύσουσι καὶ τοῦ ὁποίου ἡ τε βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία ἀτελεύτητος ἔσται καὶ αἰώνιος, ἐν ἀντιθέσει φανερὰ πρὸς τὴν τῶν θηρίων βασιλείαν, τὴν ὁμοῦ μετὰ τῶν βασιλέων αὐτῶν ἐντελῶς φθειρομένην, ἀφανιζομένην καὶ παυομένην. Ἡ ἐπὶ τοῦ προφητικοῦ λοιπόν τούτου λόγου τοῦ Δανιὴλ τεθεμελιωμένη καὶ ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσα προσηγορία « τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου » δὲν σημαίνει μόνον « ἐγώ », καθ' ἀπλὴν κειμένη συνωνυμίαν ἀντὶ τοῦ « je » ὡς ὁ γνωστὸς δογματίζει Renan¹⁸⁾,

18) Τὴν ἐν τῷ 7, 13. 14. τοῦ Δανιὴλ προφητείαν, ἐν ἣ καὶ ἡ ἐκφρασις « ὡς υἱὸς ἀνθρώπου » ἀπαντᾷ, ὁ Renan ἐρμηνεύων ἐπιλέγει ἐν τέλει ταῦτα· « fils de l' homme est dans les langues sémitiques, surtout dans les dialectes araméens, un simple synonyme d' homme ». Vie de Jésus p. 131. Παρβλ. introduction XI. Οὕτως ἀποφαίνεται καὶ ὁ τοῦ Renan ἀρχαιότερος Paulus, — exeget. Handbuch zu Matth. 8, 20. 11, 19· — « υἱὸς ἀνθρώπου » ist ohne allen Nachdruck Mensch überhaupt. » Εἰρήσθω δὲ ἐν ἐπιμέτρῳ καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Paulus τὴν ἀναρθρον φαίνεται προτιμῶν γραφὴν ταύτην τῆς πλήρους καὶ ἐνάρθως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου « ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου », εἰ καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀρθρου καὶ σημασίαν αὐτοῦ ἀρκούντως ἐδείξαν ἄλλοι τε καὶ δὴ ὁ Weiss, Holtzmann, Beyschlag, Hofmann, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, περὶ τοῦ ἀρθρου τῆς ἐκφράσεως λόγον ποιησάμενοι. Ὁ Weizsäcker αὖθις — Untersuchungen über die evangelische Geschichte. S. 418 καὶ ἐξῆς — διὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ, τῆς ὁποίας τὴν ὀρθότητα ὁμολογοῦμεν, τὴν σφαλερὰν τοῦ Renan καὶ ἄλλων περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώμην ἀνασκευάζει οὕτως τὴν ἐκφρασιν ταύτην διερμηνεύων. Ὁ Ἰησοῦς ἐαυτὸν ὀνομάζων « τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου » ἤθελε διὰ τούτου εὐνοῇ

ἀλλὰ καί τι πλεον, «ἑτερόν τι, βαθύτερον» δηλοῖ, ὡς ἄλλοι ὀρθῶς παρατηροῦσιν. «Εἷς» υἱὸς ἀνθρώπου», γράφει ὁ Schulze τὴν ἔννοιαν τῆς εὐαγγελικῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐπιβεβαιῶν, ἕκαστος ἀνθρώπος ἐστίν· ἐὰν δ' ὁ Κύριος, περὶ ἑαυτοῦ λαλῶν, ὀνομάζῃ ἑαυτὸν «Τόν» υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἐπεται κατὰ συνέπειαν, ὅτι μετέχει μὲν τῷ ὄντι τῆς φύσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἣν δὲ ἀνθρώπος ἀληθινός, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἡ ἐκφρασις προῦποτίθεται ὡσαύτως, πλὴν ἄλλ' ὅμως διάφορός ἐστι πάντων τῶν ἀνθρώπων· ἄλλως τε ἡ προσηγορία αὕτη οὐδεμίαν ἀνεῖχε βεβαίως σημασίαν». Εἶχε δέ, θετικώτερον εἰπεῖν, τοιαύτην διακριτικὴν σημασίαν ἢ ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰλημμένη αὕτη ἐκφρασις, ἣν περ καὶ βλέπομεν

etwas anderes, tieferes» νὰ ἐκφράσῃ. Ἡ ἔννοια δ' αὕτη, ἣν ἐνταῦθα ὁ Weizsäcker τῇ ἐκφράσει ταύτῃ ἀποδίδωσιν, ἐνισχύεται ἐτι καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω προσαχθέντων λόγων τοῦ Schulze — vom Menschensohn. S. 15. Τί δ' ἐστὶ τοῦτο, ὅπερ λέγομεν, τὸ βαθύτερον τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸ ἕτερον; Ἡ ὁμοτιμία αὐτοῦ — τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου — πρὸς τὸν Πατέρα ἀποκρίνεται ὁ Χρυσόστομος, ὅστις τὰς λέξεις τοῦ προφήτου ἀκαὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία» ἐξηγῶν ἐπιλέγει· αὐτὰν οὖν ἴδης διδομένην αὐτῷ τὴν βασιλείαν, μὴ ἀνθρωπίνως νομίσης εἶναι τὸ δεδοσθαι. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν εἶχεν ἄνω, τότε δὲ ἔλαβεν αὐτὴν, ἣν εἶχεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὕστερος ἐφάνη τοῦ Πατρός, διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι ἦλθε μετὰ τῶν νεφελῶν. Ὅτι δὲ ἦν καὶ πρῶν, δῆλον ἐκ τῶν νεφελῶν. Ἡ δὲ βασιλεία αὐτοῦ, φησὶν, οὐ διαφθαρήσεται, ἀλλ' ἐστῆκε καὶ μένει. Τίς ταῦτα ἀγνοεῖ; τίς διαβλέψαι δυνήσεται; Τί τοῦτου σαφέστερον, εἰπέ μοι; Μὴ γὰρ Πέτρος ταῦτα λέγει, ὡς Ἰουδαῖε; Μὴ γὰρ Παῦλος; Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀπὸ πραγμάτων πείθου. Χρυσ., ἐρμην. εἰς τὸν Δανιὴλ προφήτην 7, 13. 14. T. 6. Migne. C—Compl. Patrologiae.

ἐκδηλουμένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· διότι, τῆς ὥρας ἐλθούσης τῆς ἐσχάτης, ὁ Κύριος παρῆρσά λέγει· «ἐγώ, ὁ ἑαυτὸν πολλάκις λέγων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ὁ Χριστός εἰμι¹⁹). Καὶ τῷ ὄντι· ἐὰν ἡ προσηγορία αὕτη «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» «τῆς βαθυτέρας» ταύτης ἐννοίας ἐστερεῖτο, τίνος ἕνεκεν ὁ Κύριος οὕτως ἑαυτὸν ὠνόμαζεν; Ἄρα ὁ Κύριος τούτῳ τῷ ὀνόματι εἰς ἐνδειξιν ἑαυτοῦ χρώμενος πρὸς τι ὑψηλότερον ἐσχόπει, οὐχ ὅτι ἄνθρωπος ἦν δι' αὐτοῦ ἐπιδηλῶν, ἀλλὰ μάλιστα, ὅτι ὁ κατ' ἐξαίρεσιν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ὁ Χριστός. Τοῦτο τὸ βαθύτερον, τὸ μυστηριωδέστερον — geheimnisvoll — τοῦ προφητικοῦ λόγου. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ποίαν δὲ ἐννοίαν ἔχει ἡ εὐαγγελικὴ αὕτη ῥῆσις καὶ

2. Κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὀρθολογιστῶν—rationalistes;

Πολλάκις ἐρρήθη, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Οὕτως ἐδίδασκεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων 2. 3, 6. Ἐὰν δὲ τοὺς θετικὰς τούτους ὅρους, ἀληθεστάτους ὄντας ἐν ἄλλαις περιπτώσεσιν, ἐνταῦθα μεταστρέψωμεν πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας ἀποβλέποντες τοῦ πεπερασμένου ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὥς ἀκάτιον μικρὸν κλυδωνιζομένου ἐν τῷ αἵποτε ταρασσομένῳ ὡκεανῷ τῶν ἀπείρων καὶ ἀντιφατικῶν πρὸς ἀλλήλας ἰδεῶν, δυνάμεθα παρῆρσά τὴν πικρὰν ἀλήθειαν εἰπεῖν, κατὰ τὴν δευτέραν ἀντίστροφον ἐννοίαν, ὅτι οὐχὶ πλέον τὸ εὖ καὶ καλῶς ἐννοούμενον, εὖ καὶ καλῶς συνάμα ἐρμηνευόμενον γράμ-

19) Μάρκ. 14, 62. Ματθ. 24, 30. 26, 64. Πρὸς Μάρκ. 14, 18—22. Ματθ. 26, 20. Λουκ. 22, 14.

μα τῆς Γραφῆς ἀποκτείνει, ἀλλὰ τὸ παρερμηνεύον, τὸ διαστρέφον ἐν γνῶσει τὴν ἐννοιαν τοῦ γράμματος περιωρισμένον πνεῦμα, ἡ τοῦ ἀτόμου αὐθαίρετος ἀπόφασις, προϊὼν οὕσα ἐσφαλμένης καὶ μονομεροῦς κρίσεως ἀνθρώπου τῇ πλάνῃ ὑποκειμένου.

Ἐδείχθη ἀνωτέρω ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ἐπήγασεν ἡ ἔκφρασις αὕτη «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ἥτις ἐστὶν ἡ περὶ τοῦ Μεσσίου προφητεία Δανιὴλ τοῦ προφήτου. Καὶ τότε μὲν οὕτω προεῖδεν ὁ πρσφήτης τὸν ἐν οὐρανοῖς «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» ἐρχόμενον Μεσσίαν· τοῦ χρόνου δ' ὕστερον πληρωθέντος, ὁ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου τυπικῶς ἀνωφαινόμενος «σάβξ ἐγένετο»²⁰⁾, καὶ κάτω ἐπὶ τῆς γῆς πεφανέρωται ἑαυτὸν προσονομάζων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» κατὰ τὸν τύπον τὸν προφητικόν, ὃν καὶ ἐπλήρωσε. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπὶ πραγμάτων ἐρειδόμενον ἐξαχθὲν ἀναγκαῖον συμπέρασμα. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἄλλην καὶ διάφορον σημασίαν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἀποδιδόντες φαίνονται πολλοὶ τῶν νεωτέρων μάλιστα κριτικῶν, ὧν αἱ «περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ» βραχελαί τε καὶ μακραὶ πραγματεῖαι, ὡς γνωστόν, ὁλοκλήρους πληροῦσι βιβλιοθήκας²¹⁾.

20) Ἰωάν. 1, 14. 6, 51. 53. 54. 2. Κορινθ. 5, 16. Ἑβρ. 2, 14. 10, 20.

21) Ἐκ τῶν, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος, πραγματειῶν περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, τινῶν μὲν εὐθεῖαν, τινῶν δὲ ἔμμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα ἔχουσιν, σημειοῦμεν, ἐκτὸς τῶν, ὧν ἥδη ἐμνημονεύσαμεν εἰς γλῶσσαν ῥωσικὴν, καὶ τῶν τοῦ Hengstenberg, Beyschlag, Schulze, Nösgen, ἐτι καὶ τὰς ἀκολουθοῦσας: Das Leben Jesu, von Hase· Das Leben Jesu, von Neander· Das Leben Jesu, von D. Strauss· Charakterbild Jesu, von D. Schenkel· Der geschichtl. Christus, v. Keim. Die

Η ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑΙ
ΑΥΤΗΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ.

Ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ, «ἡ σχολὴ τοῦ μύθου», ὡς χαρακτηρίζει αὐτὴν ὁ Pressensé, ἀνωτέρω τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν τὸν τῇ πλάνῃ ὑποκείμενον ἀνθρώπινον λόγον θεμένη, ἔβη σὺν τῇ προβάσει τοῦ χρόνου κατὰ μικρὸν χωρήσασα μέχρι τῆς ἀρνήσεως τοῦ θαύματος, καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς θεότητος τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Πατρός, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀρνήσις τοῦ θαύματος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀρνήσιν εὐθὺς συνεπάγεται τῶν περὶ αὐτοῦ θείων προφητειῶν, δι' ὧν τῷ ἐκλεκτῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἡ ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον ἔλευσις τοῦ Μεσσίας τρανῶς προκατηγγέλθη, ἣτις καὶ ἐγένετο, ὡς προεῖπεν ὁ θεοπνευστος Δανιὴλ καὶ προφῆται ἄλλοι προεμήνυσαν. Τούτων ἕνεκεν οὐδόλως θαυμάζομεν ἐκτοξευόμενα βλέποντες τὰ βέλη τῆς ἀρνήσεως καὶ κατὰ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ περὶ τοῦ Μεσσίας προφητείας, ὁπόθεν ὁ Κύριος τὴν προσηγορίαν ταύτην

Lutherische Dogmatik, von Kahnis. Vie de Jesus par E. Renan. Jesus-Christ, son temps etc. par E. Pressensé. Réfutation de la prétendue vie de Jésus de M. E. Renan, au triple point de vue de l'exégèse biblique, de la critique historique et de la philosophie, par M. l'Abbé Guettée. — Union chretienne, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ 1863 καὶ ἐξῆς. Τὴν ἀνασκευὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Renan συνταχθείσης ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ — ὑπὸ τοῦ πολυσεβάστου μοι καθηγητοῦ Μιχ. Ἀρχιμανδρίτου—ρωσιστὶ—καὶ ἄλλας ἄλλων.

ὡς περὶ αὐτοῦ ῥηθεῖσαν καὶ αὐτῷ μόνῳ ἀρμόζουσαν, ὡς εἶδομεν, ἡρύσατο· διότι ἐκ τῶν προτέρων καλῶς γινώσκομεν τὸν τε σκοπὸν καὶ τὰς συνεπείας τῆς ἀρνητικῆς καλουμένης κριτικῆς.

Καὶ λοιπὸν περὶ τούτου κατὰ πρῶτον, περὶ τῶν προφητειῶν ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς προφητείας τοῦ Δανιήλ, ἧς τὸ κῦρος ὁ Renan ἀπορρίπτει κατατάσσων τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀποκρύφοις.

1. Περὶ τῶν προφητειῶν ἐν γένει, κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὀρθολογιστῶν.

Κατὰ τὰς ψυχρὰς θεωρίας τῶν ἀρνούμενων τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν αὐτῷ βλεπόντων ἄνθρωπον μὲν τέλειον, ἰδεατόν, ἀλλ' ὅχι Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, αἱ εἰς τὸν Μεσσίαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ῥητῶς ἀποδιδόμεναι προφητεῖαι τῆς II. Διαθήκης εἰς χρονικὰς ἀναλύονται περιόδους, εἰς ἡλικίας αὐξήσιν καὶ ἐλάττωσιν δεχομένας, ἐν αἷς ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις τῶν περὶ Μεσσίου ἰδεῶν ἐβαινεῖ ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς τὸν τελειότερον τύπον, οὗτινος τὸ πρὶν ἐστερεῖτο, ἐκ τε τοῦ μεταβαλλομένου χρόνου καὶ τῶν διαφορῶν περιστατικῶν αὐτὸν λαμβάνουσα. Τὸν τύπον δὲ τοῦτον εἰς τὰς περὶ Μεσσίου ἐλπίδας τοῦ λαοῦ ἔδωκε τὸ (κατ' αὐτοὺς) ἀληθῶς ἀπόκρυφον τοῦ Δανιήλ βιβλίον²²⁾, ὅπερ ὡς τοιοῦτον ὁ

22) Ὡς τοιοῦτον τὸ τοῦ Δανιήλ βιβλίον ὁ Renan ἀποδεχόμενος καὶ ἐν αὐτῷ τοιαύτην ἀξίαν εὐρίσκων, οἶαν καὶ ἐν τῷ τοῦ Ἐνώχ, πρὸς ὃ καὶ παραβάλλει τὸ πρῶτον, δογματίζει ὡς ἀκολουθεῖ· «Les apocryphes de l'ancien Testament, surtout la partie juive des vers Sébillins et le livre d'Henoch, joints au livre de Daniel, qui est, lui aussi, un véritable apocryphe, ont une importance capitale pour l'histoire du développement des théories Messianiques et pour l'in-
3*

Renan δέχεται²³). Ποῦ δὲ ὁ Renan στηριζόμενος οὕτω περὶ τούτου, μηδὲνα πειθων, ἀποφασίζει, ἐφεξῆς ὀψόμεθα.

2. Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτου Δανιήλ καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ ἐνστάσεων τῶν ὀρθολογιστῶν.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ τοῦ Δανιήλ προφητείᾳ ἐναργέστατα ὁ Μεσσίας, καθὼς καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἐξεικονίζεται, κατ' αὐτῆς καὶ ἐστράφησαν οἱ περὶ τὴν ἄρνησιν δεινοὶ ἐπιτηδεύς εἰς ἀκοντίζοντες. Ἐνάργεια λοιπὸν καὶ σαφήνεια τῆς, τελείως εἰς τὸν ἐλθόντα Μεσσίαν πληρωθείσης, τοῦ Δανιήλ προφητείας, τὴν κυρίαν συνιστῶσιν αἰτίαν τῆς ἀρνήσεως τῆς θειότητος αὐτῆς. Περιουγέστατον δὲ τοῦ στείρου τούτου ἀγῶνος, ὃν ἡ κριτικὴ κατὰ τοῦ κύρους τοῦ προφητικοῦ βιβλίου ἀνέλαβε, παρέχεται ἡμῖν αὐτὸς ὁ Renan, ὅστις «τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ» — Vie de Jesus—ἐκπονήσας, ἀπειράκις ἐν αὐτῇ ταῦτα περὶ τε τοῦ προφήτου καὶ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνει κατὰ κόρως. Καὶ τῷ ὄντι· ποῖον ἕτερον ἐλατήριον, ἀλλ' ἡ ἄδικαιολόγητος ἄρνησις ὥθησεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀποφαντικῶς περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ ταῦτα λέγειν· «ὅτι²⁴)

telligence des conceptions de Jesus sur le royaume de Dieu». Vie de Jesus. Introd. XI. πρβλ. Strauss, Leben Jesu. T. 2. Einl. VIII, ἐνθα ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ τοῦ Renan καὶ ἄλλων.

23) «Le livre de Daniel donna en quelque sorte aux espérances messianiques leur dernière expression». Vie de Jesus, p. 15. Οἷαν δ' ἐπιστημονικὴν ἀξίαν ἔχει τὸ βιβλίον τοῦ Renan, ἀπὸ πραγμάτων δείκνυσιν τοῦτο πλατύτερον ὁ ἀνωτέρω ρηθεὶς W. Guettee ἐν τῇ μνημονευθείσῃ «Ἀνασκευὴ αὐτοῦ», ὅστις καὶ εὕρισκει, ὅτι ὁ μὲν τίτλος «Vie de Jésus» ψευδὴς ἐστὶ καὶ ἀκατάληπτος, ἀληθὴς δ' οὗτος· «Ὁ Ἰησοῦς», ὡς ἐγώ, ὁ Renan, ἐννοῶ αὐτὸν κατὰ τὰς ἀρχάς μου». Ἐν ἀρχῇ σελ. 3.

24) Ἰδοὺ δὲ αὐταῖς λέξεσιν αἱ, ὡς ἀπὸ δικαστικῆς ἐδρας, ἀ-

πάντες οἱ μεσσιανικοὶ ὄροι ἐκ τοῦ παραδόξου καὶ ὄντως ἀποκρύφου βιβλίου τοῦ Δανιήλ προήλθον, οὔτινος ὁ συγγραφεὺς ἄγνωστος μὲν τυγχάνει, ὁ ἀληθινὸς δὲ δημιουργὸς ἐγένετο τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας; "Οτι τὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ, ἔργον μὲν ἐνθουσιῶντος Ἰουδαίου, προϊὼν δὲ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, κατὰ τὸν χρόνον συνετάχθη Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, καὶ οὐχί, κατὰ τὸν περὶ αὐτοῦ φερόμενον μῦθον, ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος;

Τίς δ' ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ Renan πυχνὰ περὶ τῶν αὐτῶν παλιλλογοῦντος, οἷα περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ εἴπον ἡδὴ ὁ Πορφύριος, ὁ Σπινόζας καὶ ἄλλοι; Ἵνα τοὺς ἠθικοὺς ἄρμους τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ ἐδραζομένου, ἐπὶ μᾶλλον συσφίγῃ; Οὐ περὶ τούτου ὁ Renan σπουδάζει, ἀλλὰ τούναντίον, ὅπως πάντα ἱερὸν λύση δεσμὸν, δι' οὗ ὁ ἀναγεννηθεὶς ἄνθρωπος μετὰ τοῦ ἀναγεννήσαντος ἐνοῦται Θεοῦ, ὅπως τὸν εἰς Χριστὸν

ποφάνσεις τοῦ Renan: «Ce livre est composé par un Juif exalté du temps d'Antiochus Epiphanes». Vie de Jesus, p. 37. — «Tous les termes messianiques, il venait du livre de Daniel». — p. 79. — «L'auteur inconnu du livre de Daniel», p. 15. — «Son auteur, vrai créateur de la philosophie de l'histoire.», p. 37. — «Bien d'autres preuves qui ont été cent fois déduites, ne permettent pas de douter que le livre de Daniel ne soit le fruit de la grande exaltation produite chez les Juifs par la persécution d'Antiochus» — Introduction XII. «La légende de Daniel était déjà formée au VIIe siècle avant J—C. (Ezéchiel XIV, 14 et suiv. XXVIII, 3.)». «C'est pour les besoins de la légende qu'on l'a fait vivre au temps de la captivité de Babylone.», p. 37. etc. etc.

πιστεύοντα χριστιανὸν δολίως πρῶτον τῆς πίστεως, τοῦ
 θείου τούτου ὄπλου, ἀποθωρακίσας εἰς τὸν πυθμένα εὐ-
 χολώτερον εἶτα καταγάγη τῆς ἀπιστίας, ὁπόθεν, δίκην
 τέρατος, τὸ δυσσεβὲς ἀναδύεται δόγμα, ὅτι μόνον τὸ
 ἀληθῶς ἀπόκρυφον τοῦ Δανιήλ βιβλίον τὸν τελευταῖον
 ἔδωκε τύπον εἰς τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου τοῦ Ἰουδαϊκοῦ
 λαοῦ ἐλπίδας· ὅτι ἡ περὶ Μεσσίου ἰδέα, ἣν ὁ Ἰησοῦς ἐν
 ἑαυτῷ εἶχεν, οὐκ ἦν ἰδέα ἐσωτερικὴ καὶ αὐτῷ συμφυῆς
 ἔσωθεν φανερούμενη, ἀλλ' ἰδέα ἐξωτερικὴ, ἐξῶθεν εἰς
 τὴν διάνοιαν αὐτοῦ εἰσελθοῦσα, ἰδέα, ἥτις ἐν τῷ μεγάλῳ
 αὐτοῦ πνεύματι τὸ πρῶτον συνελήφθη καὶ τὴν ὁποίαν
 ὕστερον ἐσάρκωσαν αἱ τοῦ χρόνου ἐκείνου σπουδαῖαι
 περιστάσεις. Αὕτη δὲ καὶ ἦν, κατ' αὐτὸν, ἡ αἰτία, ὅτι «ὁ
 Ἰησοῦς μετὰ μοιραίας ἀπαθείας τὴν ὁδὸν ἐφεξῆς ἐπορεύε-
 το, ἣν ἤδη αὐτῷ ἐχάραξαν τὸ τε καταπληκτικὸν αὐτοῦ
 πνεῦμα καὶ τὰ ἑκτακτὰ περιστατικά, ἐν οἷς αὐτὸς ἔζη²⁵)».
 Ἰοιουτοτρόπως, κατὰ τὸν Renan, ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶχεν
 ἀρχικὴν, σταθερὰν γνῶσιν, βεβαίαν καὶ βαθεῖαν συναί-
 σθησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑψηλῆς ἀποστολῆς εἰς τὸν κό-
 σμον καὶ τοῦ ὑπὲρ τοῦ κόσμου σωτηρίου αὐτοῦ ἔργου,
 ἀλλ' εἶχεν ἰδέας μόνον, πολλὰς τε καὶ ποικίλας, ἀλλοιω-
 σεις καὶ μεταβολὰς δεχομένας· ἰδέας τοιαύτας, αἵτινες
 βαθμῶδὸς ἀναπτυσσόμεναι εἰς τὸ ἀπροσδόκητον ἐφθασαν
 σημεῖον τῆς ὁδοῦ, ἣν ὁ χρόνος καὶ τὰ περὶ τὸν χρόνον
 αὐτῷ παρεσκεύασε. Τaráττει ὁμῶς αὐτοῦ τὸν νοῦν καὶ
 ἐνοχλεῖ τὴν καρδίαν ἡ τοῦ Δανιήλ περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ
 εἰς τὸν Χριστὸν πληρωθεῖσα προφητεία, ἐξ ἧς τὸν τί-
 τλον, τὸν αὐτῷ καὶ ἐτέρῳ οὐδενὶ ἀρμόττοντα, ὁ Κύριος

25) Vie de Jesus par Renan, p. 130. πρὸς. Baur, die
 Tübinger Schule. S. 28 καὶ ἔ.

ἔλαθεν ἑαυτὸν ὀνομάζων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Ἐν ὁποῖα δὲ ἐννοίᾳ τὴν προφητείαν ταύτην δέχεται, εἰδόμεν ἤδη ἀνωτέρω, ὡς καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἔκφρασιν «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», ἐν ᾗ «un simple synonyme d'homme» εὐρίσκει συνωνυμίαν ἐν χρήσει οὖσαν ἐν ταῖς σημειτικαῖς γλώσσαις. «Ἡ λέξις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», λέγει κατωτέρω, ἐγένετο, τοῦλάχιστον ἐν τισὶ σχολαῖς, εἰς τῶν τίτλων τοῦ Μεσσίας ὡς χριτοῦ θεωρουμένου τοῦ κόσμου καὶ ὡς βασιλέως τῆς ἐναρχομένης νέας ἐποχῆς²⁶». Οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ ὠνόμαζον τὸν Ἰησοῦν Μεσσίαν, «ἀλλ' ὁ τίτλος, ὃν ὁ Ἰησοῦς προὔτίμα, ἦν ὁ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τίτλος ταπεινὸς μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ὅστις ἀμέσως συνηνοῦτο μετὰ τῶν μεσσιανικῶν ἐλπίδων. Διὰ ταύτης τῆς λέξεως—mot—ὁ Ἰησοῦς ἑαυτὸν ἐδήλου, εἰ καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» était synonyme du pronom «je» dont il évitait de se servir²⁷).

26) Vie de Jesus, p. 131. «Un groupe d'hommes et de femmes, tous caractérisés par un même esprit de candeur juvénile et de naïve innocence, adhèrent à lui, Jesus, et lui dirent : «tu es le Messie». Renan, p. 132.

27) Vie de Jesus par Renan, p. 133. Διὰ λέξεων καὶ οὐχὶ διὰ πραγμάτων ἐπιζητεῖ ὁ Renan τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς ἐλαττώσεως τοῦ προφητικοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προελθόντος ὀνόματος «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», συνεχῶς εἰς τοῦτο ἐπανερχόμενος καὶ ταῦτά, ὅσα καὶ πρότερον, ἐπαναλαμβάνων. Πρβλ. Vie de Jesus p. 245. Introduction XLVI. Ἐχομεν δ' ἀνὰ χεῖρας πολλὰς καὶ διαφόρους πραγματείας ὑπ' ἀνδρῶν περὶ τὴν θεολογίαν δεινῶν συνταχθεῖσας, δι' ὧν πᾶσαι αἱ ἐνστάσεις τοῦ τε Renan καὶ ἄλλων, ὅμοια αὐτῷ φρονούντων, κατὰ τε τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπομένως τῆς θεϊότητος τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ πραγμάτων ἀνασκευάζονται. Ὅποιον δὲ φέρει χά-

Ἐκ τῆς οὐχὶ ἱστορικῆς, οὐδ' ἐπὶ ἱστορικῶν γεγονότων ἐρειδομένης, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ φαντασίαν καὶ κατὰ τοὺς μυθιοστοριογραφικοὺς κανόνας ἀναπλασθείσης «ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ» ὑπὸ τοῦ Renan, εἰς τὴν «ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ» ὑπὸ τοῦ Strauss μεταβαίνομεν κατὰ τὰς ἀρχὰς συγγραφείσαν τοῦ ἰδεολόγου διδασκάλου αὐτοῦ καὶ γνωστοῦ Ἐγγέλου τοῦ φιλοσόφου.

3. Ὁ τὸν θεμέλιον θεῖς τοῦ ἐπιστημονικῶς ἀνιδρυθέντος πύργου τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς, τῆς σχολῆς τοῦ Μύθου, ὁ ἀνθρωπὸν μόνον καὶ οὐχὶ θεάνθρωπον τὸν Ἰησοῦν ἀνομολογῶν Strauss²⁸) ἐν τῇ τοῦ Δανιὴλ προφητείᾳ

ρκατήρα ἢ ὑπὸ τοῦ Renan ἐκπονηθεῖσα αἰσὼς τοῦ Ἰησοῦ, μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Renan, ὅστις ἀντὶ τοῦ διερευνηθῆαι καὶ κατανοῆσθαι τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ περὶ τοῦ ἐπηγγελμένου Μεσσίου γεγραμμένα, ὧν ἄλλα μὲν ἐν τῷ ἐπιφανέντι Χριστῷ αὐτῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν τύπον καὶ τὸ γράμμα ἐπληρώθησαν, ἄλλα δὲ εἰς τὸν αὐτὸν ἐν καιροῖς ἐσχάτοις πληρωθήσονται, τὴν ὁδὸν ἐτράπη πρὸς τὴν καλλονὴν τῆς φύσεως, ὑφ' ἧς καὶ ἐνεπνέετο αὐτὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ συντάτων, ὡς αὐτὸς ἐν ἀρχῇ τοῦ προλόγου λέγει. p. 11.

28) Αἱ ἀρνητικαὶ θέσεις τοῦ διδασκάλου τῆς σχολῆς τῆς ἀρνήσεως D. Strauss διαφέρουσι τὰ μέγιστα τῶν τοῦ Renan τοιούτων. Ὁ μὲν Renan λ. χ. ἀρνεῖται—καὶ μόνον ἀρνεῖται—πᾶν ὅ,τι ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ ἀρχαῖς ἀντίκειται ἐκ προθέσεως, ἐξ ἐσφαλμένης καὶ ἀνευ ἀποδείξεων, μονομεροῦς, προεσχηματισμένης κρίσεως, ἧς βάσις ἢ ἐκ προκαταλήψεως ἀπλῆ θέλησις καὶ σπουδὴ πρὸς τὴν εὐτυχῇ ἐπίτευξιν τοῦ, ὃν πρόθετο, σκοποῦ, ἵνα δηλαδὴ «ἀρέσῃ», ὡς αὐτὸς ἐν τῷ προλόγῳ αὐτῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ—«Vie de Jesus»—γράφει· «Si parfois tu craignais—ma soeur—pour lui les étroits jugements de l'homme frivole, toujours tu fus persuadée, que les âmes vraiment religi-

οὐχ ὁρᾷ τὸν Μεσσίαν, τὸν «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» ἐν οὐ-
ρανοῖς φαινόμενον, ὡς εἶδεν αὐτὸν ὁ προφήτης, ἀλλὰ
νομίζει, ὅτι διὰ τῆς εἰκονικῆς ταύτης παραστάσεως ὁ
λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ εἰκονίζεται. «Ὁ Μεσσίας, λέγει, εἰς
πρόσωπον μετεμορφώθη ὑπερφυσικόν, ἦν μεταμόρφωσιν
αὐτοῦ προπαρασκεύασαν αἱ τῶν ἀρχαίων προφητῶν

euses finiraient par s'y plaire.» Τὰ ὀλίγα ταῦτα εὐγλώτ-
τως τὸν σκοπὸν τοῦ Renan διερμηνεύουσιν. Ὁ δὲ Strauss, εἰ
καὶ ἀρνεῖται τὴν θεϊότητα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ὁ Renan, εἰς
σφαίραν ὅμως ἀνῆλθεν ὑψηλοτέραν, φιλοσοφικωτέραν, καὶ τοῦτο,
ὅπερ κυρίως τὸν Strauss τοῦ Renan διακρίνει, ἐν τῇ σφαίρᾳ
δηλαδὴ ἐκείνῃ, ἐν ᾗ ὁ φιλόσοφος Ἐγέλος τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ
ἄπειρον—das endliche und das unendliche—διασκοπεῖ καὶ
τὴν σχέσιν ἐξετάζει τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον. Ὡςπερ δὲ
πάλιν ἡ τοῦ Ἐγέλου θεμελιώδης διδασκαλία περὶ τῆς ἀρχικῆς
σχέσεως παντὸς τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ζῆν—Seyns und Lebens—
τοῦ περιορισμένου καὶ ἀπεριορίστου ἄλλῃ καὶ παντάπασι διάφο-
ρός ἐστι τῆς περὶ τῶν αὐτῶν χριστιανικῆς διδασκαλίας, οὕτω καὶ
ἡ ὁμοία τοῦ Strauss φιλοσοφικοθεολογοῦντος κατὰ τὰς τοῦ Ἐγέ-
λου πρώτας ἀρχάς. Αἱ τοῦ τελευταίου τούτου γενικαὶ θέσεις —
allgemeine Sätze—ἔχουσιν ἐν συνόψει οὕτως· «Ἄπαντα ἡ τοῦ
Ἰησοῦ ζωὴ, αἱ πράξεις αὐτοῦ καὶ οἱ λόγοι, μῦθος ἐστὶ καὶ καθαρὰ
ποίησις. Das ganze Leben Jesu, seine Thaten und Reden,
die ganze evangelische Geschichte ist ein Mythos, eine Sage,
eine Fabel, eine reine Dichtung, eine absichtliche Erdi-
chtung, eine Lüge, Sage=Fabel=Mythos Kreis. u. s. w.
Αἱ γενικαὶ αὗται τοῦ Strauss ἀρνητικαὶ θέσεις, τὸν τύπον
φέρουσαι τῆς τοῦ Ἐγέλου φιλοσοφίας, ἐπὶ τοῦ σαθροῦ τούτου
στηρίζονται θεμελίου, ὅτι ὤφθην ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ, ἣν βλέ-
πομεν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, οὐχὶ ἐκ πραγμάτων—factum
—καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐσχηματίσθη καὶ διεμορφώθη συμβεβηκό-
των, ἀληθῶς ἱστορικῶν γεγονότων, ἀλλὰ von der Phantasie

ὑπερβολαὶ καὶ κυρίως αἱ τοῦ Ἰεζεκιήλ τοιαῦται». Λόγον δ' αὖθις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ ποιούμενος, λέγει περὶ αὐτοῦ οἷα καὶ ὁ Renan ἐπανελάθεν ὕστερον. «Τὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ, οὕτως ὁ Strauss ἀποφαίνεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν συντεθὲν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Μακκαβαίων, ἀπεπεράτωσε ταύ-

seiner Anhänge aus den alttestamentlichen Zügen, und folglich ist keine Bildung des Lebens und Wirkens Jesu. Es ist mehr ein Bild Sagenkreises. Ἐπομένως, — καὶ εἰς τοῦτο φέρει ἀμέσως ἡ θετικὴ αὐτῇ ἀρνήσις τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας—ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἔστι, κατ' αὐτόν, οἷον ὁμολογοῦμεν καὶ κηρύττομεν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ—er ist nur ein gewöhnlicher Mensch—. Τοῦτο δὲ καὶ ὁμολογεῖ ὡς ιστορικῶς ἀληθινὸν ὁ Strauss καὶ ἄλλοι αὐτῷ ὁμόφρονες, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐγεννήθη ἐν Ναζαρέτ, ἐσταυρώθη, ἀπέθανε καὶ ἐτάφη, καὶ ὅτι ἦν ein Jude. Πολλοὶ ὅμως σπουδαῖοι ἄνδρες, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ «Das Leben Jesu, Kritisch bearbeitet von D. F. Strauss etc. Tübingen, erster Band 1835. Zweiter Band 1836», οὐ μόνον τὰς ἀρνητικὰς αὐτοῦ θέσεις δι' ἀποδείξεων ἰσχυρῶν ἀνεσκεύασαν, ὥς ὁ Ὀριγένης τὰς κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τοῦ Κέλσου ἐνστάσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ζῶν τῷ Ἰησοῦ ἀληθινὴν καὶ ἱστορικὴν ἀπέδειξαν. Εἰ καὶ, ὡς εἶδομεν, ὁ Strauss ἐκ τοῦ φιλοσοφικοῦ τῆς ἀρνήσεως σημείου ἀναχωρῶν «die Lebensgeschichte Jesu als einen unhistorischen Sagenkreis» θεωρεῖ, ὅμως οὐχὶ περὶ τῆς ἀνασκευῆς ὅλου τούτου ἐνταῦθα πρόκειται, ἀλλὰ κυρίως περὶ τοῦ πῶς καὶ οὗτος ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ προφήτου ἔκφρασιν αὖς υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ δέχεται τὴν ἐξ αὐτῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φερομένην ὁμοίαν αὖ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Αὕτη δὲ ἡ αἰτία, ὅτι τὰ δυσσεβῆ ταῦτα θολερὰ δόγματα καὶ τὰς βλασφήμους ταύτας κενοφωνίας αὐτοῦ τε καὶ ἄλλων ἐνταῦθα προσάγομεν, διότι ἄμυστον ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα.

την τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεσσιανικῆς ιδέας». Τὸ περιεχόμενον δὲ τῆς τοῦ Δανιήλ περὶ τοῦ Μεσσίου προφητείας διασκοπῶν, νομίζει αὐθις, ὅτι «τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, τὸ ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ φαινόμενον «wie eines Menschensohn, ὅπερ παρὰ τοῦ Ἰεχωβά ἐξουσίαν ἔλαβεν αἰώνιον ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν, ἦν πιθανῶς ἀπλῶς σύμβολον τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, καθὼς καὶ τὰ τέσσαρα θηρία σύμβολα ἦσαν τῶν βαρβάρων ἐκείνων λαῶν τῶν μέχρι τότε τοῦ κόσμου κρατούντων»²⁹⁾. «Σημειωτέον ὅμως, λέγει ἐν ἐτέρῳ χωρίῳ ὁ αὐτός, ὅτι παρὰ τῷ Δανιήλ οὐκ ἔστιν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὅστις ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, ἦτοι αὐτός ὁ Ἰεχωβά, ὁ κρίσιν ποιῶν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον καὶ κρίνοντα Θεὸν τῆς Ἀποκαλύψεως 20, 11.

29) Leben Jesu, D. Strauss. T. α. Κ. 37. Ὁρα καὶ ἐν τέλει τοῦ 39^{ου} κεφ. Ὁ τίτλος οὗτος «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», κατ' αὐτὸν τὸν Strauss, ζήτημα ἐγένετο λίαν ἀμφισβητήσιμον καὶ ἀπρόβλημα δυσκολώτατον, ἐπομένως καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ δυσχερὴς φαίνεται οὕσα· καὶ τοιαύτη ἐστὶ τῷ ὄντι διὰ τοὺς μὴ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ γραμματος τὴν τοῦ Δανιήλ προφητείαν ἐρμηνεύοντας, ἀλλὰ τούναντίον εὑρεῖν ἐν αὐτῇ ἐπιζητούντας, ὅπερ ἐν αὐτῇ οὐχ ὑπάρχει. Ἡ ἀρνήσις ἀληθειῶν παραδεδεγμένων, ὡμολογημένων, ex professo γενομένη, τὴν σφραγίδα φέρει τῆς ματαιίας ἰσχυρογνωμοσύνης, ὡς ἐνταῦθα βλέπομεν. Ῥητέον δ' ὅμως ἐνταῦθα καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ τὴν θειότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ — Christenthums — ἀρνούμενοι, σείουσιν οὕτως ὀλόκληρον τὴν βάσιν τῆς ἀνθρωπότητος — der Menschheit· διὸ καὶ λίαν ἀναγκαία ἡ χριστιανικὴ ἀπολογία, ἣν ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀνέλαβεν ὁ Hengstenberg, Luthardt, Pressensé, Guettée, Ῥώσσοι ἐπίσημοι θεολόγοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω προσαχθεῖσι χωρίοις τοῦ φιλοσοφικῶς θεολογοῦντος, ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, Χριστολογοῦντος αἵρεσιώτου Strauss ἡ ἀντίφασις τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἐν πολλοῖς, κατάδηλος. Ὁ Strauss, καίτοι περιπίπτων εἰς ἀντιφάσεις, διὰ τῶν δεξιῶν ὅμως ἐλιγμῶν τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ δεινότητος, διὰ τοῦ πολλάκις ἐπαναλαμβανομένου «wahrscheinlich», τὴν ἰσχὺν τῆς πραγματικῆς ἀντιφάσεως μετριάζει χωρὶν ἐκάστοτε τεχνηέντως εἰς τὴν θετικὴν ἀρνησιν τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν. Πλὴν ἀπλὴ ἀρνητικὴ εἰκοτολογία οὐδέποτε τὸ πρᾶγμα ἀναιρεῖ. Βεβαιότης σταθερά, καὶ ὅχι πιθανότης καὶ εἰκασία πείθει ἡμᾶς εἰς τὸ ἀποδεχθῆναι, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, οὕτως ἑαυτὸν ὀνομάζων, ἐδείκνυεν, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ προσδοκώμενος καὶ ἐλθὼν Μεσσίας, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», περὶ οὗ ὁ προφήτης Δανιὴλ ἤδη προανεφώνησε καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία τρανῶς ἀνωμολόγησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, δοξολογοῦσα. Τοῖς νέοις τούτοις τοῦ Strauss δόγμασι στοιχοῦσιν ἔτι καὶ νῦν πολλοὶ ἄλλοι τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρνητικῆς σχολῆς πρεσβεύοντες καὶ κατὰ γράμμα τῇ ὁδῷ τῆς ἀρνήσεως ἀκολουθοῦντες. Ἐπειδὴ δὲ οὐχὶ περὶ ὀνομάτων κενῶν διαφερόμεθα, ἀλλὰ μάλιστα καὶ κυρίως περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Μεσσία, ἐνδιατρίψωμεν ἔτι «τῷ τίτλῳ» τούτῳ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἴδωμεν πῶς αὐτὸν καὶ ἄλλοι ἐννοοῦσι καὶ ἐν ποίᾳ σημασίᾳ αὐτὸν δέχονται.

4. «Ποίαν σημασίαν εἶχεν ὁ τίτλος οὗτος ἐν τῷ στόματι τοῦ Ἰησοῦ;» Οὕτως ἐρωτᾷ ὁ γνωστός θεολόγος καὶ νῦν καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἐιδελβέργῃ Πανεπιστημίου, D. Schenkel³⁰⁾. «Ἡ ἔκφρασις αὕτη — «υἱὸς ἀνθρώπου» —

30) Das charakterbild Jesu, nach den biblischen Ur-

ἦν, λέγει, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐν χρήσει ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης. Ἐκεῖ δ' αὕτη ἀπαντᾷ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς περὶ πεπερασμένου, φθαρτοῦ, θνητοῦ ὄντος λεγομένη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀπειρον, αἰώνιον Θεόν³¹)».

kunden wissenschaftlich untersucht und dargestellt von Dr D. Schenkel. Ὁρα Bihellexikon ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν λέξει «Menschensohn», T. 4, σελ. 170 καὶ ἐ. Πρβλ. Herzog's R. = E. unter «Messias»

31) Ψαλ. 8, 5. 10, 4. Ἰωβ 16, 21. 25, 6. Παρ. 8, 31. Τεζεκ. 2, 1. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς χωρίοις τοῦτο σαφῶς ἐνδείκνυται, τὸ χάσμα τοῦτ' ἔστι τὸ βαθύ, ὅπερ τὸν θνητὸν ἄνθρωπον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ αἰωνίου Θεοῦ διακρίνει, τὸν αὐτὸν μὲν ἀνθρώπου» προσαγορευόμενον, «σκώληκα» δ' ὄντα κατὰ τὸν Ἰωβ ἐν ἀληθείᾳ, ἐπομένως τὸ ὄνομα — αὐτὸς ἀνθρώπου» — (ἐκτὸς τοῦ καθαρῶς μεσσιανικοῦ χωρίου τοῦ Δανιήλ), die menschliche Niedrigkeit σημαίνει. Ταύτην ὁμῶς τὴν ταπεινότητα, τὴν εὐτέλειαν, ἣν ἀληθῶς τὰ ἀνωτέρω χωρία ἔχουσιν, ἐπεκτείνει ὁ Schenkel περαιτέρω, συμπεριλαμβάνων καὶ τὴν τοῦ Δανιήλ προφητείαν. «Τῷ ὄντι, λέγει, — σελ. 392. — ἐν τῇ ἐκφράσει αὐτὸς ἀνθρώπου τοῦ χωρίου τούτου ὑπάρχει πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἐννοια τῆς εὐτελείας». Τὴν ἐννοίαν ταύτην ἐπιβεβαιῶσιν ὁ Schenkel καὶ διὰ χωρίων ἄλλων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀνθρωπίνην ἐννοίαν μόνον ἐν αὐτοῖς ἀνευρίσκων. Ταιαῦτά εἰσι· Μάρκ. 2, 27. Ματθ. 12, 8. Μάρκ. 8, 31. 38. Λουκ. 9, 22. 26. Ματθ. 16, 27. Ἀλλ' ὁ θεᾶνθρωπος Ἰησοῦς οὐκ εἶχε μὲν, ὡς ἄνθρωπος, τοῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν Λουκ. 9, 52. Ματθ. 8, 20. ὡς ἄνθρωπος, τῇ ἀνθρωπότητι ἐπαθε. Λουκ. 9, 22. 24, 7. Ἠσαίου 54, 52. «Οὐκ ἦν δὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατέβη». Ἰωάν. 3, 13, αἶνα τὸ ἔργον αὐτοῦ πληρώσῃ. Λουκ. 9, 22. 24, 7. Μάρκ. 14, 21. 41. Λουκ. 22, 32. «ἄνθρωπος γενόμενος, μορφὴν δούλου λαβὼν, ὑπήκοος μέχρι θανάτου, ὡς ἄνθρωπος». Φιλίπ. 2, 8. «Ἐξουσίαν ὁμῶς εἶχεν ἀφιέναι ἁμαρτίας, ὡς θεᾶνθρωπος». Λουκ.

Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τούτου πολλὰ τῆς II. Διαθήκης χωρία προσάγει· καὶ λοιπὸν τὴν παράλληλον σημασίαν τῆς ἐν ἐν αὐτοῖς φερομένης ἐκφράσεως «υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» δείξας, εἰς τὴν ἀμφισβητήσιμον τοῦ Δανιὴλ μεταβαίνει προφητείαν, ἐν ᾗ ὑπὸ τὴν ἐκφρασιν τοῦ προφήτου «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», ἐννοεῖ οὐχὶ τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ δεικνυόμενον. «Ἐν τῷ βιβλίῳ, λέγει, τοῦ Δανιὴλ, ὅλως ἐν τῷ πνεύματι τῆς μακκαβαϊκῆς περιόδου, ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ σημαίνεται³²⁾». ἔτι δὲ ἐγγύτερον χωρῶν καὶ τὴν ἐν τῇ προφητείᾳ τοῦ Δανιὴλ φερομένην ἐκφρασιν «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» ἐξετάζων, ὡς ἀπίθανον εὐρίσκει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν ἠρύσατο τὴν προσηγορίαν ταύτην. «Ὅτι δὲ ὁ Ἰησοῦς, προσεπάγει ὁ αὐτός, ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ τίτλου τούτου κυρίως ὑπ' ὅσιν εἶχε τὸ βιβλίον τοῦ Δανιὴλ, διὰ τοῦτο μάλιστα ἀπίθανον — unwahrscheinlich — διότι «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» τοῦ βιβλίου ἐκείνου ἥκιστα ἀρμόζει πρὸς τε τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ³³⁾. Κατὰ τὴν ἐννοιαν λοιπὸν ταύτην εὐδὴλον ὅτι ἡ μεταξὺ τῆς παρὰ τῷ προφῆτῃ Δανιὴλ ἐκφράσεως «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», καὶ τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τοιαύτης «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἀντίθεσις ὑπάρχει φανερά, καὶ ἐπομένως, ὡς αὐτός

3, 24. 6, 5. Ματθ. 9, 6. 11, 27. 12, 40. Ματθ. 13, 41. καὶ νεκροὺς ἐκ τῶν τάφων ἀνίσταν· Ἰωάν. 11, 23. τοῦθ' ὅπερ μόνον ὁ Θεὸς δυνατός ἐστι ποιεῖν· Λουκ. 7, 11. 14. 15. Ὁψόμεθα δ' ἐφεξῆς καὶ πλείστα ἄλλα τῆς K. Διαθήκης χωρία, ἐν οἷς ὁ λόγος περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνδόξου ἐλεύσεως, τῆς δευτέρας παρουσίας. Σημειωτέον δέ, ὅτι περὶ αὐτῆς ὁ Κύριος λαλῶν ἑαυτὸν προσαγορεύει αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

32) Charakterbild Jesu. S. 77 καὶ ε.

33) Αὐτόθι.

γράφει, «μόνον ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην τὴν εἰκόνα τῆς μεγαλωσύνης ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Ἄλλ' ἡ θέσις τῆς ἀντιθέσεως ταύτης εἰς τὴν ἄρσιν φέρει εὐθὺ τῆς ἐγγυτάτης σχέσεως, ἣτις ὑπάρχει μεταξύ τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ σώματος, τῆς προφητείας καὶ τοῦ πληρώματος αὐτῆς, ὡς τοῦτο καὶ ἐνταῦθα συμβαίνει. Πλὴν καὶ πάλιν ἐρωτῶμεν. Τὸ ὄνομα τοῦτο «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ποίαν εἶχε σημασίαν ἐν τῷ στόματι τοῦ Ἰησοῦ; «Ἀναμφιβόλως ἀπαντᾷ ὁ Schenkel, ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς ἐνδείξεως τοῦ προσώπου αὐτοῦ τῷ ὀνόματι τούτῳ ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ τι πλείστου λόγου ἄξιον καὶ σπουδαῖον, aber ganz gewiss nicht den Messias³⁴), ἀλλὰ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ». Ἄλλ' ὀφείλομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὅτι οὐχὶ «ἐν ἀντιθέσει» πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἐν οὐρανοῖς φαινομένου «ὡς υἱοῦ ἀνθρώπου», καὶ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχομένου, ἑαυτὸν ὁ Κύριος ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἀλλὰ, τοῦναντίον, ὡς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, «ἐν εὐθείᾳ σχέσει καὶ ἀναφορᾷ» πρὸς τὴν περὶ αὐτοῦ καὶ μόνου προῤῥηθεῖσαν Δανιὴλ τοῦ προφήτου προφητείαν. Τῷ ὄντι ἡ εἰκὼν ἐκείνη μεγαλοπρεπὴς ἦν, θεοπρεπὴς καὶ βασιλική, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦς τὸν

34) Charakterbild Jesu. S. 392. ἐνθα καὶ αἱ γινώμαι εὐρηγται τοῦ Hitzig, Keim, Ewald καὶ ἄλλων. Ἐν σελίδι 393 ὁ Schenkel θετικώτερον ὀρίζει τὴν, κατ' αὐτόν, ἔννοιαν τῆς τοῦ Δανιὴλ προφητείας. «Alles, λέγει, spricht dafür, dasss der «Menschensohn» im Buche Daniel eine personification des durch Antiochus Epiphanes aufs tiefste erniedrigten und herabgewürdigten jüdischen Volkes, der Heiligen und Gerechten in seiner Mitte, ist».

τίτλον τοῦτον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τότε μάλιστα λαμβάνει, ὅτε καὶ τὰ ἔργα ἐκτελεῖ, ἅτινα μόνον τῷ Μεσσίᾳ ἰδιαζόντως προσανήκουσι· ταῦτα δὲ καὶ ἐδείκνυον αὐτόν καθυπέρτερον ἁπάντων τῶν ἀνθρώπων. Τὰ ἔργα δὲ ποιῶν τοῦ Μεσσίου «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ὁ Χριστός, οὐχὶ τοῦτο ἐδείκνυεν, ὅτι «ein wahrer Mensch war», ἀλλὰ ὅτι ὁ ἀληθινὸς καὶ συνάμα ἐπηγγελμένος ἦν Χριστός, ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

5. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον αἱ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὀξεῖαι καὶ λεπταὶ γινῶμαι τῶν κατὰ νόμους φιλοσοφικὺς θεολογούντων πολλαπλασιάζονται, τόσῳ περισσότερον κατ' ἀναλογίαν χωρεῖ ἐπεκτεινομένη καὶ ἡ ἀνασκευὴ αὐτῶν περαιτέρω. Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἁπλοῦν ἐστὶ καὶ τοιοῦτον φαίνεται, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ ξηρόν καθ' ἑαυτό· — αὕτη δὲ καὶ ἡ κυρία ἀφορμὴ τῶν ἐπαναλήψεων—ἐνεκεν ὅμως τῶν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐκ συστήματος ἐνστατικῶν προβαλλομένων ποικίλων καὶ ἀνομοίων ἐνστάσεων, πλουσίας ἐγένετο τῷ ὄντι ὑποθέσεως θέμα. Εἰ δὲ καὶ διαφέρουσιν αἱ περὶ τούτου γινῶμαι, ὡς εἶδομεν, τῶν νεωτέρων κριτικῶν, ἐκ τῆς διαφορότητος ὅμως αὐτῶν καὶ ἐτεροιοτήτος ἡ ἀληθινὴ σημασία τοῦ κατηγορουμένου «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐπὶ μᾶλλον κρατύνεται ἐκ τῶν ἀνταποδείξεων ἐπιβεβαιουμένη, ὡς ἐφεξῆς ὁ λόγος δείξει. Τὸν «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» ἐν τῇ τοῦ Δανιὴλ προφητείᾳ οὐχ ὡς ὑπόστασιν δέχεται ὁ Hofmann, πρόσωπον δηλαδὴ αὐθυπόστατον, ἀλλ' ὡς ἐμφάνισιν ἰδεατὴν, ἐν ταῖς νεφέλαις μὲν τοῦ οὐρανοῦ φαινομένην, ἐκεῖθεν δὲ ὑψηλότερον ἀνερχομένην· ὅτι «ἐκεῖνη ἡ ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ἐμφάνισις οὐχὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω ἔρχεται, ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἐκ τῶν νεφελῶν ἄνω χωρεῖ καὶ πρὸς τὸν θρόνον φέρεται τοῦ

Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀποδέξηται³⁵⁾». Οὕτω διαφέρουσιν αἱ γινώμαι ἀλλήλων! Quot homines, tot sententiae!

Ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, ἀπλή ἐστι καὶ ἀνανταγώνιστος. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἑτεροδιδασκαλίαν τῆς «σχολῆς τοῦ μύθου» ἡ ἔννοια τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐκ τοῦ προφητικοῦ προελθούσης λόγου «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» εἰς «συνωνυμίαν» ἀπλὴν μεταπίπτει, ἣν ὁ Renan, Baur καὶ εἰ τις ἕτερος ἐν αὐτῇ εὐρίσκει· κατὰ δὲ τὴν ὀρθοτάτην τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον, διδασκαλίαν ἡ ἔννοια αὐτῆς ἡ μόνη καὶ ἀληθινὴ εἰς λίθου μεταπήγνυται στερεότητά. Οὔτε «συνωνυμίαν» ἐν αὐτῇ εὐρίσκομεν, οὔτε «παράδοξον σύμπτωσιν» ἐν αὐτῇ παρατηροῦμεν, ἣν βλέπει ὁ Schleiermacher, οὐδόλως ἐρμηνεύσας εἰς τί συνίσταται ἡ σύμπτωσις αὕτη ἡ τυχαία, οὐδὲ πάλιν «οὐσίαν ἀγγελικὴν», ὥς τινες νομίζουσιν, ἐξ ἀναλογίας τοῦ χωρίου τοῦ Δανιὴλ 10, 16. συμπεραίνοντες τοῦτο. Ἀλλὰ μόνον μαρτυρούμενον τὸν Μεσσίαν ὁρῶμεν. Διότι μόνον ὁ Κύριος οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῆς φύσεως ἀπάσης, ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Hengstenberg, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ προφαίνεσθαι ἠδύνατο ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ³⁶⁾. Ἄνθρωπος δὲ ἐκ τῶν κάτω, ἐκ τῆς γῆς,

35) Hofmann, Weissagung und Erfüllung, 1, 290. Πολλὰς ἄλλων παρομοίας θεωρίας παραλείπομεν, ἐμνημονεύσαμεν δ' ἐνταῦθα μόνον τὰς σπουδαιοτέρας τούτων.

36) Schleiermacher, Glaubenslehre 2, 97. καὶ ἐ. Nösgen, vom Menschensohn. S. 10—25. Renan, Vie de Jésus, p. 131. Schenkel, Charakterbild Jesu. 3. 392. καὶ ἐ. Tholuck, die Propheten und ihre Weissagungen. S. 100 καὶ 270. Luthardt, Kalnis, Meyer καὶ εἰ τις ἕτερος. Περὶ τῶν Θεω-

εἰς τὰ ἄνω ἀνελθεῖν καὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» ἐπιφαίνεσθαι οὐτ' ἐδύνατο, οὔτε δύναται, ἀλλὰ μόνον ὑπεράνθρωπον, ὑπερφυσικόν, θεῖον ὄν—übermenschliches, übernatürliches, göttliches Wesen, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» — ὁ Χριστός, ὃν ὁ προφήτης προεῖδεν ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, φύσιν ἔχοντα οὐκ ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ μόνον ἀνθρωπίνῃ ὁμοίαν. Αἱ ἀτομικαὶ δὲ αὐταὶ γινώμμαι, καὶ πολλαὶ ἄλλαι ταύταις ὁμοίαι, ἅτε ἰδέαι καὶ εἰκασίαι ἀνθρώπιναι οὔσαι καὶ τῆς ἀληθινῆς τοῦ γράμματος ἐρμηνείας πόρρω ἀπέχουσαι, οὐδὲν δῆπου δύνανται ἀπέναντι πραγματικοῦ συμβεβηκότος, τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πάντα τὰ περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων προφητῶν προλαλθέντα ἀκριβῶς ἐπληρώθησαν καὶ σὺν τούτοις τελείως πληρωθήσονται, «ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ». Αἱ δὲ κρίσεις αὐταὶ, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, εἰς κύκλον φιλοσοφικῶν μᾶλλον ἀνήκουσι συστημάτων, ἢ εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θετικὴν διδασκαλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ· διότι τῷ ὄντι, «ὁ χριστιανισμὸς οὐκ ἔστι σύστημα φιλοσοφικόν, ὅπερ ἕκαστος τὸ δικαίωμα ἔχει νὰ διερμηνεύῃ, ὡς αὐτῷ ἀρέσκει, ἀλλὰ τούναντίον θετικὴ διδασκαλία, ἣν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπεκάλυψε»³⁷⁾·

ριῶν τοῦ Schleiermacher ὅρα πλείονα ἐν τῇ περὶ Ἀρχῶν ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ τοῦ Κ. Ν. Δαμαλά, τμῆμα Α'. σελ. 18 καὶ ἐξῆς.

37) Τὴν περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὀρθὴν ἔννοιαν ταύτην δανειζόμεθα ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ W. Gueltée, ταῦτα ἐν τῷ προλόγῳ αὐτῆς — XIX — γράφοντος· «Le christianisme n'est pas un système philosophique, que chacun a le droit d'interpréter comme il lui plait. Jesus-Christ a révélé une doctrine positive».

Τοῦτο δὲ καὶ δειχθήσεται ἐν τῇ ἐπομένῃ ἀπολογητικῇ τῷ τρόπῳ ἐκθέσει τῶν ἀσφαλῶν ἀληθειῶν τῆς αὐτῆς ἀείποτε ἐπιδιαμενούσης χριστιανικῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁπόθεν τὰς ἀποδείξεις ἀρυόμεθα ὑπὲρ τῆς θειότητος τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς κατ' αὐτοῦ ἱσταμένης «ἀρνητικῆς κριτικῆς».

§ 7.

ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΕΝΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΑΡΝΗΤΙΚΗΣ
ΚΡΙΤΙΚΗΣ.

Κατὰ τοὺς θεοβόρητους τοῦ Κυρίου λόγους ὀφείλομεν τηρεῖν πάντα ὅσα ἡμῖν αὐτὸς ἐνετείλατο, φυλάττοντες μὲν τοιοιυτοτρόπως ἀσφαλῶς τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως ἡμῶν, ἐκτρεπόμενοι δὲ οὐχ ἥττον τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Ἀλλὰ καὶ πάλιν πρέπει ἵνα ὦμεν ἀείποτε ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, μετὰ πραότητος καὶ φόβου Θεοῦ τοῦτο ποιῶντες³⁸⁾. Ἐνταῦθα δὲ οὐ περὶ τούτων κυρίως πρόκειται, ἀλλὰ πρῶτον μὲν περὶ τῆς προφητείας τοῦ Δαυιδ τοῦ ἐιδικώτερον· δεύτερον δέ, περὶ τῆς πληρώσεως αὐτῆς εἰς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Χριστόν. Κατὰ τάξιν λοιπὸν τοιαύτην καὶ ὑπεραπολογούμεθα τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας, ἀναφερόμενοι εἰς τὰς περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς προβολομένας ἐνστάσεις, ὧν ἐνταῦθα τὴν μετὰ λόγου καὶ

38) Ματθ. 28, 20. 1. Τιμοθ. 6, 21. 1. Πέτρ. 3, 15.

ἀποδείξεως ἀνασκευὴν σκοποῦμεν. Κέντρον μὲν τῆς ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Χριστοῦ Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ὁ προσδοκώμενος ἦν Μεσσίας, βάσις δ' ἀρραγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὁ ἐπιφανείς ἐστι Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία καὶ πᾶσα περὶ τοῦ Μεσσίου προφητικὴ πρόρρησις πεπλήρωται. Ἐντεῦθεν ἄρα φανερόν, ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ἐν μὲν τῷ νόμῳ προσδοκώμενος, ἐν δὲ τῇ ἀποκαλύψει λατρευόμενος Σωτὴρ, τὸ ἐν καὶ αὐθυπόστατόν ἐστι θεῖον πρόσωπον τῆς παναγίας Τριάδος, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθρώπος γενόμενος προαιώνιος Λόγος, ὁ Χριστός, ὅστις διὰ τῶν αὐτοῦ παθημάτων, διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως ἐπλήρωσεν ἀπάσας τὰς προφητείας. Θαῦμά ἐστι μέγα ἡ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ θεία ἐνανθρώπησις, δι' ἐτέρου δὲ θαύματος ὑπερφουῶς, διὰ στόματος τῶν ἁγίων προφητῶν, αὕτη τοῖς ἀνθρώποις προκατηγγέλθη. Τοῦτο ἦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὴν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ περὶ τοῦ Μεσσίου ἀσφαλιζομένην ἐλπίδα διὰ προφητικῶν προρρήσεων ἐπὶ μᾶλλον κρατύνη καὶ ἐπιβεβαιώσῃ· «οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, λέγει ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποι³⁹⁾». Οἷον δὲ σκοπὸν καὶ ὁποῖαν σπουδαιότητα ἔσχε καὶ νῦν ἔχει πᾶσα ἡ θεόπνευστος Γραφή, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ ἀποκαλύπτουσα, τοιαύτην ἔχει τὴν σπουδαιότητα καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ προφητεία, ἐν ᾗ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἐπηγγελημένου Μεσσίου, «τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου», ὀριστικώτερον προμηνύεται. Δεῖ τοίνυν τοῖς ὑπὸ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Μεσσίου

39) 2. Πέτρ. 1, 21.

λελαλημένοις εἰλικρινῶς τοὺς πιστοὺς πείθεσθαι καὶ πιστεύειν αὐτοῖς ἀδιστακτως, ὅτι πᾶσα ἀπὸ Θεοῦ πηγάζουσα προφητεία, τὰ μέλλοντα συμβῆναι προμηνύουσα, «εἰς σημεῖόν» ἔστιν οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

1. Τοῦτο ῥητέον καὶ περὶ τῆς τοῦ Δανιὴλ προφητείας. Τίς δ' ἡ ἀνάγκη ἢ τοὺς ὀρθολογιστὰς εἰς τὴν ἄρνησιν ὠθοῦσα τοῦ κύρους τῆς τοῦ Δανιὴλ προφητείας; Ἐτερον μὲν οὐδέν, ἀλλὰ μόνον, ὅτι λίαν ἐναργὴς ἔστιν ἡ προφητεία αὕτη καὶ ὅτι πραγματικῶς εἰς «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐπληρώθη. Καὶ αὕτη μὲν ἡ κατὰ ῥοὴν τοῦ ποταμοῦ τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας φερομένη τῶν προφητειῶν ἔννοια· ἡ δὲ ἄρνησις, ἐν τῷ κύκλῳ διηνεκῶς τῶν εἰκασιῶν περιστρεφομένη, τὴν μὲν ἀλήθειαν διαφιλονεικεῖ, τὴν δὲ ἀτομικὴν εἰκοτολογίαν ὡς ἀλήθειαν παρίστησιν ἐν πολλοῖς ἐπιτακτικῶς δογματίζουσα· «hoc volo, sic jubeo», κατὰ τὸν θεμελιώδη κανόνα τῆς σχολῆς τοῦ μύθου, ὃν ἐπιστημονικὸν καλοῦσι.

Δέον δ' ἐνταῦθα πρὸς συμπλήρωσιν καὶ τοῦτο προσθεῖναι· ὅτι, ἐὰν μὲν προφητεῖαί τινες ἐναργέστεραι ᾧσι καὶ καθ' ὠρισμένους καιροὺς πληρῶνται, οἱ ὀπαδοὶ τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς ταύτης ὑπερηφάνως ἀποφαίνονται ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης, ὅτι αὗται συνετάχθησαν οὐχὶ πρὸ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ μετὰ τὸ γεγονός, καὶ τούτου ἕνεκεν οὐκ εἰσὶ προφητεῖαι, ἀλλὰ ποιητικὴ ἱστορία τῶν ἤδη συμβεβηκότων· ἐὰν δ' αὖται σκοτεινότεραί πως τούναντίον φαίνωνται καὶ οὐπω πεπληρωμένοι, γνωματεύουσιν αὖτις, ὅτι, καίπερ τὸ ὄνομα τῆς προφητείας φέρουσαι, πράγματι οὐκ εἰσὶ τοιαῦται, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφορισμοί, γνῶμαι, παραβολαί, ὑποθέσεις — *sententiae, imagines, suppositiones*—εἰς διάφορα πρόσωπα ἐξ ἑαυτοῦ

ἀποδιδόμεναι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐφαρμόζουσιν ἐν τῇ τοῦ Δανιήλ προφητείᾳ.— «Ὁ προφήτης οὗτος ἔζη οὐχὶ πρὸ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Ἀντιόχου, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ ἢ μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Ἀντιόχου». — Κεῖται ὁμως πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός, ὅτι ὁ προφήτης Δανιήλ, νέος ἔτι ὢν, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωακείμ, βασιλέως Ἰούδα, ἤχθη αἰχμάλωτος μετὰ τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων εἰς Βαβυλῶνα, ἔνθα, διαρκούσης τῆς μακροχρονίου ἐκείνης αἰχμαλωσίας, τὸ ἅγιον τοῦ Κυρίου θέλημα ἐν ἀγίῳ Πνεύματι τοῖς συναιχμαλώτοις Ἰουδαίοις προκατήγγειλεν^(ο). Ὅτι δὲ

40) «Daniel, οὕτω γράφει ὁ Bergier, — dict. de theol. Voyez l' article «Daniel» — a véritablement vécu sous les rois assyriens, mèdes et perses et qu' il a écrit son livre près de quatre cents ans avant le règne d' Antiochus». Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς τοῦ Δανιήλ, περὶ δὲ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ αὐτός, ἐνθα ἀνωτέρω, λέγει ὡς ἐπεταί· ἀβέβαιόν ἐστι πρὸς τοῦτοις, ὅτι ὁ κανὼν τῶν ἁγίων βιβλίων ἐσχηματίσθη ὑπὲρ τοὺς τρεῖς αἰῶνας πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιόχου, καὶ ὅτι ἐξ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς οἱ Ἰουδαῖοι οὐδὲν βιβλίον προσέθηκαν εἰς τὸν κανόνα ἐκεῖνον». αἱ Ἰουδαῖοι, λέγει κατωτέρω, τάσσουσι μὲν τὸν Δανιήλ ἐν τῇ τάξει τῶν ἁγιογράφων καὶ οὐχὶ ἐν τῇ τῶν προφητῶν, σέβονται δὲ οὐχ ἥττον τὰς προφητείας αὐτοῦ καὶ οὐδέποτε ἀμφέβαλλον περὶ τῆς αὐθεντικότητος τοῦ βιβλίου ταύτου». «Πάντοτε, γράφει ὁ Schenkel, πολλὰν σπουδὴν ποιοῦνται ὑπὲρ τῆς ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ ἢ τοῦ ὀγδόου ψαλμοῦ παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου». Ἡ σπουδὴ ὁμως αὕτη οὐκ ἔστιν, ὡς ἄλλοι λέγουσιν, un caprice, ἀλλὰ τούναντίον ἀνάλογος πρὸς τὰς κατὰ τῆς προφητείας ταύτης ἐνστάσεις ὑπεράσπισις τῆς θετικῆς καὶ ὡμολογημένης ἀληθείας περὶ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καὶ ὑπάρξεως τοῦ προφήτου Δανιήλ, ὅστις τὰ μέλλοντα συμβῆναι προανεφώνησεν. Οὐ περὶ ἀσημάντων ἀρα πραγμάτων διαφερόμεθα.

τοῦτο οὕτως ἔχει, οὐχὶ λόγοι πιθανότητος, ἀλλ' ἱστορικὴ βεβαιότης πείθει ἡμᾶς μαρτυροῦσα. Καὶ δὴ πρῶτον ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ, ὁ κατὰ τὴν αὐτὴν, ἐν ᾗ καὶ ὁ Δανιήλ, ἐποχὴν ζήσας, οὐ μόνον μνεῖαν περὶ αὐτοῦ, ὡς προφήτου, ποιεῖται, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς αὐτὸν ὀνομάζει⁴¹⁾. Ὁ δὲ Ἰώσηπος⁴²⁾ δεύτερον, χωρὶς τινος ἐνδοιασμοῦ,

41) Ἰεζεκ. 14, 14. 20. 28, 3. ἀμὴ σοφώτερος εἶ σύ τοῦ Δανιήλ;» 1. Μακκαβ. 2, 59. Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαήλ, πιστεῦσαντες ἐσώθησαν ἐκ φλογός· Δανιήλ ἐν τῇ ἀπλότητι αὐτοῦ ἐρύσθη ἐκ στόματος λεόντων». Ὁ Renan—Vie de Jésus, p. 37—τὰ περὶ τοῦ Δανιήλ δέχεται ὡς ἀμύθον, φερόμενον ἤδη κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα πρ. Χ. Παραπέμπων δὲ εἰς τὰ ἀνωτέρω προσαχθέντα τοῦ Ἰεζεκιήλ χωρία, μετ' ἰσχυρογνωμοσύνης ἀσυγγνώστου ἐπιλέγει εἰρηνικῶς, ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης μαρτυρίας. «c'est pour les besoins de la légende qu'on l'a fait vivre au temps de la captivité de Babylone». Ἐπὶ ἄλλ' οἱ ἄτοποι οὗτοι σαρκασμοὶ οὐδὲν δύνανται ἀπέναντι τῆς, δίκην ἀψίδος ὑπερβαίνοντος ἐγχειρομένης, ἀληθείας τοῦ θείου λόγου. Οἱ λόγοι δὲ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωσήπου, οὓς ἡδη ἀνέγνωμεν, ἀνασκευάζουσιν αὖθις τὸν νέον αἰρεσιώτην Renan ἀποχρώντως. Ὁ Ἰώσηπος, τὰ κατὰ τὸν Ἀντίοχον ἐκδιηγηθεὶς, λέγει ῥητῶς· «καθὼς εἶδεν ὁ Δανιήλος», καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ προστίθουσιν ἔτι· «καὶ πολλοὶς ἔτεσιν ἔμπροσθεν ἀνέγραψε τὰ γενησόμενα». Ἀνέγνω ταῦτα ὁ Renan;

42) Ἰωσ. Ἰουδ. ἀρχ. βιβλ. 10, κεφ. 10. K. Gébelin, dans ses dissert. sur l'hist. orient. p. 15. et 31. Ἰερών. cont. Ruf. 1, 2. κλπ. Ὁ τῷ γένει Ἰουδαῖος ἱστορικὸς Ἰώσηπος ἐν δυοὶ κεφαλαίοις τοῦ δεκάτου βιβλίου τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐτοῦ ἀρχαιολογίας τὰ κατὰ τὸν προφήτην Δανιήλ ἀφηγούμενος λέγει πρὸς τοὺς καὶ ταῦτα· «Τὰ γὰρ βιβλία, ὅσα δὴ συγγραψάμενος κατακλέοιπεν ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστευμένοι ἐξ αὐτῶν, ὅτι Δανιήλος ὠμίλει τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφη-

περὶ τοῦ Δανιὴλ οὕτως ἀποφαίνεται· «Καὶ δὴ ταῦτα ἡμῶν συνέβη τῷ ἔθνει παθεῖν ὑπ' Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, καθὼς εἶδεν ὁ Δανιήλος, καὶ πολλοῖς ἔτεσιν ἔμ-
προσθεν ἀνέγραψε τὰ γενησόμενα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον
Δανιήλος καὶ περὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέ-
γραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρμωθήσεται. Ταῦτα πάντα
ἐκεῖνος, Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ, συγγράφας κατέλειψεν».
Ἡ περὶ τοῦ προφήτου Δανιὴλ σπουδαία αὕτη τοῦ Ἰωσή-
που μαρτυρία, εὐγλώττως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀφ' ἑαυ-
τῆς συνηγοροῦσα, οὐ δεῖται περαιτέρω ἐπεξηγήσεως.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὃς καὶ ἀνευ προηγουμένης προ-
φητείας τὴν καταστροφὴν τῆς ἀγίας πόλεως προειπεῖν

τεύων διετέλει, καθάπερ καὶ ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥρι-
zen, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται». 10, 11, § 6. 7. Ἀλλὰ τίνας ἕνεκα
τάς εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Δανιὴλ ἔζη, ἀναφερομένας μαρτυ-
ρίας τοῦ Ἰωσήπου οἱ μαθηταὶ αὐτῆς σχολῆς τοῦ μύθου παραλεί-
πουσιν; Ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην οὐδεμίαν δίδωσιν ἡ-
μῖν ἡ ἀρνητικὴ σχολή, καὶ δὴ ὁ Renan, ὅστις, ὡς εἶδομεν, μα-
κρὸν ἐποίησατο λόγον περὶ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ὁ προφήτης Δανιήλ
ἔζη, τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ καὶ τῆς σημα-
σίας τῆς προφητείας αὐτοῦ, ἐνθα ὑπάρχει ἡ ἔκφρασις «ὡς υἱὸς
ἀνθρώπου», ἥς ἕνεκεν καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα διαφιλονεικεῖ καὶ
πολεμεῖ τὸ κύρος τῆς προφητείας ὅλης. Ἀρα ταῦτα πάντα οὐκ
εἰσὶν ἀπλῶς *eune legende*, ὡς αὐτὸς λέγει, ἀλλ' ἀλήθεια
ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων θεμελιουμένη· οὐχὶ *eals eine blosse,*
später erdichtete Sage, ὡς ἄλλοι δογματίζουσιν, ἀλλὰ γεγο-
νός ἱστορικόν, *factum*, καὶ ἡμεῖς ἀεὶ αὐτῶν πεπιστεύκαμεν, ὅτι
ὁ Δανιήλος ἐκεῖνα ἀνέγραψε «Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ»· οὐκ ἐκ σο-
φίας, ἀλλ' ἀπὸ Θεοῦ προεῖρηκε ταῦτα, λέγει ὁ Χρυσόστομος, ὅτι
Θεοῦ δύναμιν ἐν ἑαυτῷ εἶχε, προεῖρηκε δὲ κατὰ θεῖαν ἐπίνοιαν,
Ἑρμ. εἰς τὸν Δανιὴλ προφήτην' Κεφ. 4. 2, 11.

ἡδύνατο, περὶ αὐτῆς λαλῶν ἐκ τῆς βίβλου τοῦ Δανιήλ ἀξιόπιστον μαρτυρίαν λαμβάνει, τοῦθ' ὅπερ οὐκ ἂν ἐποίησεν, εἰ μὴ τὴν προφητείαν ταύτην ὡς ἀληθινὴν καὶ γνήσιον ἐθεώρει προῖόν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ προφήτης προεῖπεν αὐτὴν καὶ σημείοις ἐβεβαίωσεν. «Ὅταν οὖν ἴδῃτε, λέγει ὁ Ἰησοῦς, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρμώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιήλ τοῦ προφήτου, ἐστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη»⁴³). «Ὡσπερ δὲ προεῖρηκεν, οὕτω καὶ

43) «Βδέλυγμα ἐρμώσεως» εἶναι ἑκφρασις ἐβραϊκῇ, σημαίνουσα κυρίως ἐρήμωσιν, ἥτις τὸ αἶσθημα διεγείρει τῆς ἀηδίας καὶ ἀποστροφῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ βδέλυγμα τοῦτο παρίσταται ἀεστῶς, ἐπομένως ἐννοεῖται οὐχὶ ἀπλῶς μόνῃ ἡ ἐρήμωσις, ἀλλ' ἄλλο τι ἐπὶ τοῦ ἐρμωθέντος τόπου ἰστάμενον. Ἐὰν τοὺς λόγους τοῦ εὐαγγελ. Λουκ. 21, 20 ἐν παραλλήλῳ σχέσει πρὸς ταῦτα θεωρήσωμεν, ὑπὸ τὸ ἀβδέλυγα τῆς ἐρμώσεως ὁ τῶν Ῥωμαίων ἐννοεῖται στρατός, ὁ καὶ τὴν πόλιν ἐκείνην κυριεύσας (Χρυσόστομος). Ὁ στρατὸς ἡδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἀβδέλυγμα διὰ τοῦτο μάλιστα, ὅτι ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτοῦ αἱ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοκράτορος ἀπληροῦντο εἰκόνες καὶ ἄλλα ἐθνικά σύμβολα, οἷον ἀετῶν, οἷς περ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τιμὴν ἀπέδιδον θείαν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τούτῳ ἡσθάνοντο βεβαίως ἐντελῇ ἀποστροφῇ. Πρὸς ἐρμην. εἰς Ματθ. 24, 15. ὑπὸ Ἀρχ. Μιχαήλ, οὗ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Ὁ Ἰησοῦς οὐ μόνον τὴν προφητείαν ταύτην δι' ἄλλης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς «ἐν καιρῷ» πληρωθησομένης ἐπιβεβαίωσεν, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς λέγει πόθεν ἔλαβεν αὐτὴν· διότι οὐκ εἶπεν· ὡς ἐρρέθη ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ ἀπὸ ῥηθὲν διὰ Δανιήλ τοῦ προφήτου». Ματθ. 24, 15. Μάρκ. 13, 14. Λουκ. 21, 20. Ὁ δὲ προφήτης Δανιήλ 9. περὶ τούτου προεῖρηκε· «καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρμώσεων ἔσται». 11, 31. «Καὶ δώσουσι βδέλυγμα ἡφανισμένον» ἀπὸ βδέλυγμα τῆς ἐρμώσεως. 12, 11. Αἱ δὲ λέξεις, ἐπὶ τὸ ἱερὸν, ἢ πᾶσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ἁγίαν πόλιν, Ματθ.

ἐγένετο κατὰ τὸν ὀρισθέντα καιρόν. Πολλοὶ ψευδοπροφήται καὶ ψευδόχριστοι ἐγερθήσονται, ἐλεγεν ὁ Ἰησοῦς, τοιοῦτοι δὲ καὶ τῷ ὄντι ἡγέρθησαν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐκείνων ὅμοιος ἐν ἔργοις ἐφάνη «τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου», τῷ ὑπὸ Δανιήλ τοῦ προφήτου προκηρυχέντι ἀληθινῷ Χριστῷ. «Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὁ Μεσσίας, ὅστις, κατὰ τὸν προφήτην, «ἅγιος ἁγίων» ὀνομάζεται, αὐτὸς μόνος ἱκανὸς ἦν «τοῦ συντελέσαι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην». Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τοῦ προσδοκωμένου Μεσσία, καὶ κατὰ ταύτην τὴν προφητείαν ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ αὐτὸν προσεδόκα, ὃν καὶ ἐβλεπεν ἐλθόντα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πεπλήρωται καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ περὶ αὐτοῦ προῤῥήσις, ἐξ ἧς, ὡς ἔδει, καὶ τὴν αὐτῷ, καὶ οὐδενὶ ἑτέρῳ, ἀρμόζουσαν προσηγορίαν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» παρέλαβε, πληρώσας αὐτὴν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ· διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, οὕτως ἑαυτὸν προσαγορεύων, ὡς τὸν ἐλθόντα Μεσσίαν ἑαυτὸν ἐπεδείκνυε τοῖς πρὸς αὐτὸν προσβλέπουσιν Ἰουδαίοις, τὸν ἐπηγγελέ-

4, 5. ἡ τὸν τόπον τοῦ ναοῦ, ἅγιον ὄντα κατ' ἐξοχὴν, σημαίνουσιν, ὅπερ καὶ μᾶλλον συμφωνεῖ τῇ τοῦ Δανιὴλ προῤῥήσει 9, 26 — 27. Κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον — Ἰουδ. πολ. 6, 6, 1. — οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν θύσαν. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὡς καὶ ὁ Θεοφύλακτος καὶ ἄλλοι, ὑπὸ τὸ «βδέλυγμα τῆς ἐρμώσεως» ἐννοοῦσι τὸν ἐντὸς τοῦ ναοῦ στηθέντα ἀνδριάντα τοῦ κατακτητοῦ Τίτου. «Καὶ Ἕλληνες ἐθαύμασαν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τῆς προῤῥήσεως. Ῥήμασιν γὰρ εἰκότως ἂν τις εἴποι Ἱερουσαλὴμ καὶ τοὺς πολέμους· ταῦτα τοῦ Δανιὴλ εἰς τέλος ἐξέβη τὰ ῥήματα».

νον, οὗ «τὰ σημεῖα» ἐν ἔργοις θαυμαστοῖς ἐπετέλει.

3. Ἡ περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Μεσσίου, πρόρρησις τοῦ Δανιήλ πράγματα παρέσχε τοῖς βουλομένοις αὐτὴν κατὰ τὸ δοκοῦν, ὡς εἶδομεν, ἐρμηνεύειν καὶ μάλιστα διὰ τὸ προτασσόμενον ὁμοιωματικὸν μόριον «ὡς», τῶν Ὁ' ὀρθότατα τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον μεθερμηνεύσαντων. Οἱ δὲ τινες ὑπὸ τούτου σκανδαλιζόμενοι γνῶμην τοιαύτην ἀπεφῆναντο, ὅτι ὁ «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἀληθινός, ἀλλὰ μᾶλλον οὐράνιος οὐσία, ἥτις καὶ ἄνω φαίνεται ἐν σχήματι καὶ μορφῇ εἰκονικοῦ ἀνθρώπου, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου, ὥσπερ οἱ ἄγγελοι. Ἀλλὰ τὸ μόριον «ὡς» τῆς προφητικῆς ῥήσεως ταύτης, τὴν ἀνθρωπίνην οὐσίαν, τοῦτ' ἔστι τὴν ἀληθινὴν φύσιν, οὐδόλως ἀποκλείει, ὡς ἄλλοι ὀρθῶς παρατηροῦσι· τοῦναντίον ἡ ἐκφρασις καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι ὁ φαινόμενος ἐν οὐρανοῖς οὕτω φαίνεται, ὡς ἔστιν ἀνθρώποις ἰδεῖν· ἐπομένως, εἰ καὶ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου φαίνεται, ὅμως αὐθις κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ μείζων ἔστιν ἀνθρώπου. «Φαίνεται μὲν, γράφει ὁ ἀοίδιμος Φιλάρετος, «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, ἀνθρώπῳ συνηθῇ, ἀλλὰ μόνον ὅμοιος, ἐπομένως ἀληθῶς ἔστι μείζων ἢ ἄνθρωπος»⁴⁴).

44) Ὅρα δογμ. αὐτοῦ τόμ. α'. σελ. 41. Παρατηρητέον δ' ὅτι τὸ «ὡς», εἰ καὶ ὁμοίωσιν καθ' αὐτὸ δηλοῖ, πολλάκις ἀπαντᾷ καὶ κατὰ πλεονασμὸν προτασσόμενον τῶν ὁμοίαν ἔννοιαν ἔχουσῶν λέξεων. Οὕτω παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ ἀναγινώσκομεν· «Καὶ ἰδοὺ ὡς ὁμοίωσις υἱοῦ ἀνθρώπου», «ὡς ὄρασις πυρός», «ὡς ὄρασις τόξου», «αὕτη ἡ ὄρασις ὁμοίωμα τῆς δόξης Κυρίου», «ὁμοίωμα θρόνου»· «καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου

Ἐν τῇ τοῦ Δανιήλ ὁράσει ὁ Χριστός «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» συμβολικῶς παρίσταται· οὕτω δὲ μόνον καὶ μόνον φαίνεται μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενος, ὅτι οὐσίας θείας ὑπερανестηκυίας τὴν πληρότητα ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων κατιδεῖν ἀδύνατον. Ἡ συμβολικὴ παράστασις οὐχ ὀρίζει, οὐδὲ περιγράφει οὐσίαν φύσεως ἀνωτέρας, ἀπεριόριστον οὖσαν φύσει καὶ ἀπερίγραφτον, οὐδὲ δυνατόν τῳ πεπερασμένῳ τοῦ παρερχομένου ἀνθρώπου νῶ ὄλῃν αὐτήν, ὡς εἰπεῖν, περιλαβεῖν καὶ πρὸς ὅλον τὸ ὁαμβοῦν αὐτῆς φέγγος εὐθὺ ἀντιβλέψαι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ τοιαύτη παράστασις οὐκ ἀποκλείει, προϋποτίθησι μᾶλλον τὴν πραγματικὴν, ἐξ ἧς ἡ συμβολικὴ, τοῦ οὕτω παριστανομένου ὄντος ὑπαρξίν.

4. Εἰ καὶ λίαν ἐναργὴς ἡ εἰς τὸν Χριστὸν πληρωθεῖσα

ἀνωθεν· ὡς καὶ παρὰ τῷ Δανιήλ, 10, 16. «Καὶ ἰδοὺ ὡς ὁμοίωσις υἱοῦ ἀνθρώπου ἤψατο τῶν χειλέων μου». Τοιαῦτά εἰσι καὶ τὰ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀπαντῶντα. «Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ». Μάρκ. 16, 12· «ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος». Φιλιπ. 2, 6 — 8. Κολοσ. 1, 15. 1. Κορινθ. 11, 7. 2. Κορινθ. 4, 6. Ἑβρ. 1, 15. 3. Ἦσ. 60, 3. Ἐχομεν ὑπ' ὅψιν ταῦτα λέγοντες τὰς περὶ τῆς συμβολικῆς ἐν οὐρανῷ παραστάσεως τοῦ «ὡς υἱοῦ ἀνθρώπου», ἐν τῇ τοῦ Δανιήλ προφητεῖᾳ κριτικὰς γνώμας τῶν νεωτέρων, καὶ δὴ τοῦ Beyschlag, μᾶλλον τῶν ἄλλων, καὶ ἀρνητικῶς ἅμα, τούτῳ ἐνδιατρίψαντος. «Ἰδιονόμως, λέγει ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἴδιον γνῶρισμα τῆς θείας φύσεώς ἐστι τὸ παντὸς ὑπερκεῖσθαι γνωρίσματος». Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς θεότητος πρόσωπον οὐδεὶς ἰδεῖν ἠδύνατο, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀνέλαβε πρόσωπον, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς θεωρεῖται καὶ δοξάζεται. Ἐν τοιαύτῃ θεοπρεπεῖ εἰκόνι προεῖδεν

τοῦ Δανιήλ προφητεία καὶ ἡ ἐννοία αὐτῆς ὡσαύτως, ἐναργεστέρα δ' αὐτῇ γενήσεται ἔτι, ἐὰν ἐνταῦθα παραθῶμεν καὶ τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ προφήτου σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἣν ἐγνώρισε τῷ προφῆτῃ ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἃ δεῖ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ταῦτα λέγει ὁ Ναβουχοδονόσορ τῷ Δανιήλ· «εἰ δύνασαί μοι ἀναγγεῖλαι τὸ ἐνύπνιον, ὃ ἶδον καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ;» Μυστηριώδης ἦν ἡ ὄρασις ἐκείνη τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἣν ὁ Δανιήλ συγκρίνων λέγει αὐτῷ· «ἐθεώρεις ἕως οὗ ἀπεσχίσθη λίθος ἐξ ὄρους ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα· καὶ ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγεννήθη ὄρος μέγα καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν»· τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἐροῦμεν. «Σὺ εἶ ἡ

αὐτὸν ὁ προφήτης, τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν ὡς γεγεννημένην προειπών· «ἔθνος γὰρ τοῖς προφήταις, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πανταχοῦ τὰ μέλλοντα, ὡς γεγεννημένα προλέγειν»· ἐπομένως «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁ προφήτης προεῖδε καὶ τῆς ὑπάρξεως ἐκείνης συμβολικῶς μάρτυς πιστὸς γίνεται. Ἐπὶ δὲ πᾶσι καὶ τοῦτο ἐνταῦθα ῥητέον, ὅτι συμβολικὸν ὁμοίωμα, ἰνδαλμα ἢ ἀπείκασμα ὑφειστήσαν προϋποτίθησιν ὑπαρξίν ὄντος καθ' ὁμοίωσιν μόνον εἰκονιζομένου, οἷον ἀνθρώπων ὁμοιώματα, ἡλίου, σελήνης καὶ ἀστέρων. Καὶ ταῦτα μὲν μιμήματα ἐστὶν ὄντων ὑφειστώτων παραπλησίως εἰκαζομένων· μορφώσεις δὲ φανταστικάς ὄντων ἀνυπάρχτων, οὐχ ὁμοιώματα ἡ ἀγία Γραφή καλεῖ, ἀλλ' εἰδῶλα, «ὅσα ἀνατυποῦσα ἡ ψυχὴ ποιεῖ ἐξ οὐχ ὑπαρχόντων πρωτοτύπων», ὡς λέγει ὁ Ἀριγένης καὶ ἄλλοι τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἷον ὁ Θεοδώρητος, οὕτω περὶ τούτου ἀποφαινόμενος· «τὸ μὲν ὁμοίωμα ὑπόστασιν ἔχει, τὸ δ' εἰδῶλον οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει». Ὅρα καὶ Schulze σελ. 17. Vom Menschensohn κλπ.

κεφαλὴ ἡ χρυσὴ τῆς εἰκόνης, λέγει αὐτῷ ὁ Δανιήλ, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῶν βασιλέων, ὧν αἱ βασιλεῖαι καταστραφῇσονται, ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἥτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρῆσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῷ ἐτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται, λεπτυνεῖ δὲ καὶ λικμήσει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ αὕτη ἀναστήσεται εἰς τοὺς αἰῶνας, ὃν τρόπον ἴδες, ὅτι ἀπὸ ὄρους ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρῶν καὶ ἐλέπτυνε τὸ ὄστρακον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἀργυρον, τὸν χρυσόν», ἥτοι τὰς ἐκ διαδοχῆς φθειρομένας βασιλείας. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὁ ἀχειρότμητος λίθος, «ὁ ἡγούμενος», «ὁ Χριστός», οὗ αἱ ἐξοδοὶ ἀπ' ἀρχῆς «ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος⁴⁵⁾», ὁ Μεσσίας ἐστίν, ὅστις «ἐν τῷ ἐγγίξειν τὰ ἔτη» φαίνεται τῷ προφῆτῃ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», βασιλεὺς ὢν αἰώνιος καινῆς αἰωνίου βασιλείας, καὶ πατάσων βασιλεῖς μετὰ τῶν βασιλέων αὐτῶν· ὁ Μεσσίας ἐστίν, οὗ ἡ βασιλεία εἰς τοὺς αἰῶνας «οὐ διαφθαρῆσεται», καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς προεφητεύθη, ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ πεφανέρωται. Ἐν δὲ τοῖς ἰδιώμασι τούτοις κεῖται προφανῶς καὶ ἡ προῦπαρξις αὐτοῦ, συναϊδίου ὄντος καὶ συνανάρχου τῷ Πατρὶ αὐτοῦ καὶ ὁμοουσίου, ἐκδηλουμένη διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, κατὰ τὴν ὁρθὴν τῶν ἀγίων Πατέρων ἐρμηνείαν⁴⁶⁾.

45) Δανιήλ 2. καὶ 7, 14. Μιχ. 5. 2. Ἀββ. 3, 2. Ἠσ. 60, 3. Πρβλ. Ἐρμην. Χρυσοστόμου εἰς τὴν πρὸς Ἑβρ. 1, 1—8. «Λίθος ἀπὸ ὄρους ἔπεσεν, οὐκ εἶπεν ἐρρίφθη, ἀλλ' ἐτμήθη ἄνευ χειρῶν· τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν αἰνίττεται». Χρυσόστ. Ἐρμ. εἰς τὸν Δανιήλ Κεφ. 2.

46) Ἀθαν. περὶ ἐνσαρκ. § 3. 8. 9. Κατὰ Ἀρειαν. § 3. 17. 27. «Υἱὸς λέγεται, ὅτι ταυτόν ἐστι τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν». Γρηγ.

5. «Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» τοῦ Δανιήλ οὐκ ἔστιν ἀπλῆ προσωποποίησης τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Pressensé, ἀλλὰ μᾶλλον τίτλος ἐστὶ δοθείς τῷ νικηφόρῳ αὐτοῦ ἀρχηγῷ, ὅστις οὐκ ἔστιν ἄλλος εἰ μὴ ὁ Μεσσίας⁴⁷⁾». Καὶ τῷ ὄντι ἐν τῇ τοῦ Δανιήλ καθαρῶς Μεσσιανικῇ προφητείᾳ τύπον βλέπομεν οὐχὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ οὕτως εἰκονιζομένου, ἀλλὰ τύπον ἀνώτερον, θειότερον καὶ δὴ οἰκεῖον τῷ Ἰεχωβά. Τοῦτο δὲ φανερόν γίνεται, ἂν χωρία τῆς Π. Διαθήκης, εἰς τὸν Θεὸν ἀναφερόμενα, πρὸς ἕτερα τοιαῦτα συγκρίνωμεν εἰς τὸν

ὁ Θεολ. λόγ. β'. περὶ υἱοῦ. Γρηγ. Νύσσης, ἐν λόγῳ 36 καὶ ἐν τῷ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ § 1. 3. Θεοδώρητος Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β'. § 6. Κύριλ. Ἱεροσολ. ἐν Κατηχ. καὶ εἰς τὸ Ἡσ. 9, 6. ἀπρῶτον ἦν υἱὸς καὶ εἶτα ἐδόθη ἡμῖν». Τινὲς δὲ αὐτῆς τῶν νεωτέρων, ὧν αἱ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ θεωρίαι πόρρω τῆς ἀληθείας ἀπέχουσι, αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἔκτακτον, ἰδεατὸν ἀνθρώπον δέχονται, οὐχὶ δηλαδὴ ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐν τῇ στενῇ πρὸς αὐτὸ σχέσει κατὰ τὴν θεμελιώδη τῆς Π. Διαθήκης ἀρχήν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως ἄνθρωπος προκόψας, τελειωθείς, ὑψωθείς. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία οὐκ ἔστι νέα, ἀλλὰ παλαιότερα καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατεδικάσθη· ἀετόλμησαν, γράφει Κύριλ. ὁ Ἱεροσολ. Κατηχ. XII. εἰπεῖν τινες (Παῦλος δηλαδὴ ὁ Σαμ.), ὅτι οὐχ ὁ προῶν Λόγος, οὗτος ἐννθρωπήσεν, ἀλλ' ἄνθρωπός τις προκόψας, οὗτος ἐστεφανώθη». Οὕτως ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία οὐ βούλεται ἄλλως, ἢ ἐκ περιουσίας, ἀπὸ πραγμάτων νικᾶν τοὺς τοῖς ἰδίῳις λογισμοῖς μᾶλλον ἐπιμένοντας ἢ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ πειθομένους.

47) Ἰδοὺ αἱ λέξεις τοῦ Pressensé. «Le Fils de l'homme de Daniel n'est pas une simple personnification du peuple d'Israël; c'est le titre donné à son chef victorieux, qui n'est autre que le Messie». Jésus-Christ, son temps, sa vie, son œuvre, par E. de Pressensé, p. 343.

Μεσσιαν ἀποδιδόμενα καὶ πληρούμενα, ἐν ᾧ πεπλήρω-
ται καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυιδ προρόρησις. Τοιαῦτα δὲ
τὰ ἐπόμενα. «Ἴδού Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης,
καὶ ἤξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα
Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ῥι-
πηθήσεται ἐν αὐτοῖς⁴⁸⁾». Ὁμοίαν ταύτῃ προφητικὴν εἰ-
κόνα ἀπαντῶμεν πολλάκις καὶ παρὰ τῷ ψαλμῳδῷ. «Νε-
φέλη καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ· δικαιοσύνη καὶ κρίμα
κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ⁴⁹⁾». Καὶ πάλιν· «ὁ τιθεὶς
νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ⁵⁰⁾»· «νεφέλαι κονιορτὸς ποδῶν
αὐτοῦ⁵¹⁾» καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον

48) Ἠσ. 19, 1.

49) Ψαλμ. 96, 1.

50) Ψαλμ. 103, 3.

51) Ναοὺμ 1, 13. Πρὸς Δαυιδ 7, 13. 14, 2, 12. 17. Ἐνδια-
τριψόμεν ἐπ' ὀλίγον τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν χωρίων τῆς Γραφῆς, ἐνθα ὁ
λόγος περὶ τῶν συμβολικῶς παριστανομένων τοῦ Θεοῦ γνωρισμά-
των κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ νεφέλη μὲν φωτεινὴ,
σύμβολόν ἐστι καὶ σημεῖον τῆς παρουσίας τοῦ εὐσπλαγγνοῦ καὶ
ἐλεοῦντος Θεοῦ· νεφέλη δὲ τοιαύτη πάντοτε ἦν ἐν τῷ ἁγίῳ τῶν
ἁγίων· 3. Βασιλ. 8, 10. 11. «Νεφέλη ἐπλησε τὸν οἶκον Κυρίου».
Ἰεζεκ. 1, 4. «Καὶ νεφέλη μεγάλη ἐν αὐτῷ, καὶ φέγγος κύκλῳ αὐ-
τοῦ καὶ πῦρ ἐξαστράπτον» (κατὰ τὸ ἔβρ. κείμενον.) 10, 1. «Καὶ
ἐπλησε τὸν οἶκον αὐτοῦ ἡ νεφέλη καὶ ἡ αὐλὴ ἐπλήσθη τοῦ φέγ-
γους τῆς δόξης τοῦ Κυρίου, Ἰεχωβά». «Καὶ ἡ νεφέλη ἐπλησε τὴν
αὐλὴν τὴν ἐσωτέραν». Ἡ νεφέλη δὲ γνωφώδης, σύμβολον, τοῦ-
ναντίον, καὶ σημεῖόν ἐστι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀπειλοῦντος Θεοῦ.
Ἀτὸ δὲ ὅρος Σινᾶ ἐκαπνίζετο· ἀνέβαινε δὲ ὁ καπνὸς ὡς ἀτμίς κα-
μίνου· καὶ νεφέλη γνωφώδης ἐπ' ὄρους Σινᾶ. Ἐξόδ. 24, 18. 19,
16. 17. Ἐν δὲ τῇ προφητείᾳ τοῦ Δαυιδ, ὁ αὖς υἱὸς ἀνθρώπου
ἐν τῇ νεφέλῃ φαινόμενος, ἔρχεται ὡς βασιλεὺς τοῦ παντός τὸν

καὶ ὁ προφήτης Δανιήλ εἶδε τὸν Μεσσίαν ἐρχόμενον «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. «Ἐθεώρουν, λέγει ὁ προφήτης, ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν». Οὗτος δὲ ὁ τότε οὕτως ἐρχόμενος, ὁ δοθεὶς ἡμῖν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν, ὁ ἐξουσιαστής καὶ ἄρχων τῆς εἰρήνης, «ὁ ἄγγελος τῆς μεγάλης βουλῆς», καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας—9, 5.—ὁ «στύλος τῆς νεφέλης⁵²⁾», ἤτοι ὁ Μεσσίας, ὅστις ἐπεφάνη, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ τῶν προφητῶν «ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαβὶδ ἀνατολὴν δικαίαν καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς καὶ συνήσει καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς.⁵³⁾». Ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ὁ Χριστὸς ἐστίν, «ὁ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» φαινόμενος ἐν τῇ τοῦ Δανιήλ ὁράσει, «ὃ δουλεύουσιν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ γλῶσσαι». Ἄγγελον αὐτὸν βουλῆς μεγάλης ὁ προφήτης καλεῖ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓνα τῶν πολλῶν αὐτὸν τίθησιν, ὅστις, ὡς τοιοῦτος, καθὼς τινες νομίζουσι, τὸ πρόσταγμα Κυρίου, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διαγγεῖλαι προσετάχθη⁵⁴⁾· διότι ἡ ἁγία Γραφή κτιστῶν ἀγγέλων τὸν ἄγγελον τοῦ Ἰεχωβά

στέφανον φέρων τῆς θείας δόξης, τὸ συμβολὸν τῆς ἐπουρανίου μεγαλοπρεπείας, τὸ σημεῖον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως· ἔρχεται ἵνα βασιλεύσῃ ἐπὶ πάντων τῶν ἐθνῶν, ἅπερ αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα δουλεύσει, ὅστις καὶ βασιλεύει ἐν τῷ ἰδρυθέντι χριστιανισμῷ, τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ, μένων ἐν αὐτῇ εἰς τὸν αἰῶνα. Ματθ. 28, 20.

52) Ἐξ. 68. 14, 19.

53) Ἱερ. 23, 5.

54) Ἐβρ. 1, 14.

διέκρινεν, ὡς ὁμοία αὐτῷ ἀπεργαζόμενον. Ἐπομένως ὁ ἄγγελος τῆς εἰρήνης, ὁ ῥυόμενος⁵⁵⁾ καὶ ὁ εὐλογῶν φύσιν ἔχει θεῖαν, τιμὴν καὶ ἐξουσίαν αἰώνιον⁵⁶⁾. «υἱὸς γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ», κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ προφήτου, τοῦ ὑμνωδοῦντος τὸν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καθήμενον Χριστόν⁵⁷⁾.

6. Ἡ ἐλπίς καὶ προσδοκία εἰς τὸν μέλλοντα ἔρχεσθαι Μεσσίαν, ὡς εἰς πρόσωπον ἐνυπόστατόν τε καὶ αὐθυπόστατον, καί, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν Γραφῶν, πρόσωπον θεῖον, ὑπερφυσικόν, οὐκ ἦν ἰδέα χρόνου τινός μόνον, ἰδέα ἥτις ἐν τῷ νῶ τὸ πρῶτον συλληφθεῖσα τὴν Μεσσιανικὴν ἔπειτα ἐλπίδα ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐναπέτεκεν, οὐκ ἦν δόξα τύπον λαβοῦσα καὶ ὀρισμὸν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Μακκαβαίων μέχρι τότε πολλὰς πολλάκις τροπὰς δεχομένη, ἀλλ' ἦν ἀσφαλὴς πεποιθήσις αἰετοῦ κρατοῦσα καὶ δεσπόζουσα παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὅστις πρὸς τε τοῖς ἄλλοις τοῦ νόμου ἁγίοις βιβλίῳ καὶ τὸ τοῦ Δανιὴλ βιβλίον ἀνεγίνωσκεν, ἐν ᾧ ὁ Μεσσίας καθαρῶς εἰκονίζεται ὡς ὁ ἐπηγεγλυμένος λυτρωτὴς καὶ ἐγγύτατα ἡ ἔλευσις αὐτοῦ προσδιορίζεται καὶ περιγράφεται. Τοῦτο δὲ καὶ μαρτυροῦσιν οἱ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ προαναφωνοῦντες θεόπνευστοι προφῆται, ὡς τοῦ προαιωνίου Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Πατρὸς· «Κύριος εἶπε πρὸς με· υἱὸς μου εἶ σύ· ψαλμῶδεῖ ὁ προφητὰναξ· «ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε»⁵⁸⁾, τὴν

55) Γενέσ. 48, 15.

56) Ἠσ. 9, 5. Δανιήλ, 7, 13. 14.

57) Ψαλ. 2. 45. 110, 72.

58) Ψαλμ. 2, 7. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τὸ χωρίον τοῦτο ἐρμηνεύων λέγει· «Τὸ προφητικόν· «υἱὸς μου εἶ σύ· οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐστίν». Ἑρμ. εἰς τὸν β'. ψαλμόν.

ἀναρχον δηλῶν γέννησιν τοῦ ἀναρχοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς οὐ-
σίας τοῦ ἀγεννήτου Πατρός. Ἀντικείμενον τῆς θείας
βουλῆς ἦν ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σωτηρία· τὴν ἐπι-
τέλεσιν δὲ τοῦ ἔργου τούτου ἐφ' ἑαυτὸν ἀνέλαθεν ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπιφανεῖς ἑαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ
ἀνθρώπου». «Υπάρχει λοιπόν, ὡς λέγει ὁ Pressensé,
πραγματικὴ καὶ ὑψηλὴ συνωνυμία μεταξὺ τῶν δύο τού-
των τίτλων τῆς τιμῆς, καὶ οὐχί, ὡς λέγει ὁ Renan,
«ἀπλὴ συνωνυμία». Ἐπομένως ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὅπως
σώσῃ τὸν κόσμον, ὥφειλεν ἵνα ᾗ συνάμα ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ»⁵⁹). Τοιοῦτον Μεσσίαν ὁ

Πρβλ. Ὅμιλ. 11 τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν, § 9.
Πρβλ. προσέτι ψαλμ. 45, 3. Ἦσ. 9, 11. Ἱερεμ. 23, 6. Μιχ.
5, 6. Ζαχαρ. 13, 7. Tholuck, d. Pr. und ihre Weis. σελ. 175
—177. Pressensé, Jésus-Christ, son temps, etc., p. 103—11.

59) Ἰδοὺ αὐτολεξεῖ καὶ πρωτοτύπως τὸ ἀνωτέρω προσαχθὲν
χωρίον τοῦ Pressensé, Jésus-Christ, son temps, etc. p. 344.
«Aussi peut-on dire que Jésus est d'autant plus le fils de
l'homme qu'il est davantage le fils de Dieu. Il y a une sy-
nonymie réelle et sublime entre ces deux titres d'honneur;
seuls ils expliquent le beau nom de Jésus-Crist, de Mes-
sie, de Sauveur, qu'il porte le plus habituellement; car,
pour sauver le monde, il devait être à la fois le fils de
l'homme et le fils de Dieu. Sa haute dignité est donc la
première condition de la réalisation de son plan». Αἱ ὁρ-
θαι αὗται σκέψεις τοῦ Pressensé οὐκ εἰσὶ γινῶμαι ἀτομικαί,
ὡς αἱ τοῦ Strauss, Colani, Baur, Renan καὶ ἄλλων, καθὼς εἴ-
δομεν, ἀλλ' ἀλήθεια ἐπιβεβαιουμένη ἐπὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, οὗ
τὸ ἀκριβὲς πλήρωμα ὁ Χριστός ἐστιν, αὐτὸς υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου,
κατὰ τὴν προφητικὴν φωνήν.

ἐκλεκτός λαός ἀνέμενε· τοιοῦτον καὶ οἱ πνευματέμφοροι προφηταὶ προανεφώνησαν· τοιοῦτος Μεσσίας ἡδύνατο ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπολυτρώσαι· τοιοῦτον Μεσσίαν, Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ θαύματος τῆς ἀπολυτρώσεως θεμελιωθεῖσα τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ὑμνολογεῖ καὶ δοξάζει, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, «ὃς ἐγεννήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» ἀνυμνεῖ καὶ γεραίρει.

Ταῦτα μαρθάνομεν ἐκ τοῦ θεοπνεύστου λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ ἀκενώτου πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου θησαυροῦ τῶν ἁγίων Γραφῶν· ταῦτα διδάσκει καὶ ἡ φιλόστοργος μήτηρ ἡμῶν, ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπαρεγκλίτως μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ χαράχθεισαν ὁδὸν πορευομένη, ἀσφαλῶς δ' ἅμα φρουροῦσα τὰς ψυχὰς τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων. Ταῦτα καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες εὐρίσκουσι τὰς ἁγίας Γραφὰς διερμηνεύοντες. Τούτοις δὲ καὶ ἡμεῖς ἐφεπόμενοι, καὶ ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν ὁρτὴν τοῦ γράμματος κατὰληψιν χειραγούμενοι «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν Μεσσίαν ἀνομολογοῦμεν καὶ κηρύττομεν⁶⁰).

Δειχθέντος τοίνυν καὶ ἀποδειχθέντος κατὰ τὴν προ-

60) Ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς υἱὸς ἀνθρώπου μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐν τῇ τοῦ Δανιὴλ ὁράσει, ὁ Μεσσίας ἐστίν, ὡς βέβαιον καὶ ἀναμφισβήτητον ἀποδέχονται ἄλλοι τε, περὶ ὧν εἵπομεν ἤδη τὸ δέον, καὶ δὴ ὁ Hengstenberg, Kahnis, Ewald, Bleek καὶ εἴ τις ἕτερος. Ἀρνοῦνται δὲ τοῦτο ἀναποδείκτως ὁ Strauss, Renan, Dörner, *Entwicklungsgeschichte der Lehre von der Person Christi*, 1, 62—63. Schenkel καὶ ἄλλοι, ἄλλην ἐν τῇ προφητείᾳ εὐρίσκοντες ἐγκρυπτομένην ἔννοιαν. Πρβλ. Nösgen, περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. § 3.

φητικὴν φωνήν, ὅτι ὁ τῷ προφῆτῃ Δανιήλ ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», τοῦτ' ἐστὶν ἐν ὁμοιώματι μορφῆς ἀνθρωπίνης, ἄνω ἐν νεφέλαις οὐρανοῦ φαινόμενος, καὶ μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενος, αὐτός ἐστιν ὁ ὕστερον ἐλθὼν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀναλαβὼν, ἵνα αὐτὴν τελείως τοῦ ῥύπου ἀποπλύνῃ καὶ ὁλοσχερῶς ἀναπλάσῃ, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐνανθρωπήσας προαιώνιος Λόγος τοῦ Πατρὸς· φέρε ἰδῶμεν ἐγγύτερον τὴν ἐφαρμογὴν τῶν προφητειῶν, καὶ δὴ τῆς τοῦ Δανιήλ προφητείας, εἰς ἣν ὁ Ἰησοῦς ῥητῶς ἀνεφέρετο ἑαυτὸν προσαγορεύων «Τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ἐν τοῖς ἱεροῖς κυρίως Εὐαγγελίοις, ἐνθα οἱ ἅγιοι εὐαγγελισταὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου ἐμβάλλουσιν, οὐδέποτε αὐτοὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καλέσαντες «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου».

§ 8.

Ἡ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

ἩΤΟΙ

ΤΟ ΠΛΗΡΩΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ⁶¹⁾.

Ἡ ἐφαρμογὴ καὶ τὸ ἀκριβέστατον πλήρωμα τῶν προ-

61) Σημειωτέον δ' ἐν τούτοις, ὅτι οὐ περὶ πασῶν τῶν προφητειῶν ὁ λόγος ἐνταῦθα, οὐδὲ περὶ πασῶν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν πληρωθεισῶν καὶ πληρωθησομένων τοιοῦτων, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς τοῦ Δανιήλ προρρήσεως, ἥτις ἐπληρώθη μὲν ἤδη ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, τελείως δὲ πληρωθήσεται, αὐτὰν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, καὶ καθίσῃ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ κρίνων ζῶντας καὶ νεκρούς», Ματθ. 25, 31.

φητῶν Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὡς ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται. Ἡ ἀπόδειξις δ' αὕτη θεμελιούται, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τῶν προφητικῶν χωρίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ δὴ τοῦ εἰς τὸν Μεσσίαν μόνον ἀναφερομένου προφητικοῦ λόγου τοῦ Δαυιὴλ. Τὴν πρόρρησιν δὲ τούτου τοῦ προφήτου ἐν τῇ λογικῇ αὐτῆς συναφείᾳ τοῦ ὅλου πρὸς τὰ μέρη, κατὰ τοὺς ἐρμηνευτικοὺς κανόνας ἐξετάσαντες, τὴν ἀληθινὴν εὐρομεν αὐτῆς ἔννοιαν, τὴν ἔννοιαν, ἣν καὶ ἡ ἔκφρασις «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» τοῦ προφήτου ἐγκλείει. Ἵνα δὲ ἐγγύτερον καὶ ἀκριθέστερον μαθόντες ἐννοήσωμεν ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἑαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἀνάγκη καὶ τὰ πολλὰ τῆς Κ. Διαθήκης χωρία⁶²⁾, ἐν οἷς ἡ ῥῆσις αὕτη ἀπαντᾷ, νὰ διερμηνεύσωμεν, ζητοῦντες ἐν αὐτοῖς οὐχ ἕτερόν τι εὐρεῖν, ἢ μόνον, ἣν ἔχουσι, τὴν μεμαρτυρημένην, βαθεῖαν ἔννοιαν, ἔννοιαν κατὰ πάντα ὁμοίαν πρὸς τὴν ἤδη ἀποκτηθεῖσαν τῶν ἐξετασθέντων χωρίων τῆς II. Διαθήκης.

62) Ὁ μυθοπλαστικῷ τῷ τρόπῳ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ συγγραφάμενος Ἑρνέστος Renan δέχεται μὲν, κατὰ τοὺς γενικοὺς κανόνας τῆς ἀρνήσεως, ὅτι ἡ ἔκφρασις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» κεῖται συνωνυμικῶς καὶ ἀντὶ du pronom «je», οὐδόλως δὲ ἐνδιατρύβει εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ ταύτης· τοῦναντίον πολλάκις ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν παλιλλογῶν, τοῦτο καὶ ἀπόδειξιν ἡγούμενος φαίνεται ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν. Ἀλλ' οὐδ' ἡ συχνὴ ἐπανάληψις τῆς προσηγορίας ταύτης ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐνοχλεῖ αὐτοῦ τὸν νοῦν καὶ ταράττει. «Ce titre, λέγει καὶ ταῦτα ἐν ὑποσημειώσει, ὥσπερ περὶ μικροῦ πρόκειται καὶ ἐπουσιώδους πράγματος, ce titre revient quatre-vingt-trois fois dans les Évangiles, et toujours dans les discours de Jésus».

Ὅτι δὲ ὁ Κύριος οὕτως ἑαυτὸν προσαγορεύων παρέπεμπε ῥητῶς εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας τοῦ προφήτου δράσεις, καὶ ὅτι ἡ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀπαντῶσα ὀνομασία «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἐκ τοῦ θεοπνεύστου λόγου τοῦ πνευματεμφόρου προφήτου ἐκείνου ἀπορρέει, τοῦτο καὶ μόνη ἡ ὁμοιότυπος καὶ ἰσότημος ἑκφρασις, ἡ πλειστάκις ἐν τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ ἐπαναλαμβανομένη, ἐπιδηλοῖ ἀποχρῶντως. Προσωνομάζων δ' ἑαυτὸν ὁ Κύριος «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μεσσίου ἐπιτελῶν, πᾶσιν ἐδείκνυνεν, ὅτι αὐτὸς ἦν, περὶ οὗ ὁ προφήτης προανεκήρυξεν, ὁ προσδοκώμενος Χριστός.

1. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὃν αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς Μεσσίας, ἤρξατο ὡς ὥφειλε, τὰ ἔργα τοῦ Μεσσίου ἐπιτελεῖν, οὐχὶ ἐν κρυπτῷ καὶ τὰς ὀφείας ἀποφεύγων τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ δημοσίᾳ καὶ ἐνώπιον πάντων τῶν Ἰουδαίων, ὃν τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος ἐπὶ τοσοῦτον ἠΰξανε, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς φανερώτερον τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο. «Ἀφιέναι ἁμαρτίας» οὐδεὶς ἕτερος ἠδύνατο, εἰ μὴ «εἷς» ὁ Θεός· πλὴν ἀλλ' ὅμως τοῦτ' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰησοῦς ποιεῖ ἐπὶ τῆς γῆς παρῆρησίᾳ καὶ ταῦτα «υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἑαυτὸν προσαγορεύων. Ὁ Ἰησοῦς, τὴν πίστιν ἰδὼν τοῦ παραλυτικοῦ, λέγει αὐτῷ· «Τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι»⁶³). Ἀλλά, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schenkel⁶⁴), «διὰ τῆς ἀφέσεως ταύτης τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς τὸν σπινθῆρα ἐβρίψεν εἰς τὰς ἐξηρεθισμένας καρδίας, ὅστις οὐκ εἰς μακρὰν μεγάλην φλόγαν ἐμελλε ν' ἀναπέμψῃ. Διὰ τούτου τοῦ λόγου εἰς

63) Ματθ. 9, 1—8. Μάρκ. 2, 3. Λουκ. 5, 18.

64) Charakterbild Jesu. S. 77.

ἐρίδας ἤδη τὸ πρῶτον ἤλθε πρὸς τοὺς γραμματεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες διὰ τε τὴν νέαν αὐτοῦ διδασκαλίαν ὑπώπτευσον αὐτὸν καὶ διὰ τὴν ἐπιβρόχην, ἣν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐξήσκει, τὰ μάλιστα αὐτὸν ἐμίσουν. Ἐκ τῆς προϋποθέσεως ὀρμώμενοι, ὅτι μόνον ὁ Θεὸς ἁμαρτίας ἀφιέναι ἠδύνατο, ἐν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ παραλυτικοῦ ἔβλεπον φανερόν σφειτερισμὸν αὐτοθεοποιήσεως, ἀξιόποινον βλασφημίαν κατὰ τοῦ ἁγίου Θεοῦ. «Τί οὖτος, ἔλεγον, λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός;» Καὶ τῷ ὄντι οὕτως ἂν εἶχεν, «εἰ μὴ μετὰ τοὺς λόγους ἠκολούθει τὸ θαῦμα⁶⁵⁾· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἷ τε Ἰουδαῖοι, καὶ δὴ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἠδύναντο νὰ μὴ πιστεύσωσιν εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ἐπειδὴ οὐκ εἶχον πρὸς τοῦτο φανεράν μαρτυρίαν. Ὁ Σωτὴρ ὅμως, ἵνα τοιαύτην δώσῃ, ποιεῖ τὸ θαῦμα· ἤδη δὲ οὐδεὶς ἀμφιβállειν ἠδύνατο, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐξουσίαν εἶχεν ἁμαρτίας ἀφιέναι». «Ἴνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ)· Σοὶ λέγω· ἔγειραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ

65) Ὅρα Ἑρμην. εἰς τὴν Κ. Διαθήκην τοῦ σοφοῦ θεολόγου Ἀρχιμ. Μιχαήλ, οὗ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, εἰς Ματθ. 9, 6. σελ. 169 καὶ ἐξῆς. «Οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς· ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ· αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με πατρός, μὴ πιστεύετε μοι. Εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ». Ἰωάν. 5, 20. 36. 10, 37. 38. Ὡς Θεὸς οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ οὐχὶ «als Mensch», ὥς τινες λέγουσιν, ἁμαρτίας ἀφίησι τοῖς ἀνθρώποις.

ἡγέρθη εὐθέως, ὥστε ἐξίστασθαι πάντας καὶ λέγειν· ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν». Ἐντεῦθεν οὖν φανερόν, ὅτι ὁ Κύριος διὰ τε τοῦ πανσθενοῦς αὐτοῦ ῥήματος, καὶ μετὰ τοῦτο διὰ τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ θαύματος, ἐνώπιον αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, τῇ οἰκειᾷ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐμαρτύρησεν· ἐπὶ δὲ πᾶσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Μεσσίας, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ὁπόθεν πρότερον ἐφαίνετο ἐρχόμενος ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου κατὰ τὸν προφήτην. Εἰ μὲν τοίνυν ἡ θεία αὐτοῦ ἐν τούτοις ἐπιδηλοῦται ἀρχὴ καὶ Θεοῦ ἐξουσία, αὕτη φαίνεται οὐδὲν ἥττον ἐπιδηλουμένη ἔτι καὶ ἐν τῷ ἐπιγινῶναι τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἐσωτερικοὺς διαλογισμοὺς τῶν γραμματέων. «Τί ταῦτα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;» Οὕτως ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ἡγουμένοις, ὡς ἀδύνατον ἂν εἴη ἀνθρώπῳ ἁμαρτίας ἀφιέναι τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπομένως ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν αὐτὴν ἀπόλυτον ἔχει γινῶσιν, ὅαν ἔχει καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ ὁ οὐράνιος, ὡς περ διδάσκει ἡμεῖς ἡ ἁγία Γραφή⁶⁶). Προφητῇται, δύνάμιν ἔχοντες θαυματοποιεῖν, οὐχ ὑπὸ ῥήχον ἡδὴ πρὸ πολλοῦ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Οὐδὲ καὶ αὐτός ὁ Ἰωάννης ἐποίει θαύματα⁶⁷), καί περ ὦν ὁ μέγας τῶν προφητῶν· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐξίσταντο οἱ Ἰουδαῖοι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ βλέποντες τελούμενα «παράδοξα»· δικαίως ἄρα καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡδύνατο λέγειν, ὅτι ἔχει τὴν μαρτυρίαν μεῖζω τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Ἰησοῦς «υἱὸς Δαβὶδ» ὑπ' ἐκείνων ὀνομάζετο, ὅτινες ἐν αὐτῷ ἐβλεπον καὶ ἀνε-

66) 1. Παραλειπ. 28, 9. Ἱερμ. 17, 10. Ἰωάν. 2, 24—25. Πράξ. 2, 38. Ῥωμ. 8, 27.

67) α^ο «Ὅτι Ἰωάννης σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν», Ἰωάν. 10, 41,

γνώριζον τὸν Μεσσίαν⁶⁸). Τὸ ὄνομα τοῦτο, τιμῆς σημαν-
τικόν, οὐκ ἦν προϊόν ἀνθρωπίνης δεισιδαιμονίας, ἀπλῆς
superstition, κατὰ τὸν Renan, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ᾤφει-
λεν ἐπισήμως νὰ διαψεύσῃ καὶ ἀπορρίψῃ, ἀλλ' ἐδέχετο
αὐτό, τοῦναντίον, ὅτι μάλιστα ἔπρεπεν αὐτῷ· διότι αὐ-
τός ἦν ἀληθῶς ἡ ἐξεληθοῦσα ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσ-
σαί, ὡς προανεφώνησεν ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαίας
καὶ πάντων τῶν προφητῶν αἱ κεκαθαρμένοι γλῶσσαι, τὸ
ἄνθος τὸ προελθὸν ἐκ τοῦ πατρὸς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς
δυναστείας, ὁ υἱὸς τοῦ Δαβίδ. «Καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐ-
τὸν πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦ-
μα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας·
ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ· οὐ κατὰ τὴν δόξαν
κρινεῖ, ἀλλὰ κρινεῖ ἐν δικαιοσύνῃ⁶⁹). Ὁ υἱὸς ὁμῶς τοῦ
Δαβίδ, υἱὸς Θεοῦ ὀνομάζεται. Τὸν τίτλον τοῦτον ὁ Ἰη-
σοῦς ἔλαβεν ἄνωθεν παρὰ τοῦ Πατρὸς. «Καὶ βαπτισθεὶς
ὁ Ἰησοῦς, λέγει ὁ εὐαγγελιστῆς Ματθαῖος⁷⁰), ἀνέβη εὐ-
θὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος, καὶ ἰδοὺ ἀνέωχθησαν αὐτῷ οἱ οὐ-
ρανοί, καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ
περιστερὰν καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ
τῶν οὐρανῶν λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγα-

68) Ματθ. 9, 27. 15, 22. Μάρκ. 10, 48. Ἰωάν 7, 42. Λουκ.
18, 38.

69) Ἦσ. 11, 1—5.

70) Ματθ. 3, 17. 17, 1—9. Μάρκ. 9, 7. Λουκ. 9, 35.
«Αὐτοῦ ἀκούετε». Αἱ λέξεις αὗται εἰς τοὺς λόγους ἀναφέρονται
τοῦ προφήτου Μωϋσέως, εἰς τὴν προφητείαν αὐτοῦ περὶ τοῦ
ἁδμοίου αὐτῷ προφήτου. «Προφήτην ἐκ μέσου σου, ἐκ τῶν ἀδελ-
φῶν σου, ὡς ἐμέ, ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούε-
τε». Δευτερ. 18, 15—19. Αὕτη δὲ ἡ προφητεία τελειῶς ἐπληρ-
ρώθη ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

πητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε». Ἐν τῷ ἀφιέναι τοίνυν τοῖς ἀνθρώποις ἁμαρτίας, οὐχὶ «ἡ καθαρὰ ἀνθρωπότης» τοῦ Ἰησοῦ φαίνεται ἐνεργοῦσα, ἀλλὰ μάλιστα ἡ μετ' αὐτῆς ἡνωμένη θεία φύσις αὐτοῦ ἐπιδηλοῦται. Τὴν ἀσύγχυτον ἑνωσιν καὶ συνύπαρξιν τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, τὸ θαῦμα ἀριδῆλως μαρτυρεῖ τελούμενον, ἐν ᾧ ἡ θεία κυριότης φανεροῦται, ἡ δύναμις καὶ ἰσχύς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐνεργούσῃ δυνάμει τοῦ υἱοῦ γνωρίζεται. Οὐχὶ λοιπὸν «ὡς ἄνθρωπος ὑψωθείς ἢ προκόψας, ὡς ἄνθρωπος ἰδεατός, ἢ ἑκτακτος, ὡς ἄνθρωπος τελειωθείς, ἢ κατ' ἐξαιρέσιν θαυματοποιεῖ»⁷¹⁾, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος, ὡς ὁ Χριστός, ἥτοι «ὡς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» θαυματουργεῖ, ὡς ἴσῃν ἔχων καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ τῷ οὐρανίῳ. Οὐχὶ ὡς ἄνθρωπος ἡθικῶς τετελειωμένος, καὶ ἡθικῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἡνωμένος, ἡθικῶς ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ

71) Κατὰ τοὺς ἀρνούμενους τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, τοὺς μαθητάς «τῆς σχολῆς τοῦ μύθου», αἱ θαυμασταὶ τοῦ Ἰησοῦ πράξεις οὐκ ἐμφαίνουσι φύσιν ἐνεργοῦσαν ὑπερφυσικὴν, ὑπεράνθρωπον, ἀλλ' ἐνέργειαν δηλοῦσιν ἀπλῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Οὕτω δοξάζει ὁ Colani καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἦν μόνον στενῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἡθικῶς ἡνωμένος, ὡς ἐννοεῖ τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ ὁ Schleiermacher, *Leben Jesu*. S. 28. f. Τούναντίον, τὴν αὐτὴν ἔχων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ οὐσίαν, εἶχεν ἅρα καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἐκφαινομένην μάλιστα ἐν τῷ παραδοξοποιεῖν κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Ἔργα δὲ τοιαῦτα ἄνθρωπος ἀπλούς, κοινὸς καὶ ὑπὸ ἁμαρτίαν ὢν, οὔτ' ἐποίησέ ποτε, οὐδὲ ποιεῖν δύναται, ὅσῳ τελειότερος καὶ ἂν ὑποτεθῇ καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ στενότερον συνηνωμένος τῆς ἑαυτοῦ χάριν-Gottseligkeit-Θεοσεβείας.

τοῦ ἡθικοῦ βάρους πιεζομένου, ἀλλ' ὡς Θεός, ὅστις εἰς τοῦτο καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατέβη, ἵνα ζῶντα τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ τάφου ἀνεγείρῃ τῆς ἁμαρτίας· «ἦλθεν, ἔλεγεν, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός».

2. Ὁ Ἰησοῦς ἑαυτὸν λέγων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν ἐν ἔργοις θαυμαστοῖς ἀποκαλύπτων, ἔδειξε τρανῶς, ὅτι, εἰ καὶ μορφήν καὶ σάρκα ἔφερεν ἀνθρώπου, Θεὸς ἦν, ἐπεὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐποίει, ἔργα Θεοῦ ἦν. Ἀλλ' οὐ βλέπουσι τοῦτο οὐδὲ ὁμολογοῦσιν οἱ τὴν ἄρνησιν ἐν πᾶσι προελόμενοι. Ἡ Ἐκκλησία ὁμῶς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὀρθόδοξος, ἡ καὶ μέχρι τοῦδε τὴν καλὴν παρακαταθήκην ἀδιαλώθητον τηροῦσα, οὐκ ἄλλως περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» διδάσκει, ἢ ὡς ἡδη παρέλαβεν, ἤκουσε καὶ ἔμαθεν ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ Σωτῆρι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὸν ἀληθινὸν βλέπουσα καὶ ἀνακηρύττουσα προαιώνιον Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν θεάνθρωπον Χριστόν. Οἱ δὲ ἐρμηνευταὶ τοῦ θείου λόγου, οἱ ἅγιοι πατέρες, οἱ φωστῆρες οὗτοι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, θησαυρὸν παρέχονται ἡμῖν ἀνεξάντλητον, ὁπόθεν, ὡς ἀπὸ θείου ταμείου, τοὺς λόγους ἀπαντλοῦμεν, δι' ὧν εὐκόλως τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους ἐνστάσεις τῆς ἀρνήσεως ἀναιροῦμεν καὶ ἀνασχευάζομεν. Οἱ μόνον τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ δουλεύοντες, δέχονται μὲν, ὅτι «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἀνθρωπὸς ἐστὶ, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἀνομολογοῦμεν, ἀρνοῦνται δέ, ὅπερ ἡμεῖς ὡς βάσιν τίθεμεν, ὅτι συγχρόνως καὶ Θεὸς ἐστίν, ἄνθρωπος τέλειος καὶ Θεὸς τέλειος, τοῦτ' ἐστὶν ὁ αὐτὸς θεάνθρωπος.

Τοῦτο δὴ καὶ βλέπομεν ἐν τῷ θαύματι, ἐν ᾧ ὁ Ἰησοῦς διὰ μὲν τῆς ὑπερφουῶς αὐτοῦ ἐνεργούσης δυνά-

μεως ἔδειξε σαφῶς τὴν ὁμοουσιότητα τῷ Πατρὶ αὐτοῦ καὶ οἰκείαν θεότητα· «Εἰ δὲ ἐκ τῶν θαυμάτων, γράφει Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ Πατρὶ ὄντα τὸν Χριστὸν ἐγνώμεν· ἐνέργεια δὲ Θεοῦ τυγχάνει τὰ θαύματα, ἅρα μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῷ Πατρὶ⁷²⁾». Διὰ δὲ τῆς σωματικῆς αὐξήσεως καὶ τῆς μετ' ἄλλων ἀνθρώπων ἀναστροφῆς ἐν τῷ κόσμῳ σαφῶς αὐτὸς ἔδειξεν, ὅτι οὐχὶ σῶμα κατὰ δόκησιν ἔφερεν, ἢ κατὰ φαντασίαν, ἀλλ' ἀληθινόν, ὅμοιος ὢν ἡμῖν ἐν πᾶσι, πλην τῆς ἡμᾶς αὐτοῦ διακρινότητος ἁμαρτίας, ὥς ὄντος τέλειον ἀναμαρτήτου αὐτοῦ καὶ μόνου. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι τὰ χαρακτηρίζοντα τὸν Ἰησοῦν—«τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»—γνωρίσματα, διπλᾶ εἰσι· γνωρίσματα θεῖα, ἐπουράνια, καὶ χαρακτηῖρες ἀνθρώπινου· ιδιότητες καὶ ιδιώματα ὑπὲρ φύσιν, νοῦν καὶ ἐννοιαν, καὶ συνάμα ιδιότητες ἀνθρώπιναι καὶ ἀνθρώπῳ προσανήκουσαι. Καὶ τῇ μὲν ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ σωματικῶς αὐξάνεσθαι προσήκει, τῇ δὲ θεῖα, τὰνάπαλιν, τὸ ἀνώτερον εἶναι καὶ ἐπιδιαμένειν νόμων φυσικῶν· ἀμφότερα δὲ ταῦτα τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἀποδίδομεν, ὅτι ὁ αὐτὸς ἔμεινεν, «εἷς» ὢν τὴν ὑπόστασιν. Οὕτω διδαχθέντες ὁμολογοῦμεν καὶ πιστεύομεν τὴν κεκυρωμένην σὺν τούτοις ἔχοντες τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας μαρτυρίαν. «Καὶ τὰ μὲν ὑψηλότερα», οὕτω παραινεί λέγων ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας πατήρ, ὁ θεολόγος Γρηγόριος, «πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ καὶ ἐνανθρωπισθέντι, εἴτα ὑψωθέντι Χριστῷ⁷³⁾».

72) Δαμ. Περὶ ὁρθ. πίστεως τίτλ. νθ'.

73) Γρηγ. Θεολόγ. ἐν λόγῳ α'. περὶ Υἱοῦ. § 7. Ἀθανάσ. περὶ ἐνανθρ. § 21. Δαμ. περὶ ὁρθ. πίστεως, τίτλ. 91. καὶ εἰ τις ἕτερος.

Ἐκ τούτων δὴλον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐθαυματούργει οὐχ ὡς ἄνθρωπος, ἵνα τὴν ἑαυτοῦ καθαρὰν ἀνθρωπότητα ἐπιδηλώσῃ, ὡς τινες λέγουσιν, ἵνα μόνον λέγωσιν, ἀλλ' ὡς ὁ προφητευθεὶς Μεσσίας, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὅπως τὴν ἑαυτοῦ θείαν δύναμιν, ἐξουσίαν καὶ ἰσχὺν πᾶσιν ἐπιφανερῶσῃ—τὴν ἑαυτοῦ θεότητα. «Υἱὸν δὲ τοῦ ἀνθρώπου» ἑαυτὸν συνεχῶς ὀνομάζων καὶ φανεροῖς σημείοις χρώμενος εἰς δὴλωσιν τῆς ἐν αὐτῷ ἐνοικουήσεως «σωματικῶς» θεότητος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξερχομένης ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, μαρτυρίαν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐδίδου, ὅτι, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, οἷος καὶ ἐφαίνετο, οὐκ ἦν μόνον ἄνθρωπος, ἀλλ' «ὡς» ἄνθρωπος, πάντων ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων ὑψηλότερος, ὁ Χριστός. Ὡς περιλαμβάνων δὲ πάλιν ἐν ἑαυτῷ, κατὰ τὴν βαθυτέραν ἐννοιαν, ἅπασαν τὴν τῶν ἀνθρώπων ἁγιασμοῦ δεομένην καὶ τούτου ἐπιδεκτικὴν φύσιν, ἣν διὰ τοῦτο καὶ ἀνέλαβεν ἐφ' ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσας μεθ' ἅπασων τῶν ἀσθενειῶν αὐτῆς, «χωρὶς τῆς ἁμαρτίας», «ἔδει» πρῶτον μὲν, ἵνα ἡ ἄνθρωπος πραγματικῶς, ἄνθρωπος *ad veritatem*, ὡς λέγει ὁ μακάριος Αὐγουστίνος, τελειότατος, ὅπερ ἡ ἔκφρασις αὐτῆς οὐκ ἀποκλείει, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον προϋποτίθῃσιν. «Ἔδει» δὲ ἐπίσης δευτέρον, ἵνα ἡ καὶ πάντων ἀνθρώπων λίαν διάφορος, ὁμοίος μόνον τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων γενόμενος, τοῦτο ὅπερ καὶ σημαίνει ἡ παρὰ τῷ προφῆτῃ Δανιὴλ περὶ αὐτοῦ προφητεία· ἦν, τρίτον, ὁ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ πνευματικὸς βασιλεὺς—*rex spiritualis*—τοῦ πεπτωκότος γένους τῶν ἀνθρώπων, μεθ' οὗ ἐνωθεὶς καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ σταυρόν καὶ θάνατον ὑπομείνας, ἀνέστη ὡς Θεὸς ἐκ τοῦ τάφου, τὸν Ἀδάμ, δι' οὗ ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, συναναστήσας, καὶ σὺν αὐτῷ ἅπαν τὸ ἀνθρώ-

πινον γένος, ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ λελυτρωμένον, εἰς οὐρανούς ἀνεβίβασεν. Ἦν, τέταρτον, τὸ πλήρωμα πάντων τῶν προφητῶν καὶ τῶν τοῦ Δανιὴλ ἐξαίσιων ὁράσεων, ἐν αἷς «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» ἐρχόμενος ἐφαίνετο μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Ὡς ὧν δὲ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ ἐν καιροῖς ὠρισμένοις καταβάς, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Μεσσίας, οἷος ἦν ἀληθῶς, ἐπετέλεσεν, ἑαυτῷ δ' αὖθις τὴν προφητικὴν ἀπεδίδου προσηγορίαν, ἰδιοποιησάμενος αὐτήν, ὅτι περὶ αὐτοῦ καὶ μόνοι προὔλαλήθη· διότι αὐτὸς ἦν ὄντως «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὁ προεπηγγελμένος Χριστός.

3. Οἰανδῆποτε πράξιν, τῇ ὑψηλοτέρα, ὑπερφυσικῇ προσανήκουσαν σφαίρα, ὁ Ἰησοῦς ἐπιτελῶν, ἑαυτὸν οὐδὲν ἤττον προσαγορεύει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Κεῖται δὲ πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός, ὅτι αὐτοῖς τοῖς ἔργοις ὁ Ἰησοῦς ἐδήλου πᾶσι προφανῶς ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ οὕτως ἑαυτὸν ἐκάλει. «Ὁ Ἰησοῦς, λέγει ὁ Pressensé, λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦτον «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ὅτε ῥητῶς ἑαυτῷ ἀποδίδει πράξεις κυριαρχικάς, αἵτινες μόνον τῷ Μεσσίᾳ προσανήκουσι. Κατὰ δὲ ταῦτα καὶ διακηρύττει, ὅτι «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» κύριός ἐστι καὶ αὐτοῦ τοῦ σαββάτου. Ἐχει μὲν τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἔχει δὲ καὶ τὴν ἰσχὺν σῶσαι τὸ ἀπολωλός⁷⁴).

74) Ἰδοὺ τὸ χωρίον τοῦ Pressensé, Jésus-Christ, son temps, etc. p. 345. «Jésus prend ce titre de Fils de l'homme précisément, quand il s'attribue les actes souverains qui n'appartiennent qu'au Messie. C'est ainsi qu'il déclare que le Fils de l'homme est maître même du Sabbat». Marc. 2, 28. «Il a l'autorité sur la terre de pardonner les péchés; il a le pou-

Αὕτη ἡ θεία δύναμις καὶ ἐξουσία, ἐξουσία Θεοῦ, «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»· τοιοῦτος ὁ θεῖος καὶ ὑψηλὸς σκοπὸς τῆς εἰς τὸν κόσμον ἐλεύσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ ἔργα «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ἔργα Θεοῦ, ἔργα τοῦ Μεσσίου. Ἦν αὐτὸς αὖθις ὁ καλὸς ποιμὴν, ὁ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τιθεὶς ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὁ καλὸς γεωργός, ὁ τὸ καλὸν σπέρμα σπείρας ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ ἀνεβλάστησαν οἱ υἱοὶ τῆς οὐρανόου βασιλείας, οἳ εἰσιν οἱ ἐν Χριστῷ καὶ ἐν αἵματι Χριστοῦ ἐκ τῆς φθορᾶς λυτρωθέντες καὶ τοῦ θανάτου τοῦ αἰωνίου.

Τὸ μέγα καὶ ἀπόρρητον τῆς θείας βουλῆς μυστήριον ὁ ἐπιφανὲς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποκαλύψας καὶ τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπιτελέσας ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τε τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀνελήφθη ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὰ ἄνω, ἀπὸ τοῦ πάθους εἰς τὴν δόξαν, ἣν «εἶχε πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ»⁷⁵), καὶ «ὅπου ἦν τὸ

voir de sauver ce qui est perdu». Matth. 9, 6. Marc. 2, 10.

Περὶ δὲ τοῦ Colani, ὅστις οὐδὲν ἕτερον ἐν τούτοις βλέπει, ἢ ἀπλῆν ἀνθρωπίνην πράξιν, ὡς ὁ Renan καὶ ἄλλοι, ὁ Pressensé λέγει· «Comment M. Colani ne voit ici qu'un simple fait humain—Thèse, p. 79.—c'est qui nous dépasse!» Ἄλλ' οὐχ ὡς ἄνθρωπος, «als Mensch», ὁ Ἰησοῦς ἐνέργει, τὸ ἄνθρωπινον, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ἐξουσίαν Θεοῦ, «als Gott», ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθε καὶ οὐδεὶς ποιεῖν ἠδύνατο, ἃ ὁ Ἰησοῦς ἐποίει, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Νικοδήμου. Ἰωάν. 3, 2. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἔργοις τὴν οἰκείαν θεότητα ἐπιδεικνύς, ἀέρῃα ἐποίησα, ἔλεγεν, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν». Ἰωάν. 15, 24. Τὸ δ' αἰώνιον «simple» τοῦ τε Renan, Colani καὶ ἄλλων ὁπαδῶν τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς, οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

⁷⁵) Ἰωάν. 17, 5.

πρότερον»⁷⁶). Αὕτη δὲ ἡ εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψις τοῦ Κυρίου τὸ θαυμαστόν καὶ τελικόν πρόκειται σημεῖον τῆς εἰς τὸν κόσμον «πρώτης» ἐλεύσεως τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἡτις καὶ ἐγένετο καθὼς περὶ αὐτῆς οἱ προφῆται προανεκήρυξαν. Ὡς περ δὲ προεῖδε καὶ προανεφώνησεν ὁ προφήτης Δανιήλ τὴν ἐκ τῶν ἄνω εἰς τὴν γῆν τοῦ Μεσσίου ἔλευσιν, καὶ ἐν οἷς σημείοις θεοπρεποὺς μεγαλωσύνης αὐτὴν ἤδη προὑπετύπωσεν, οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὁ τὴν προφητείαν τοῦ Δανιήλ πληρώσας, καὶ ἐν τοιαύτῃ ὁμοιότητος εἰκόνι τὴν «δευτέραν» αὐτοῦ παρίστησιν ἔλευσιν, τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ὑστάτην παρουσίαν. Καὶ ὁ μὲν προφήτης Δανιήλ τὴν πρώτην τοῦ Μεσσίου ἔλευσιν προαναφωνῶν οὕτως αὐτὴν προμηνύει· «Ἐθεώρουν, ἔλεγεν, ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» ἐρχόμενος ἦν»⁷⁷). Ὁ δὲ «υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» — ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας — ἐλθὼν, σφραγίζει μὲν τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ τῇ προφητικῇ ταύτῃ προῤῥήσει, διὰ τῆς αὐτῆς δὲ συμβολικῆς εἰκόνος προὑποδείκνυσι καὶ αὐτὴν τὴν ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένην δευτέραν αὐτοῦ ἔλευσιν· «Καὶ τότε ὄψονται «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἔλεγε διδάσκων ὁ Ἰησοῦς, ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς»⁷⁸).

4. Μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἔβλεπεν ἐρχόμενον «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» — τὸν Μεσσίαν — ὁ προφήτης Δανιήλ· ὅτε δὲ ὁ ὠρισμένος πεπλήρωται καιρὸς, ὁ τότε μὲν οὕτως ἄνω φαίνόμενος, ἄνωθεν δ' ἐρχόμενος,

76) Ἰωάν. 1, 18.

77) Δανιήλ 7, 13. 14.

78) Λουκ. 21, 26, 27.

εἰς τὸν κόσμον ἐξ οὐρανοῦ ἐλήλυθεν, ἵνα τὸ ἔργον πληρῶσθαι τῆς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων διακονίας, «ἀνθρώπος», ὁμοιοῦσι τοῖς ἀνθρώπων ἐν πᾶσι γενόμενος, «χωρὶς ἁμαρτίας», ἵνα τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ κατακρίνῃ. Πρὸς τὸ ἔργον χωρεῖ καὶ τὰ σύμβολα τῆς θεότητος αὐτοῦ παραδείκνυται, σύμβολα Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι υἱῶ ἀνθρώπου φανερούμενα. Ὡς ἄνθρωπος μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ βαπτίζεται, τούτου δὲ τοῦ μυστηρίου τελουμένου, οἱ οὐρανοὶ ἀνοίγονται καὶ φωνὴ ἐκεῖθεν ἀντηχεῖ ἢ λέγουσα· «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα»⁷⁹⁾. Νεφέλῃ μὲν φωτεινῇ αὐτὸν ἐπεσκίασεν ἐπὶ τοῦ ὄρους μεταμορφούμενον, καὶ ἐκ τῆς νεφέλης ἡ αὐτὴ φωνὴ ἐπαναλαμβάνεται⁸⁰⁾· «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε», «καὶ ταύτην τὴν φωνήν, λέγει ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ»⁸¹⁾· νεφέλῃ δ' ὥσαύτως ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν μαθητῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναλαμβάνόμενον⁸²⁾· ἐν νεφέλῃ δὲ καὶ πάλιν ἐλεύσεται, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον πλήρης ὡν δόξης, τιμῆς καὶ ἐξουσίας «ὃν τρόπον ἐθεάσαντο αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν πορευόμενον»⁸³⁾.

Ἐπομένως ὁ προφήτης Δανιήλ οὕτω καὶ ἐν τοιαύτῃ δόξῃ Θεοῦ καὶ μεγαλωσύνῃ εἶδε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐρχόμενον, ἐν ᾧ ὁ Ἰησοῦς, «ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου».

79) Ματθ. 3, 17. Λουκ. 3, 22. 9, 35.

80) Μάρκ. 9, 4. Ματθ. 17, 5. Λουκ. 9, 28.

81) 2. Πέτρ. 1, 18.

82) Πράξ. 1, 9, 11.

83) Αὐτόθι.

καὶ παρεδείχθη ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ μεταμορφούμενος. Ἦν αὐτὴ ἡ δόξα τοῦ ἐκ τῆς παρθένου τεχθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἥτις «περιέλαμψε τοὺς φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην φυλάσσοντας ποιμένας»⁸⁴⁾. Ἦν δόξα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις, εἰ καὶ ἑαυτὸν ἐταπείνωσε καὶ ἐν φάτνῃ ἀνεκλίθη, ἦν αἰεὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗ τῆς οὐσίας ἀνάρχως γεγέννηται⁸⁵⁾. Ἦν αὐτὸς ἡ δόξα καὶ τὸ φῶς τὸ φωτίζον, ὅπερ τὸν Σαῦλον «περιήστραψεν»⁸⁶⁾. Οὕτω δὲ καὶ πάλιν ἐλεύσεται ἐν νεφέλῃ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Ὁ Ἰησοῦς τὸν τίτλον «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» λαμβάνει μὲν συνεχῶς, ὅτε ἔργα ἐπιτελεῖ, ὥπερ Θεῷ μόνον ποιεῖν δυνατόν, «υἷόν δὲ τοῦ ἀνθρώπου» οὐχ ἥττον ἑαυτὸν προσαγορεύει καὶ ὅτε περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ὁμιλεῖ⁸⁷⁾. Εἰς τὴν ἐπεξέτασιν δὲ τοῦ ἀντικειμένου τούτου καὶ μεταβαίνομεν, τὴν ἐννοίαν τῶν πολλῶν τῆς Κ. Διαθήκης χωρίων ἐξακριβοῦντες, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐλεύσεως.

84) Λουκ. 2, 9.

85) Ὁ Δεσποτικὸς πολλαχοῦ ἐρμηνεύει τὸ χωρίον τοῦτο εἰς τὴν προαιώνιον τοῦ Υἱοῦ γέννησιν ἀναφέρων· οὕτω καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ Ὠριγένης εἰς Ματθ. § 21. λέγει ταῦτα· «Τί γὰρ ἄλλο τὸ Ἰωάννου 1, 18. «ἐν κόλποις» σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησιν». Πρβλ. Guettée, Exposition, etc. sur l'incarnation, III, p. 58.

86) Πράξ. 9, 3.

87) «Il s'ensuit que Jésus, en prenant ce nom — de Fils de l'homme—, s'est aussi bien désigné comme Messie». Pressensé, Jésus-Christ, son temps, etc.

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΟΥ «ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑ.

1. Ὁ ἐν τῇ τοῦ Δανιὴλ προφητεῖᾳ θεοπρεπὲς τύπος τῆς ἐπιφανείας ὄντος προϋπάρχοντος καὶ ἀγενεαλογήτου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, «ὡς υἱοῦ ἀνθρώπου», μετὰ τῶν νεφελῶν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντος, τύπος ἐστὶν ἐν ὁμοιότητι, οὐ μόνον τῷ Ἰεχωβά, κατὰ τὰ προλεχθέντα, οἰκεῖος πάνυ, ἀλλὰ συνάμα καὶ τῆς «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ὡς χριτοῦ δευτέρας ἐπιφανείας, ἐπιφανείας ἐνδόξου καὶ μεγαλοπρεποῦς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρώτην, ἐν ἣ «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ἑαυτὸν ταπεινώσας, οὐκ εἶχεν, ὡς δοῦλος, τοῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει· διότι εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν οὐχ ἵνα διακονηθῇ, ἀλλ' ἵνα διακονήσῃ, ζητήσῃ καὶ σώσῃ τὸ ἀπολωλὸς διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ, τὴν εἰσδρομὴν ἀνευρύνων εἰς τὸν ἁγιασμόν, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Ἐλήλυθεν, ἵνα πληρώσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην, πᾶσαν προφητείαν καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Δανιὴλ, ἐν ἣ συμβολικῶς, γράμματι καὶ νοήματι, ἡ θεία ἐναποσημαίνεται σφραγίς, ἡ τὸν ὅλον προφητικὸν σφραγίζουσα λόγον, ἐν ᾧ ὁ «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» ἄνωθεν κατερχόμενος ὁμοίος ἐστὶ βασιλεῖ, οὗ ἡ βασιλεία αἰώνιος καὶ ἡ ἐξουσία, ἐξουσία Θεοῦ, ᾧ πάντες δουλεύουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Πότε δέ, καὶ προσέτι τίνι τρόπῳ ἡ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» δευτέρα καὶ φρικτὴ παρουσία γενήσεται, καὶ ἐπὶ πᾶσι, τίς ὁ κύριος αὐτῆς σκοπός, αὐτὸς «ὁ υἱὸς

τοῦ ἀνθρώπου» προλέγει ἡμῖν περὶ αὐτῆς, ἐν σημείοις καὶ παρομοιώσεσιν αὐτὴν εἰκονίζων, σημείοις ὁρατοῖς ἐκ τῆς καθόλου ἐξωτερικῆς φύσεως εἰλημμένοις. «Ὡς περ γὰρ ἡ ἀστραπή ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»⁸⁸). Πρὸς ἀστραπῆς ταχύτητα ὁ Κύριος τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐμφάνισιν παραβάλλει, τὸ λαμπρὸν τῆς θείας αὐτοῦ ἐπιφανείας διὰ τῆς εἰκόνης ταύτης καὶ συνάμα τὸ ἐπιφανὲς αὐτῆς ῥητῶς ἐπιδεικνύμενος. Οὐδὲ παρέλειψε τὰ μετ' αὐτῆς συνηνωμένα σημεῖα, ἅπερ ἄνω καὶ κάτω, ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς φανήσονται, ταύτης γινομένης, ἀλλὰ σκιαγραφίαν καὶ οἶονεὶ προχάραγμα αὐτῆς δίδωσιν οὕτως ἐπὶ προλέγων· «Εὐθέως δὲ ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς· καὶ αἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς⁸⁹»). «Ἦξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτῃς»⁹⁰), «ἐν ἀτόμῳ»⁹¹), «καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ὅπερ ἐστὶν ὁ σαυρὸς «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ὅστις λαμπρότερός ἐστι

88) Ματθ. 24, 27.

89) Αὐτόθι. Πρὸς λ. Μάρκ. 13, 24. 25. Λουκ. 21, 27.

90) 2. Πέτρ. 3, 7.

91) 1. Κορινθ. 15, 52. «ἐν ἀτόμῳ» — in momento, in ictu oculi. «Αἱ γραφαὶ δύο λέγουσι τοῦ Χριστοῦ παρουσίας· ταύτην τε τὴν γεγεννημένην καὶ τὴν μέλλουσαν». Χρυσόστ. Ἑρμ. εἰς Ματθ. ὁμιλ. 57, ἐν ἀρχῇ.

καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡλίου· ἐπεὶ ὁ μὲν ἥλιος τότε σκοτισθῆ-
σεται καὶ κρυβήσεται, ὁ δὲ σταυρὸς φανήσεται⁹²⁾. Τοῦτο
τὸ σημεῖον τῆς δυνάμεως, ἐν ᾧ «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»
τὸ κράτος τῆς τυραννίας κατήργησε τοῦ πονηροῦ, καὶ
δι' οὗ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων «ἐκ χειρὸς ἄδου ἐρύ-
σατο καὶ ἐκ θανάτου ἐλυτρώσατο»⁹³⁾.

2. Πληθος στρατιᾶς οὐρανόυ τὴν γέννησιν ἀνύμνη-
σαν τοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Πατρὸς, τοῦ
μεγάλου Υἱοῦ τοῦ Ὑψίστου, τοῦ Χριστοῦ· ἄγγελοι δ' ἐ-
πίσης αὐτῷ διηκόνουν καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ὑπὸ τοῦ σατανᾶ
πειραζομένῳ⁹⁴⁾. Ὅτε δὲ πάλιν ἐν τῷ κήπῳ ἐκτενέστερον
προσηύχετο, καὶ ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ ὥσει θρόμβοι αἵματος

92) Ὅρα Ἑρμην. εἰς τὴν Κ. Διαθήκην—Ματθ. 24, 30.—Μι-
χαὴλ Ἀρχιμανδρίτου — Ῥωσιτί, — Θεοφυλάκτου, Ζιγαβηνοῦ
καὶ ἄλλων· ὁ δὲ διδάσκαλος τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Χρυσορ-
ρήμων λέγει περὶ τούτου ὡς ἔπεται· «Τότε φανήσεται τὸ ση-
μεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ· τοῦτέστιν ὁ σταυ-
ρὸς, τοῦ ἡλίου φαιδρότερος ὢν· εἴ γε ἐκεῖνος μὲν σκοτίζεται καὶ
κρύπτεται, οὗτος δὲ φαίνεται· οὐκ ἂν φανείς, εἰ μὴ πολλῶ τῶν
ἡλιακῶν ἀκτίνων φαιδρότερος ἦν. Τίνος δ' ἕνεκεν τὸ σημεῖον φαί-
νεται; ὥστε ἐκ περιουσίας πολλῆς ἐπιστομισθῆναι τῶν Ἰουδαίων
τὴν ἀναίσχυντιαν. Καὶ γὰρ δικαίωμα μέγιστον ἔχων τὸν σταυ-
ρὸν, οὕτω παραγίνεται εἰς ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον ὁ Χριστός, οὐχὶ
τὰ τραύματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον τὸν ἐπονειδίστον δει-
κνύς· οὐ γὰρ χρεῖα κατηγορίας, ὅταν ἴδωσι τὸν σταυρὸν καὶ κό-
ψονται, ὅτι ἀποθανόντος οὐδὲν ὠφελήθησαν, ὅτι ἐσταύρωσαν ὃν
προσκυνῆσαι ἔδει. Εἶδες πῶς ὑπέγραψε τὴν παρουσίαν αὐτοῦ φο-
βερώς; Πῶς ἀνέστησε τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν;»

93) Ὡσηὲ 13, 14. 1. Κορινθ. 15, 55. Ἑβρ. 2, 14. Ὅρα Ἑρμ.
Οἰκουμέν. αὐτόθι.

94) Μάρκ. 1, 13. Ματθ. 4, 1—3. Λουκ. 4, 1.

ἐπὶ τὴν γῆν κατέβαινον, ἄγγελος ὤφθη αὐτῷ ἀπ' οὐρα-
νοῦ ἐνισχύων αὐτόν⁹⁵). Ὅταν δὲ καὶ πάλιν ἔλθῃ, καὶ
πάντες οἱ ἄγγελοι σὺν αὐτῷ ἐλεύσονται, ὡς αὐτὸς τοῦτο
λέγει· «μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν
τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν
ἁγίων»⁹⁶). Ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου ἐκ τῆς αἰπαρθένου
Θεοτόκου Μαρίας τεχθεὶς σωτὴρ, «ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύ-
ριος»⁹⁷) κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου, τοῦ χαρὰν
τὴν μεγάλην τῇ τοῦ Κυρίου εὐλογημένη μητρὶ εὐαγ-
γελισαμένου, ὄνομα ἔχει τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ὑψηλότε-
ρος ὢν ἀνθρώπων, οὐρανῶν καὶ ἀγγέλων αὐτῷ ὡς Κυ-
ρίῳ καὶ Θεῷ διακονούντων.

Διότι οἷα ἡ τοῦ Πατρὸς πρὸς τοὺς ἁγίους ἀγγέλους
πνευματικὴ σχέσις, τοιαύτη καὶ ἡ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώ-
που» πρὸς αὐτοὺς ἐν τῇ ἁρμονικῇ μεθ' ὑποταγῆς διακο-
νίᾳ αὐτῶν ἐκδηλουμένη. Ὡς περ γὰρ ὁ Πατὴρ, οὕτω καὶ
«ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» εἰς ἔργα ἀγγελικῆς διακονίας
αὐτοὺς, ὡς Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὅλων, ἀποστέλλει,
ὅτι καὶ τῷ Υἱῷ, καθὼς καὶ τῷ Πατρί, ὁμοίως διακονοῦ-
σιν⁹⁸). Ὅταν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, λέγει σαφῶς
ὁ Ἰησοῦς, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγ-
γέλων τῶν ἁγίων· ἐλεύσεται δὲ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ
οὐρανοῦ, ὡς αὐτὸν ὁ προφῆτης Δανιὴλ ἔβλεπεν ἐρχό-
μενον· τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλ-
πιγγος φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλε-

95) Λουκ. 22, 43.

96) Ματθ. 16, 27. 28. 25, 31.

97) Λουκ. 2, 10—11. Ὁρα Commentar zum Brief an die
Hebräer 1, 4. v. Delitzsch. κλπ.

98) Ἰωάν. 1, 52. Ματθ. 16, 27. 24, 31. 13, 41.

κτους ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν»⁹⁹). Ἐπισυνάξουσι δηλαδή τοὺς μὲν ἐκ τοῦ καλοῦ σπέρματος προσελθόντας υἱοὺς τῆς αἰωνίου βασιλείας εἰς ζωὴν αἰώνιον· τοὺς δ' ἐκ τοῦ κακοῦ τῆς ἁμαρτίας σπέρματος ἀναφυέντας υἱοὺς τοῦ πονηροῦ εἰς ἀπώλειαν καὶ φθορὰν αἰωνίου θανάτου. Τοῦτο δὲ ποιήσει αὐτός ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, «ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ», ὁ Χριστός, ὁ μέλλων πάλιν ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. «Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑψώθη καὶ ἐδοξάσθη¹⁰⁰), οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἵνα οὕτω διὰ τοῦ πάθους καὶ τοῦ σταυρικοῦ αὐτοῦ θανάτου πάντας ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύσῃ σεσωσμένους, ἡγιασμένους, λευκωμένους. Τὸ ἔργον ἐτελείωσε καὶ εἰς οὐρανοὺς, ὅπου ἦν τὸ πρότερον, ἀνῆλθεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλυσύνης τοῦ Θεοῦ καθήμενος εἰς τὰ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν· ἐν ᾧ ὁμοῦς, ἦν ὁ οὐράνιος αὐτοῦ Πατὴρ γινώσκει¹⁰¹), ἐλεύσεται πάλιν, οὐχ ἵνα καὶ δεύτερον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας τὴν ὁδὸν τοῦ πάθους καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου περιπατήσῃ, οὐχ ἑν δούλου μορφῇ, ἀλλ' ὡς δεσπότης καὶ κύριος οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὡς ὁ δικαιοτάτος κριτὴς καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀπολύτῳ δικάζων. «Μέλλει γάρ, λέγει ὁ Ἰησοῦς, μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ»· καὶ πάλιν· «ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ

99) Μάρκ. 8, 38. Ματθ. 24, 30.

100) Ἰωάν. 3, 13. 14, 12, 23. 13, 31. 8, 28. 12, 32.

101) Ἰωάν. 6, 57. 51, 58. Λουκ. 12, 40. 17, 24. Ματθ. 24, 50. Μάρκ. 13, 26. 32.

θρόνου δόξης αὐτοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς κρίνων τὸν κόσμον ἅπαντα», ὃν ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι ἡγίασε τὴν θείαν δικαιοσύνην ἱκανοποιήσας. Κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς ἐπὶ θρόνου βασιλικῆς ἐξουσίας καθίσει καὶ ἑνώπιον αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, ἐν φωνῇ σάλπιγγος ἀγγέλου, συναχθήσονται «ἀπὸ ἀνατολῶν, ἀπὸ δυσμῶν, ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς»¹⁰²). Κρίσιν δὲ ποιῶν καὶ δικαιοσύνης ἀπολύτου πλήρης ὢν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» «ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ»¹⁰³). Οὕτω κρίνει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, οὐχὶ κατ' ὄψιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔργα ἀπροσωπολήπτως¹⁰⁴).

3. Τοῦ Ἰησοῦ τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐαγγελιζομένου, οἱ τῶν θείων αὐτοῦ ῥημάτων ἀκούοντες παρρησίᾳ ἔλεγον καὶ ἐμαρτύρουν, «ὅτι οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὥς οὗτος ὁ ἄνθρωπος»¹⁰⁵). Σημεῖα δ' αὖθις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ μεγάλα ποιοῦντος, ἃ μόνον «εἶς» ὁ Θεὸς ποιεῖν δύναται, οἱ ἰδίοις ὄμμασι βλέποντες αὐτὰ ἐν ἐξουσίᾳ τελούμενα ἐξίσταντο καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον, «ὅτι οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραὴλ»¹⁰⁶). Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς οὕτω διδάσκων καὶ τοιαῦτα ἐργαζόμενος ἑαυτὸν οὐχ ἤτταν προσονομάζει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐν τε λόγοις καὶ ἐν ἔργοις τῷ ὀνόματι τούτῳ σαφῶς ἐπισημαίνων, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ τοῦ

102) Ἦσ. 43, 5. 6. Ἰζεκ. 37, 9. Δευτερ. 4, 32. Ψαλ. 18, 4—7.

103) Ματθ. 16, 28. Πράξ. 17, 31. Ῥωμ. 2, 6.

104) Ἰωάν. 7, 24. 1. Πέτρ. 1, 17. καὶ ἀλλαχοῦ.

105) Ἰωάν. 7, 46.

106) Ματθ. 9, 33.

Μεσσίου ἐννοίᾳ οὕτως ἑαυτὸν προσωνόμαζε. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἑαυτῷ καὶ τότε ἀποδίδωσιν, ὅτε ἑαυτὸν ὡς τὸν μέλλοντα καὶ πάλιν ἔρχεσθαι τοῦ κόσμου δίκαιον κριτὴν ἐπεδείκνυεν. Οὕτως ἀκούεται ἡχοῦσα ἡ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου διδάσκουσα τοῦ Εὐαγγελίου χαρμόσυνος σάλπιγξ· ὁ δὲ ὑποκειμενισμός, ὁ ἐκ τῶν κάτω ἀνατέλλων, ὡς τὰ ἐξ ἀνίκμου γῆς ἀνακύπτοντα ζιζάνια, ποῦ μὲν ἐν βαθείᾳ σιγῇ διέρχεται μαρτυρίας ἱστορικῶν ἀληθειῶν, ἐν αἷς ὁ Ἰησοῦς, ὁ Μεσσίας ἀνακηρύττεται, ποῦ δὲ καὶ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἰσχυρογνωμοσύνης ἀρνεῖται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Μεσσίου ἑαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», διὰ τοῦτο μάλιστα καὶ μόνον, ὅτι θέλει νὰ ἀρνηται. Διότι τί ἄλλο ὥθησε καὶ ὥθει τοὺς καλουμένους ὀρθολογιστὰς ἀληθειῶν ἀναμφιλέκτων τὸ παραδεδεγμένον κύρος νὰ διαμφισβητῶσι καὶ πάσῃ δυνάμει πειρωμένους ὡς μύθους νὰ παριστῶσιν ἀληθείας τὴν σφραγίδα ἐχούσας τῆς συνηγορούσης ἱστορικῆς βεβαιότητος; Τί τὸ πείθον αὐτοὺς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ὅτε μὲν μυθικῶς νὰ ἐρμηνεύωσιν, ὅτε δὲ πάλιν ἐν αὐτῷ μόνον ἠθικῆς ὑψηλὴν διδασκαλίαν ν' ἀνευρίσκωσιν, ἠθικῆς διδάσκαλον «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν Σωτῆρα Χριστὸν δεχόμενοι; Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἀρνησις τοῖς τοῦ σφάλλοντος ὑποκειμένου θολεροῖς ἐμμένῃ δόγμασι, τερπνὸν ἑαυτῇ εὐροῦσα ἐνδιαίτημα ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἐκουσίου ἐνδοιασμοῦ περὶ τοῦ θειοτάτου προσώπου τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, ἐφ' οὗ, ὡς ἐπὶ βράχου ἀσείστου, ἡ Θεὸν ὁμολογοῦσα «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία τεθεμελιώται, κατὰ τί, λέγομεν, ἡδυνήθη ἡ ἀρνητικὴ σχολὴ εἰς ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ κόσμου μέχρι τοῦδε, ἢ καὶ ἐφεξῆς συντελέσαι δύναται;

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ῥητέον, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς τὴν σφραγίδα φέρει τοῦ θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸν τύπον ὁρῶμεν τοῦ σωτηρίου σταυροῦ τοῦ Ἰησοῦ, δι' οὗ ἀπελυτρώθημεν τῆς αἰωνίου κατάρας καὶ υἱοὶ Θεοῦ γεγονάμεν, δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν ἔχομεν πρὸς τὸν τῷ θανάτῳ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἱκανοποιηθέντα δίκαιον Πατέρα καὶ Θεὸν ἡμῶν.

Φανερώτατον λοιπόν, ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἀνωτέρω προσαχθεῖσι καὶ σημειωθείσι τῆς Κ. Διαθήκης χωρίοις ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσαγορεύων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» εἰς τὸ παρὰ τῷ Δανιὴλ τῷ προφῆτῃ αὐθυπόστατον πρόσωπον δείκνυσιν, ὅτι ἐκεῖνη ἡ περὶ τοῦ Μεσσίας καὶ εἰς τὸν Μεσσίαν μόνον ἀναφερομένη προφητικὴ ὄρασις ἐν αὐτῷ πεπλήρωται καὶ τελείως πληρωθήσεται, ὅταν ἔλθῃ καὶ πάλιν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἐκεῖνῃ ὥρᾳ τῆς φοβερᾶς, τῆς δευτέρας παρουσίας. Ἀπορρίπτεται δὲ ὡς ὅλως ἀτομικῆς πλάνης ἰδέα ὁ δισχυρισμὸς τινῶν, οἷον τοῦ Baur, ὡς ἐν τῷ τοῦ Δανιὴλ χωρίῳ ἄξιον εἶναι λόγου μόνον τὸ «in nube, in nubibus venire», «venire atque sedere cum nubibus coeli»· διότι ἴσην σημασίαν ἔχει καὶ ἡ ἐν τῇ προφητείᾳ ταύτῃ ἔκφρασις «quasi filius hominis», ἔκφρασις προφανέστατα τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ἀναβαινόντων θηρίων δεικνύουσα ἀντίθεσιν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ποῦ στηρίζεται ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία καὶ κατὰ ποίους γίνεται κανόνες; Ἀλλ' αὐθαίρετον τὸ παρορᾶν τὸ ἥμισυ τοῦ προφητικοῦ λόγου· ἐπειδὴ ὁ Κύριος ἐν ᾗπασι τοῖς χωρίοις, ὧν τὸν ἀριθμὸν ἤδη γινώσκουμεν, τῆς Κ. Διαθήκης, ἐν οἷς ὁ λόγος, ὁ σαφὴς καὶ ῥητός, περὶ τῆς δευτέρας ἐξ οὐρανοῦ ἐλεύσεως «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», πανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ τὰ δύο μέρη τῆς προφητικῆς ὁράσεως ἀνέφερεν.

Οἷαν δὲ σημασίαν ἔχει ἡ ἔκφρασις «ἐρχεσθαι μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, φαίνεσθαι ἐν νεφέλῃ κτλ.» ἐδείξαμεν ἤδη, τὸν τύπον τοῦτον οἰκεῖον εὐρόντες τῷ τε Ἰεχωβά καὶ τῷ ἐπηγγελέμῳ Μεσσία, ὃν ἐθεώρει ὁ προφήτης Δανιήλ «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενον. Τούτων δ' ἀπάντων ἐνεκεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Μεσσίου ἑαυτὸν προσονομάζων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», πάντας τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τοῦτο παιδαγωγικῶς ἐκίνει, ἵνα δηλαδὴ εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ πρόσωπον προσβλέψωσι καὶ ἐν αὐτῷ ἰδόντες ἀνομολογήσωσι τὸν τότε μὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» ἐρχόμενον προφητευθέντα, νῦν δ' ἐληλυθότα καὶ ἐν ἑαυτῷ ἐκείνους τῆς θείας μεγαλωσύνης τοὺς χαρακτῆρας φέροντα, ἐν οἷς χαρακτῆρσιν ὁ προφήτης αὐτὸν προῦπετυπώσατο, τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον προαναφωνήσας. Ἐν τῇ ἀντιπαράθεσει δὲ ταύτῃ τῶν σχετικωτάτην καὶ ἄμεσον ἐννοίαν ἔχόντων τῆς ἀγίας Γραφῆς πολλῶν χωρίων ἡ στενοτάτη σχέσις ἀριδῆλως δείκνυται τῆς εὐαγγελικῆς πρὸς τὴν, ἐξ ἧς προήλθε, προφητικὴν ῥῆσιν, ἐν ᾗ καὶ ἡ καθαρῶς Μεσσιανικὴ ἀπαντᾷ προσηγορία «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ἐν ᾗ προσωνυμία ἀμφοτέρα συνημμένα φαίνονται, ὁ τύπος καὶ τὸ πρᾶγμα, ἡ προφητεία καὶ τὸ πλήρωμα, ἡ σκιά καὶ τὸ φῶς, ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, καὶ καταδηλοῦται ἐν ταύτῃ, ὅτι «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ὁ Μεσσίας ἐστίν, καὶ ἐν τοιαύτῃ καὶ μόνη ἐννοίᾳ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἑαυτὸν προσηγόρευε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου».

4. Οὐ δεῖ δ' ἐν σιγῇ παρελθεῖν καὶ τὰ ἐν Ἀποκαλ. 1, 13. 17. 18. 14, 14. ἀναγινωσκόμενα. Ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ ἁγίου Ἰωάννου χωρίοις

ἐξεικονίζεται ἡ ἐμφάνις τοῦ ὑψωθέντος «υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Χριστοῦ, ἐν σχέσει εὐθείᾳ πρὸς τὴν τοῦ Δανιὴλ πρόρρησιν, καὶ οὕτω στενῶς, ὥστε καὶ αὕτῃ ἡ λέξις προσεπικυρῶσαι τοῦτο δύναται. Ἡ σημασία ὁμῶς τῆς προσηγορίας ταύτης τοῦ Ἰησοῦ στηρίζεται ἔτι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀποστολικοῦ χωρίου τῶν Πράξεων 7, 56., ἐν ᾧ ὁ πλήρης πνεύματος ἁγίου ὑπάρχων καὶ ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Κυρίου μαρτυρήσας, ὁ πρωτομάρτυς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Στέφανος, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀτενίζει, τῶν Ἰουδαίων αὐτὸν λιθοβολούντων, καὶ ἐκεῖ, τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διαβλέπων, τὸν δοξασθέντα θεωρεῖ Ἰησοῦν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ ἱστάμενον, ὃν καὶ προσαγορεύει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». «Ἴδού θεωρῶ, ἔλεγε, τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους καὶ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ»· ἐκεῖ θεωρεῖ τὸν ἀναστάντα καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναβάντα Κύριον, ὅπου ἐθεώρει ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς ὁ προφήτης Δανιὴλ, οὗ ἡ πρόρρησις πεπλήρωται εἰς «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν Χριστόν. Ὁ τὸν λόγον τῆς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ καλῆς μαρτυρίας ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ αἵματι ἐμβαπτίσας πρωτομάρτυς Στέφανος «υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ὀνομάζει τὸν Κύριον· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, καίπερ ταῖς αὐτῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ πλάναις προσκείμενοι, εὖ καὶ καλῶς ἐννοοῦσιν, ὅτι τὸν ἀναστάντα θεωρεῖ Ἰησοῦν Χριστόν καὶ περὶ αὐτοῦ ὁμιλεῖ, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ Χριστοῦ ἦν ἤδη γνωστὸν αὐτοῖς τε καὶ τῷ μαρτυροῦντι Στεφάνῳ, ὥσπερ καὶ ἡ βαθυτέρα αὐτοῦ σημασία.

Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτω καὶ οὐκ ἄλλως ἔχει, δῆλον ἔτι καὶ ἐκ τῆς προσευχῆς αὐτοῦ, ἣν ὑπὲρ τῶν λιθοβολούντων αὐτὸν πρὸς «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἀναπέμπει, «Κύριον», ὡς καὶ πάντες οἱ ἀπόστολοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν,

τὸν Ἰησοῦν προσονομάζων. «Θεὸς δὲ τὰ γόνατα ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ· Κύριε, λέγων· μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην», ὡς ἐδεήθη καὶ ὁ ὑπὲρ πάντων παθὼν καὶ σταυρωθεὶς, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὑπὲρ τῶν θεοκτόνων Ἰουδαίων. «Πάτερ, ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενος, ἄφες αὐτοῖς»¹⁰⁷⁾. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἣ τῷ τίτλῳ τούτῳ εἰς δεῖξιν ἑαυτοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐχρήτο, ὀνομάζει αὐτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»· ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ τὸν μαρτυρικὸν διὰ λιθοβολισμοῦ ὑπομένει θάνατον· τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑμνολογεῖ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰς χεῖρας παρατίθῃσι «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου». «Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, οὕτως ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγινώσκομεν, ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα· Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου»¹⁰⁸⁾.

Ἀξιοσημεῖωτος οὖν τούτοις καὶ ἡ παρ' Εὐσεβίῳ μαρτυρία τοῦ Ἠγῆσιππου περὶ τῆς προσηγορίας ταύτης, ἣν ἐξήνεγκεν Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου. «Τί μ' ἐπερωτᾶτε περὶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ αὐτὸς κᾶθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ»¹⁰⁹⁾. Ἐν τῇ ἀπαντήσῃ ταύτῃ, τῇ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἐξενεχθείσῃ, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἀριδὴλως ἐνδείκνυται ἡ σχέσις τῆς προφητείας τοῦ Δανιήλ πρὸς τὸν ἐξ αὐτῆς τίτλον τοῦ Ἰησοῦ, ἑαυτὸν ὀνομάζοντος «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»· ἐπισημαίνεται προσέτι καὶ ἡ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ

107) Λουκ. 22, 34.

108) Πράξ. 7, 56—59.

109) Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστ. II, 23.

κατάληψις περί τῆς δευτέρας «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἐλεύσεως ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν γνωρισμάτων, «ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ», χαρακτηριζομένης, ἅπερ τὸν τύπον, τὸν παρὰ τῷ προφῆτῃ, καὶ τὸ πλήρωμα, ὃς ἐστὶν ὁ Χριστός, εἰς ἐνσυνάπτουσιν ἀποπληρούμενα, καὶ καταδηλοῦσι τὸν Μεσσίαν φαινόμενον καὶ ἐρχόμενον, ἐλθόντα καὶ ἀνελθόντα, ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως ἐστῶτα, καὶ πάλιν ἐρχόμενον, ὃς ἐστὶν αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ «εἷς» «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

Β, Ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ τιμίου αὐτοῦ πάθους ἔλεγε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς μὴδὲν ὑποστελλόμενος, «ὅτι «δεῖ» τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι»¹¹⁰). Διὰ τοῦ «δεῖ» τούτου, ὅπερ συνεχῶς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐπαναλαμβάνεται, προλέγει ὁ Κύριος καὶ σφραγίζει, ὡς ἤδη γεγεννημένον, τὸ περὶ αὐτὸν συμβησόμενον, τὸ σωτήριον αὐτοῦ πάθος καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν τριήμερον αὐτοῦ λαμπροφόρον ἀνάστασιν.

Ὁ Ἰησοῦς ἐδειξεν ἤδη, τὰ μὲν λόγῳ, τὰ δ' ἔργῳ, ἑαυτὸν οἷος ἦν· ποιῶν δὲ καὶ λέγων φανερός ἦν αὐθις πᾶσιν, ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπος, καὶ μόνον ἄνθρωπος, ἐποίει καὶ ἐλάλει, ἀλλ' ὡς Θεὸς γινώσιν ἔχων φύσει τῶν ὕστερον περὶ αὐτὸν συμβησομένων βαθεῖαν καὶ ἀπόλυτον, Θεῷ μόνῳ ἐμπρέπουσαν. Ἐκ τοῦ βάθους δὲ τῆς περὶ τῶν πάντων ἀπολύτου γνώσεως αὐτοῦ καὶ τὸ «δεῖ» ἀπορρέει, καὶ οὐχὶ ἐκ συμπερασματικῶν προγνώσεων, ὡς τινες τῶν ὀρθολογιστῶν ἀποφαίνονται, παντί που ἀν-

¹¹⁰) Μάρκ. 9, 31. 8, 30. Ματθ. 16, 21. Λουκ. 9, 22.

θρώπων δυνατῶν, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου πνευματικῆς δεξιότητος, προαγομένης πάντοτε καὶ μεταβαλλομένης οὐχ ἥττον κατὰ φυσικὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰ παρ' ἀνθρώποις ἐκάστοτε ἀλλοιούμενα συμβεβηκότα. Τοῦτο δ' ἰσχύει περὶ κοινοῦ λεγόμενον ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ τοῦ ὁποίου οὐδεμία μὲν μεταβολὴ ἰδεῶν καὶ σκέψεων ἀλλοιώσις παρατηρεῖται, ἀρχῶν δ' ἀμεταθέτων στερρότης καὶ σκοπὸς ἐνυπάρχει μαρτυρούμενος βουλῆς μιᾶς ἀπαραλλάκτου, τύπον φερούσης ἀμετακίνητον σφραγίδος ὑπερουρανίου. "Ὅτι δὲ ὁ Κύριος συνείδησιν ἔχων πλήρη ἑαυτοῦ καὶ τῆς θείας αὐτοῦ ἀποστολῆς ἐν τῷ κόσμῳ τὴν τοῦ προφήτου Δανιὴλ πρόρρησιν ἐφ' ἑαυτὸν ἀνέφερε, φανερόν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀποδείξεων ἄλλων οὐ χρήζει. Διότι ἡ πρὸ αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτοῦ μόνου ἐξαγγελθεῖσα προφητεία τοῦ Δανιὴλ οὐδόλως μὲν τοῖς πράγμασιν ἀντέλεγεν, ἤρμοζε δ' αὐτῷ πάνυ, διὸ καὶ βλέπομεν αὐτὸν συνεχῶς αὐτῇ χρώμενον καὶ ἑαυτὸν κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντα «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Εἰ μὲν οὖν ἡ ἐν τῷ προφητικῷ λόγῳ ἔκφρασις «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» ἐναντίαν καὶ ἀσυμβίβαστον εἶχεν ἔννοιαν, βεβαίως οὐκ ἂν ἐδέξατο αὐτὴν ὁ Κύριος ὡς αὐτῷ μάλιστα ἀρμόττουσαν καὶ πιστῶς ἐφαρμοζομένην· εἰ δὲ πάλιν δεξιόμενος αὐτὴν καὶ κατὰ συνέπειαν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἑαυτὸν προσαγορεύων, μετέβαλε τὸν νοῦν αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐποίησεν, εἰ μὴ ἔννοιαν εἶχεν ὀρθήν, ἡρμήνευεν ἂν αὐτὴν κατ' ἀνάγκην, καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς μεταβαλὼν, λόγον ἂν ἐποιήσατο τῆς περὶ τῆς μεταλλαγῆς ταύτης εἰς μόρφωσιν ἰδέας νέας συντελουσῆς, ὅπερ οὐχ ὀρώμεν ἐν τῇ θεῇ ἀποκαλύψει οὐδαμοῦ.

Τούτου δ' ἔχοντος οὕτως, αἱ μὲν ποικίλαι καὶ πολλὰ

πολλῶν ἐνστάσεις αἴρονται, τῆς ὀρθῆς θέσεως ταύτης τὸν τόπον αὐτῶν καταλαβούσης, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πᾶσαν τὴν προφητείαν ἑαυτῷ, ὡς ὤφειλεν, ἀποδιδούς καὶ τὴν ἐν αὐτῇ προσηγορίαν ἰδιοποιήσάμενος ἑαυτῷ ἀπεδίδου, οὐδόλως μὲν τὴν ἔννοιαν αὐτῆς μεταβαλὼν, βαθύνας δ' αὐτήν, τοῦναντίον, ἔργοις θεοπρεπέσι καὶ λόγοις σαφέσι τὴν ἐν αὐτῇ ἀποκειμένην ἀλήθειαν πιστούμενος· διότι εἰς τοῦτο καὶ κατέβη, ἵνα τὰ γεγραμμένα ἐπιπληρώσῃ καὶ τῇ ἀληθείᾳ μαρτυρήσῃ, αὐτὸς ὢν ἡ ὑπεράρχιστος πρώτη ἀλήθεια. Ἡ δὲ ἀναγκαία αὐτῇ τῆς προφητείας ἀνάπτυξις οὐ μόνον τὴν ἔννοιαν αὐτῆς οὐκ ἐβλάψεν οὐδὲ τὸ πνεῦμα αὐτῆς μετέβαλεν, ὡς λέγουσιν οἱ ἐπὶ κρίσεων ὀρθότητι καυχώμενοι, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτῇ, ἀντὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας, ἣν πρὸ τῆς τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσεως ἐνέφαινε πραγματικὴν ἔννοιαν, ἣτις, μετὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ὑψίστου ἐνσαρκωσιν, ἐν αὐτῷ ἀπεκαλύφθη καὶ ἐπεβεβαιώθη. Ἐντεῦθεν δὴλον ἔστι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ τοῦ Μεσσίου ἐννοίᾳ ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσαγορεύων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» οὐδεμίαν ἐπεξηγήσεως ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος τούτου ἐποίησατο οὐδέποτε, ἅτε, καὶ ταύτης ἀνευ, γνωστοῦ ὄντος —si populaire—, ὡς λέγει ὁ Pressensé καὶ ἄλλοι, τῷ τε δήμῳ καθόλου καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς. Προδηλότατον λοιπόν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, οὕτως ἑαυτὸν προσονομάζων, εἰς τὸν προφήτην Δαυιδ ἀνεφέρετο καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐπηγγεμένου Μεσσίου προφητικὸν αὐτοῦ παρέπεμπε λόγον πάντα τὸν περὶ τούτου ἀμφιβάλλοντα, εἴπερ ἐτύγχανέ τις ἀμφιβάλλων, ὥσπερ καὶ πάντα τὸν ἐρευνῶντα καὶ εἰδότα τὰς Γραφὰς τὰς ἀγίας.

6. Ἐν ποίᾳ δ' ἐννοίᾳ «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» καὶ ταύταις ταῖς θεῖαν μεγαλωσύνην δηλούσαις τοῦ προφήτου

λέξεσιν ἐχρήτο «καὶ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος ἦν» ἐκ τῆς ἀκριβοῦς ἀπαντήσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἣν ἔδωκε πρὸς τὸν ἐπερωτήσαντα αὐτὸν Καϊάφαν, σαφῶς ἐπισημαίνεται. Ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος ταῦτα λέγει τῷ Ἰησοῦ· «ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ»¹¹¹). Ἀνωφελὴς ἦν ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην· διὸ καὶ πρότερον ἐρωτηθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἐσιώπα. Ἐπειδὴ δὲ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἐξορκίζει τὸν Ἰησοῦν, ἵνα εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν — κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τοῦ Ἰεχωβά, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τῶν ἐθνῶν εἰδωλα — ὁ Ἰησοῦς ῥητῶς καὶ ὠρισμένως ἀποκρίνεται λέγων· «ἐγὼ εἰμι»¹¹²). Ἀπάντησις θετικὴ καὶ βεβαία εἰς τὴν πονηρίαν καὶ δόλου μεστὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν θεοκτόνων Ἰουδαίων ἐρώτησιν· διότι πρὸ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ἡ εἰς τὸν ἀδίκον θάνατον καταδίκη «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἦν ὠρισμένη καὶ διατετυπωμένη ὑπὸ τοῦ ληστρικοῦ συνεδρίου τῶν ἀνόμων Ἰουδαίων. Πρὸς τὸ κυρῶσαι δὲ μᾶλλον τὸ οὕτως ἀποφαντικῶς ἐξαγγελθὲν «ἐγώ», κακείνοις συνάμα δεῖξαι, ὅτι, καίπερ ὢν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ φύσει, ἀνθρώπος ἐγένετο καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τεταπεινωμένος φαίνεται ὡς κακοῦργος δικαζόμενος, θελήσει ἐκουσία καὶ εὐδοκία τοῦ Πατρὸς ὑπείκων, ἐπάγει· «πλὴν λέγω ὑμῖν· ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Τότε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς διέβρῃξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων· ὅτι ἐβλασφήμησε· τί ἔτι χρεῖαν ἔχο-

111) Ματθ. 26, 63. Λουκ. 22, 71. Μάρκ. 14, 61.

112) Μάρκ. 14, 62. Ὁρα Ἑρμ. Χρυσοστόμου, Ζιγαβηνοῦ, Θεοφυλάκτου, αὐτοῦ.

μεν μαρτύρων;»¹¹³). Ὁ ἀρχιερεὺς καὶ τὸ συνέδριον ἐκείνο τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀληθινὴν τοῦ Ἰησοῦ καὶ μεθ' ὅρκου ἐκφρασθεῖσαν ὁμολογίαν βλασφημίαν ἡγήσαντο, καὶ ἐπομένως, κατὰ τὰ προαποφασισθέντα, ὡς βλασφημήσαντα τὸν Ἰησοῦν «ἐνοχον θανάτου» ἔκριναν. Ὁ Ἰησοῦς, ἅτε καρδιογνώστης ὢν ὡς Θεός, προϋγίνωσκε μὲν τὴν εἰς θάνατον καταδίκην, ἐδίδου δὲ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐκείνην, οἶονεὶ τοὺς δικάζοντας αὐτὸν παραπέμπων εἰς τὰ ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων προφητῶν προλελαλημένα περὶ τοῦ προσδοκωμένου Μεσσίας, δὲ ἦν αὐτὸς «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», τὸ ἀκριβέστατον αὐτῶν πλήρωμα. Ἐν τῷ ψαλμῷ 109, 1. ὁ Μεσσίας εἰκονίζεται καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ· «εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμωδός, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου». Ὁ δὲ Ἰησοῦς, τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς θείας ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ εἰς ἑαυτόν, ὡς τὸν ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ προφητευθέντα, τὸν Μεσσίαν, ἀναφέρων, ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀπαντήσεως ταῦτα τοῖς ἡγησασμένοις αὐτὸν βλασφημήσαντα λέγει· «ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ»¹¹⁴). Ὅτι δὲ πάλιν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ καθαρῷ Μεσσιανικῇ σημασίᾳ τὴν προσηγορίαν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἑαυτῷ ἀπεδίδου, τὴν περὶ Μεσσίου τοῦ Δανιὴλ προφητείαν ἀκριβῶς πληρώσας, οἱ λόγοι αὐτοῦ, ἀμφιβολίας πάσης ὄντες ἐκτός, δεικνύουσιν αὐτὸ ἀριδηλότατα· «ὄψεσθε, λέγει, «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν

113) Ματθ. 16, 27. 26, 64.

114) Λουκ. 22, 69.

τοῦ οὐρανοῦ»¹¹⁵⁾. ὥσανεὶ ἔλεγεν, ἐγὼ εἰμι ἀληθῶς ὁ Μεσσίας· ἐξ οὐρανοῦ κατέβην, ὡς ἐθεώρει με ἐκεῖθεν καταβαίνοντα Δανιήλ ὁ προφήτης. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ καλῇ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ὁμολογία, ἣτις ὁμῶς κατὰ μὲν τοὺς ἀνόμους τὸν Ἰησοῦν δικάσαντας Ἰουδαίους ἦν γέμουσα βλασφημιῶν, κατὰ δὲ τὰς διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν προαγγελθείσας βουλὰς τοῦ Ὑψίστου πλήρης ἦν ἀληθείας αἰωνίου, πληροῦται ἔνθεν μὲν ἡ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκουσία θέλησις, ἔνθεν δὲ ἡ θεία ἐντολὴ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Πατρὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἣτις ἐντολὴ ἡ ζωὴ ἐστὶ κατὰ τὴν ἀληθινὴν μαρτυρίαν τοῦ Κυρίου λέγοντος· «Καὶ οἶδα, ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ πέμψαντός με ζωὴ αἰωνιὸς ἐστίν»¹¹⁶⁾. Ἡ δ' ἐντολὴ αὕτη ἐντολὴ ἦν τοῦ Πατρὸς τῆς ἀγάπης, εὐδοκήσαντος, ἵνα ὁ κόσμος τέλεον τῆς ἁμαρτίας ἀπολυτρωθῇ διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, τοῦ σαρκωθέντος υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· οὕτω γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλεν ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ»¹¹⁷⁾. Ἐκ τούτων ἄρα δηλὸν γίνεται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ἑαυτὸν προσαγορεύων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐν τῇ αὐστηρῶς μεσσιανικῇ ἐννοίᾳ, οὕτως ἑαυτὸν προσηγόρευεν· ἐπομένως αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Μεσσίας, ὅστις ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν, ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ πρὸ καταβολῆς κόσμου, κατέβη ἐκεῖθεν, ὡς οἱ προφητῆται καὶ ὁ Δανιήλ προανεφώνησαν· ζήσας δ' ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ τελευταῖον τὸ ἔργον τῆς

115) Μάρκ. 14, 62. Πρβλ. Δαν. 7, 13, 14.

116) Ἰωάν. 12, 50.

117) Ἰωάν. 3, 17.

θείας βουλῆς διαπεράνας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβέβηκεν, ὅπου ἦν τὸ πρότερον καὶ ἀπ' αἰῶνος, καὶ ὁπόθεν ἀμέλλει πάλιν ἔρχεσθαι μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ», ἵνα ἐπὶ θρόνου καθήμενος τῆς δόξης κρίνῃ τὸν κόσμον. «Οὐδείς, ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους αὐτοῦ πρὸς τὸν Νικόδημον τὸν διδάσκαλον τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδείς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ». Δεικνύειν δ' αὖθις αὐτῷ βουλόμενος ποίῳ τινὶ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθανεῖν, ἐπάγει· «καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν υἱόν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχει ζωὴν αἰώνιον»¹¹⁸). Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων σαφῶς ἤδη ἀποδέδεικται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἑαυτῷ ἀποδίδους τὴν προσηγορίαν «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἑαυτὸν πᾶσιν ἐδείκνυε τόν, περὶ οὗ οἱ θεόπνευστοι προφῆται προανήγγειλαν, προσδοκώμενον καὶ ἐπιφανέντα Χριστόν.

Ἀλλὰ καὶ τούτου, ὡς βεβαιωτάτου, οὕτως ἔχοντος, ἐρωτᾶται· διὰ τί, πρῶτον, ὁ Κύριος—ἀντὶ τοῦ χρῆσθαι συνεχῶς τούτῳ τῷ ὀνόματι εἰς δήλωσιν ἑαυτοῦ, ὡς τοῦ ἐλθόντος Μεσσίας, καὶ ἐν μόνῃ αὐστηρῶς τῇ μεσσιανικῇ ἐννοίᾳ, τοῦτο τὸ ὄνομα ἄλλων πολλῶν τῷ Μεσσίᾳ ἀποδιδόμενων ἐκλεξάμενος—οὐχὶ ῥητῶς καὶ μονολεκτικῶς ἑαυτὸν ὠνόμαζε τὸν Χριστόν;

Διὰ τί, δεύτερον, καίπερ ἑαυτόν, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον καὶ ἐπομένως ἐν τῇ βεβαίᾳ τοῦ Μεσσίας ἐννοίᾳ, ἑαυτὸν ὀνομάζων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ δὲ Μεσσίας φανερώς καὶ πάντων ἔναντι ἐπιτελῶν ἐπὶ τῆς

¹¹⁸) Ἰωάν. 3, 17.

γῆς τὰ ἔργα, ἅπερ οὐδεὶς ἀνθρώπων, εἰ μὴ «εἷς» ὁ Θεὸς ποιεῖν δύναται, καὶ τὰ ὅποια ἐπομένως οὐκ ἀνθρωπον ἐνεργοῦντα δηλοῦσιν, ἀλλὰ τρανῶς Θεοῦ δύναμιν μαρτυροῦσι—διὰ τί τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ ῥητῶς πολλάκις διαστέλλετο, ἵνα περὶ τούτων μηδενὶ μηδὲν εἰπωσιν; Ἡ τί-
νος ἔνεκεν, τρίτον, τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ σαφῶς παρήγγελλεν, ἵνα μηδενὶ εἰπωσι, μηδὲ πᾶσι τοῖς υἱοῖς τοῦ Ἰσραὴλ διακηρύξωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός; Ἐκ δὲ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ τηροῦντες καὶ τὸ διαστελλόμενον μὴ ἀθετοῦντες ἐν σιωπῇ διήγον;

Εἰς τὰς κυρίας ταύτας ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν κατὰ φυσικὴν συνέπειαν παραγομένας πολλὰς ἄλλας, ὧν τὸν ἀριθμὸν ἐν τρισὶ περιορίζομεν, ἀπαντῶμεν ἐν τῷ ἀμέσως ἐπομένῳ δευτέρῳ μέρει τῆς παρούσης μελέτης «περὶ τῆς ἀκριβοῦς καὶ μόνης σημασίας, ἣν ἔχει ἡ προσηγορία τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου».

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

§ 10.

ΤΙΝΟΣ ΕΝΕΚΕΝ Ο ΚΥΡΙΟΣ ΕΑΥΤΟΝ ΩΝΟΜΑΖΕ
«ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ».

Διὰ μακρῶν ἐδείξαμεν ἤδη ἐν τοῖς προηγουμένοις καὶ συνάμα ἀπεδείξαμεν, ἔκ τε τῶν θεοφθόγγων λόγων τῶν πνευματεμφόρων προφητῶν ἐν γένει καὶ τοῦ, κατὰ τοὺς ἐρμηνευτικούς κανόνας, ἰδίᾳ παραλληλισμοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ Δανιὴλ σπουδαιστάτην προφητείαν περὶ τοῦ Μεσσίου, τὴν τε βαθεῖαν ἔννοιαν τῆς μεσσιανικῆς ταύτης προφητείας, ὥσπερ καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐν αὐτῇ ἀπαξ ἀπαντώσεως ἐκφράσεως «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου», ἐξ ἧς καὶ προῆλθεν ἡ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις παρομοία ῥῆσις «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ἣν ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς εἰς ἑαυτὸν ἀνέφερε δι' αὐτῆς ἑαυτὸν προσαγορεύων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν ἐπηγγελμένον καὶ ὀφθέντα Χριστόν.

1. «Αἶνιγμα» μὲν—Räthsel—μυστηριῶδες τὴν ῥῆσιν ταύτην τινὲς ὠνόμασαν· «ἐκφρασιν» δ' ἄλλοι—Ausdruck, Bezeichnung, Name, Frage κτλ.—πλήρη μυστικῆς σημασίας ἐθεώρησαν· «λέξεις»—verbum—ὕπ' ἄλλων αὕτη

θεωρεῖται σημασίαν ἔχουσα ἀδιόριστον, σκοτεινὴν, ἀμφισβητήσιμον, δυσερμηνευτον, συνεσχιασμένην. Κατὰ δὲ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγίας Ἐκκλησίας «κλείς» ἐστὶ θεότευκτος ἡ ἀνοίγουσα ἡμῖν τὴν θύραν, δι' ἧς εἰς τὸν θησαυρὸν τῆς Π. Διαθήκης εἰσαγόμεθα· «λύχνος» ἐστὶν ἡμμένος, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πεφωτισμένος, ἐν ᾧ φαίνονται κινούμεθα καὶ ἀσφαλῶς ὁδηγούμενοι εἰς τὴν καθαρωτάτην φθάνομεν πηγὴν, ἐξ ἧς τὰ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἀπορρέουσι νάματα, δι' ὧν, ὡς ἀπὸ ζωῆς ποταμοῦ, ὁ νέος ἀρδεύεται παράδεισος, ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ «ξύλου τῆς ζωῆς», ἡ ἀληθινὴ πεφυτούργηται ἄμπελος· «ὁδηγός» ἐστὶν ἡμῖν ἀσφαλῆς καὶ ἀπταιστος, ὑφ' οὗ χειραγωγούμενοι εἰς τὸ ὑπερκόσμιον πνευματικῶς ἀνερχόμεθα ὕψος, εἰς ὃ τὸ ὄμμα τοῦ προφήτου ἐξυψώθη, «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου» μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ τὸν Μεσσίαν ἐρχόμενον προθεασαμένου· εἰς τὸ προφητικὸν ἀναβαίνομεν ἐκεῖνο τῆς θεοφανείας ἀλατόμητον ὅρος, «ἀφ' οὗ, κατὰ τὸν προφήτην, ὁ λίθος ἐπμήθη ἄνευ χειρῶν», ὁ ἐκ τῆς ὑπεράγνου Μαρίας τεχθεὶς «υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

2. Ἄλλ' ἡ εὐρεθεῖσα ἤδη καὶ κατὰ τὸ δέον ἀναπτυχθεῖσα πλουσία ἐννοία τῆς ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις σημαντικωτάτης ῥήσεως ταύτης στενότατα προσέτι ἐπισυνδεῖται μετὰ τῆς ἀπ' αὐτῆς μὲν παραγομένης, ἀχωρίστου δὲ καὶ συγγενοῦς, δευτέρας ἐννοίας, ἥτοι μετὰ τῆς λογικῆς καὶ ἐπὶ πᾶσι θεοπρεποῦς αἰτίας, ἧς μάλιστα ἐνεκεν οὕτω καὶ οὐκ ἄλλως πως πρεπωδέστερον ἦν τῷ Ἰησοῦ ταύτῃ τῇ προσωνομίᾳ ἑαυτὸν προσαγορεύειν. Ἐἰ καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ «μεσσιανικοῦ τίτλου» τούτου πολλὰ ἤδη παρὰ πολλῶν ἐρρέθησαν, ἐξ ὧν οἱ μὲν τινες, ἄλλας ἔχοντες ἀρχὰς καὶ ἐπομένως ὑπὸ ἐτέρων

κινούμενοι ἐλατηρίων, γνώμην ἀπεφάναντο τῆς ἀδια-
πτώτου ἀληθείας πόρρω ἀπέχουσιν· οἱ δέ τινες αὖθις,
χριστιανικῶς περί τε τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ
θεανθρώπου Ἰησοῦ ὀρθῶς φρονοῦντες καὶ ἐν τῇ περι-
πτώσει ταύτῃ θεολογήσαντες, ἔννοιαν εὖρον ἐν τῇ ῥήσει
ταύτῃ τοιαύτην, οἷαν καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία «τὸν
υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν Χριστὸν ἀνακηρύττουσα, αὐτὸν
«τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ» καὶ Θεὸν αὐτὸν ἀνομολογοῦσα·
πλὴν ἀλλ' ὁμως—καὶ τοῦτο λέγομεν νῦν οὐκ ἐπὶ ὑπο-
θέσεων, ἀλλ' ἐπὶ πραγμάτων ἐρειδόμενοι βεβαίως—
περὶ τῆς ἀληθοῦς αἰτίας, ἧς ἕνεκεν ὁ Λυτρωτὴς τὸ ὄνο-
μα τοῦτο καὶ οὐχ ἕτερον ἐδέξατο, πολλῶν ἄλλων ὡσαύ-
τως μεσσιανικὴν ἐχόντων σημασίαν προτιμήσας, μικρὰ
πάνυ καὶ ἐλάχιστα εἶπον. Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι τὰς ἐπι-
στημονικῶς συντεταγμένας τῶν νεωτέρων πραγματείας
διερχόμενοι εὐρίσκομεν ἐν αὐταῖς καὶ τινα πλαγίαν ἔχον-
τα πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο σχέσιν καὶ ἐμμέσως πως εἰς
αὐτὸ ἀναφερόμενα· νέα δὲ πάλιν καὶ εὐθεῖα ἀναφυομένη
ἐρώτησις, εὐθεῖαν ἀπαιτεῖ καὶ τὴν προσήκουσαν ἀπάν-
τησιν, ἱκανὴν οὕτως οὔσαν, κατὰ τὸ εἶκος, τὰς ἐκάστο-
τε ἀπὸ μέρους τοῦ ὀρθολογισμοῦ προτεινομένας ἐνστά-
σεις ἀνασκευάζειν καὶ βεβαίαν καθιστάναι τὴν ἀληθινὴν
ἔννοιαν τῶν λόγων τῆς θείας Γραφῆς, τὰς ἀσφαλεστά-
τας πρὸς τοῦτο ἐγκλειούσης ψηλαφητάς ἀποδείξεις.
Ταύτην δὲ τὴν ἐνθεν μὲν ἀπολογητικόν, ἐνθεν δὲ ἀντα-
ποδεικτικὸν χαρακτῆρα φέρουσιν ἀπάντησιν, τὴν μὲν
ἀσφαλὴ τοῦ θείου λόγου κυροῦσαν ἔννοιαν, τὰς δὲ ὁθνείας
τοῦ γράμματος τῆς Γραφῆς δοξασίας ἀπορρίπτουσιν,
ἐν τῷ ἀληθῶς ἀκινῶτῳ ταμείῳ εὐρίσκομεν τῶν ὀρθῶς
καὶ ἀκριβῶς καὶ ἐν πνεύματι Θεοῦ τὴν βίβλον τῆς ζωῆς
διερμηνευσάντων ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, ὧν

τὰ πάνσοφα ἔργα, μετὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὑπερήφανον ὁμοιάζουσι βράχον, οὐδέποτε μὲν οὐδαμῶς σειόμενον, ἄσειστον δὲ μένοντα ὑπὸ τῶν ἐπαφριζόντων κυμάτων τῆς τῇ πλάνῃ ὑποκειμένης «ψευδωνύμου γνώσεως».

§ 11.

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

«ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ».

Ποῖον δὲ χαρακτῆρα ἔφερεν ἡ διδασκαλία «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»; Ἐσωτερικὴ ἄρα γε θεμελιώδης γνώσις τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης καταστάσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἰδία, πείθει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» πολυτρόπως διδάσκειν, ἥ, ὡς οἱ τοῦ χριστιανισμοῦ πολέμιοι διατείνονται, ἐξωτερικά, τόπου καὶ χρόνου μεταβαλλομένου, συμβεβηκότα ἠνάγκασαν αὐτὸν ἐκ τούτων εἰς ἕτερα προάγεσθαι «ἀνάγκη πειθόμενον μοιραία»; Ἄλλ' ἡ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» προπαιδευτικὴ διδασκαλία οὐκ ἔστιν ἀνάγκης μοιραίας ἔργον, οὐδ' ἐξωθεν ἐπιδρώντων κοσμικῶν γεγονότων φυσικόν, ἀνθρώποις κοινόν, ἀποτέλεσμα, οὐδὲ συνέπεια γνώμης, ὡς ἐν ἀνθρώποις, πολλάκις μεταβολλομένης, ἀλλὰ, τοῦναντίον, προῖδὸν ἐλευθερίας καὶ ἀπολύτου γνώσεως, ὑπερανθρώπου· καρπὸς ἀγάπης ἐπουρανίου, ἀπαραμίλλου· πραγμάτων σκοποῦ ὑπὸ τῆς θείας βουλῆς προδιατυπωθέντος· ἀπόδειξις τρανὴ γνώσεως ἀπολύτου, ἀναλλοιώτου καὶ τὸ σύμπαν περιλαμβανούσης· τοῦτο τὸ φυσικώτατον ἀπεικόνισμα τῆς ἱστορικῆς «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» δι-

δασκαλίας. Ἵνα δὲ μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν τούτου ἐνταῦθα καταδείξωμεν, λάβωμεν ἐν ὄψει τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν στενὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν δίκαιον καὶ ἐλεήμονα Θεὸν ἐξετάσωμεν, ἐν ἀντιπαραθέσει πρὸς τὴν αὐτοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾗ καὶ βλέπομεν αὐτὸν διδάσκοντα καὶ πράττοντα.

1. Τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν μακροὺς αἰῶνας διατελέσαν, εἰ καὶ τὴν ὁδόν, ἣν ἐχάραξεν αὐτῷ ἡ τὸν θάνατον ἀποτεκοῦσα παρακοὴ τοῦ γενάρχου, ἐπορεύετο, ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ αὐτοῦ καὶ ἀναπτύξει ὑπὸ τὸ βάρος αὐτῆς σκληρῶς πιεζόμενον καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεῦον, ἀνάγκη μὲν ὑπέκυψεν ἐκ τῆς κακῆς τοῦ αὐτεξουσίου αὐτοῦ προελθούσης χρήσεως, ἐπαύσατο δ' οὐδέποτε ἑαυτὸ παρασκευάζον εἰς τὸ ὑποδέξασθαι τὸν σώζειν δυνάμενον, τὸν ἐπηγγελημένον Μεσσίαν, ὅς ἐστιν ἀληθῶς ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἑαυτὸν προσονομάζων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Τούτου δέ, τοῦ ὠρισμένου εἰς παρασκευὴν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, πληρωθέντος χρόνου, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπεφάνη καὶ σὺν αὐτῷ ἡ χάρις ἦλθε καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ ζωὴ ἐξ οὐρανοῦ κατέβη καὶ τὸ φῶς ἀνέτειλεν· «ἐγὼ φῶς», εἶλεγε διδάσκων, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», «ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα καὶ τὸ φῶς εἰμι τοῦ κόσμου»¹⁾. Ὁ δὲ περὶ τοῦ ἀνατείλαντος τούτου φωτός μαρτυρῶν Ἰωάννης «φῶς τῶν ἀνθρώπων»²⁾ ἐκάλεσε τὸν Ἰησοῦν καὶ «ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου». Ὡσπερ δὲ τότε ὁ ὑπὸ νόμον ἐκλεκτός λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι εἰς τὴν πληρῶσιν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας ἔζη καὶ

1) Ἰωάν. 12, 46.

2) Ἰωάν. 9, 5. 1, 5. 29.

εἰς ὑποδοχὴν τοῦ Αὐτρωτοῦ παρεσκευάζετο, οὕτω καί, τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανέντος, οἱ ἀναγεννηθέντες υἱοὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας εἰς ἐπίγνωσιν προήγοντο ἐν πίστει τοῦ, δι' οὗ ἡ τοῦ ἀναγεννήσαντος Θεοῦ ἐπαγγελία πεπλήρωται, «υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου». Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐν προσδοκίᾳ ἠΐξανε τοῦ, κατὰ τὸν Δανιήλ, «μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐλευσομένου υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Μεσσίου, οὗτοι δέ, υἱοὶ φωτὸς γενόμενοι, εἰς ἐπίγνωσιν προὔτρέποντο τοῦ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντος «ἀρτου τῆς ζωῆς», μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐν πίστει εἰς αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ τελειούμενοι. Καθὼς δὲ πάλιν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ οὐχ ἅπαξ καὶ οὐχ ἅπαν τὸ λάμπον εἶδον φῶς τῆς συγκαταβαινούσης ἐπουρανίου δόξης τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὥς ἦν ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων δυνατόν ἰδεῖν αὐτὸ καὶ ἀντιβλέψαι «ἐκ μέρους» ἐθεῶντο, οὕτω καὶ ὁ «εἰς ἀποκάλυψιν» ἐλθὼν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ ῥητῶς εὐθὺς ἑαυτὸν τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» προσαγορεύων, τὴν ὁδὸν ἠκολούθει, τὴν τὸν ἀνθρώπου εἰς τὸ τελειότερον ἄγουσιν.

Ἐντεθὲν φανερόν, διὰ τί τὸν τίτλον τοῦτον ἑαυτῷ ἐξελέξατο, καὶ διὰ τί, τοῦ εὐαγγελικοῦ τῆς σωτηρίας ἀρχόμενος κηρύγματος, περὶ μικροτέρων τοῖς περὶ ἑαυτὸν διελέγετο, ἵνα λαμπρότερον κατόπιν ἐν αὐτοῖς, προσηταιμασμένοις οὖσιν, αἱ τοῦ λόγου αὐτοῦ χρυσολαμπεῖς ἀκτίνες σελαγίσωσιν.

2. Ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς Θεός, σάρκα ἐφόρεσεν, ἵνα ἐν αὐτῇ ὑπὲρ ἀνθρώπων παθὼν τὴν ἁμαρτίαν κατακρίνη. Εἰς τοῦτο ἔφερεν ἅπαντα ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴ καὶ λειτουργία «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου». Ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς οὐδὲν ἔλεγεν, οὐδὲν ἐπραττε καὶ οὐδὲν ἠσθάνετο, μὴ ἀποδεικνύον τὸ βᾶθος τῆς ὑπε-

ρανθρώπου σοφίας αὐτοῦ, μὴ μαρτυροῦν ἀριδῆλως συνειδήσεως στερρᾶν ἐνότητα τοῦ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ διήκοντος σωτηρίου σκοποῦ, καὶ μὴ καταδηλοῦν συνάμα δύναμιν ἐν πᾶσι σταθερᾶς θελήσεως καὶ ἀγάπην ἀπειρον, πᾶσαν πράξιν αὐτοῦ ἐπιστέφουσιν, ἐν τῷ ἔργῳ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, ἐν ᾧ ἡ τε πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ ἐγγυτάτη σχέσις καὶ ἡ πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ σωζόμενον ἄνθρωπον ἐν ἔργοις οἰκτιρμοῦ καὶ ἀγάπης ἐπισημαίνεται προφανέστατα. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπείρῳ ταύτῃ ἀγάπῃ καὶ ἡ αἰτία ἐγκείται τῆς προτιμήσεως τοῦ τίτλου «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ᾧ μάλιστα ὁ Κύριος ἐχρῆτο εἰς δῆλωσιν ἑαυτοῦ ἐν τῇ μεσσιανικῇ ἐννοίᾳ. Διότι δὲ οὐχ οὕτως ἀκριβῶς κάτω, ἐν ἀνθρώποις, πεφανέρωται, ὥς ἄνω, ἐν οὐρανοῖς, ἀγγέλοις, ἐν λαμπρότητι ἀπαστραπτούσης δόξης καὶ μεγαλωσύνης θείας, παραδείκνυται, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, καὶ καθὼς προσθεάσατο αὐτὸν ὁ τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ «ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» προανακηρύξας προφήτης Δανιήλ, διὰ τοῦτο οὐχὶ εὐθὺς ἑαυτὸν Μεσσίαν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» προσηγόρευε, καὶ δὴ κατ' αὐτὴν τὴν ἐν αὐτῷ πληρουμένην τοῦ προφήτου πρόβρῃσιν καὶ συγχρόνως διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠμολογημένην ἀτέλειαν, ὑπὲρ ὧν ἄνθρωπος ἐγένετο. «Ὡς υἱὸς ἀνθρώπου» πρότερον τῷ προφῆτῃ ἐν ὁράματι νυκτὸς ἐφάνη. «Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου» ὕστερον, ἐν ἡμέρᾳ, τοῖς ἀνθρώποις ἐπεφάνη· ἀνθρώποις δ' ὁμοίοις αὐτῷ συνομιλῶν, «τῆς σαρκὸς μεσιτευούσης», κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἑαυτὸν προσαγορεύει, τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱόν, τὸν προφητευθέντα, ἐλθόντα καὶ ἀνθρώποις ὀφθέντα, τὸν Μεσσίαν.

Οὐδὲν δ' οὐδέποτε κατὰ σύμπτωσιν ποιῶν, πάντα ἐπο-
μένως ἔπραττε πρὸς μόνον τὸ συμφέρον τοῖς ἀνθρώποις·
πρὸς τοῦτο καὶ τὸ βλέμμα ἐστραμμένον εἶχεν ἀπ' αὐ-
τῆς τῆς στιγμῆς τῆς θείας αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ἄχρι
τοῦ ζῶν τῷ κόσμῳ ἀποστάξαντος ζωηφόρου ξύλου
τοῦ σταυροῦ, δι' οὗ ἡ ἀρὰ λέλυται καὶ τοῦ θανάτου τὸ
κράτος κατήργηται. Διὰ τοῦτο καὶ λαλῶν καὶ πράττων
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ λέγει καὶ ποιεῖ οὐχ ὥς ἡδύνατο, ἀλλ' ὥς
ἠθελε καὶ ἀνθρώποις συνέφερε, συνέφερε δ' αὐτοῖς καὶ
ἀναγκαῖον ἦν, ἵνα καὶ ἑαυτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»
προσονομάζῃ· διότι καὶ ἡ σοφίας ἔμπλεως οὐρανίου
θεία αὐτοῦ διδασκαλία, ἅτε ἐξ ἀνθρώπου πρὸς ἀνθρώ-
πους γινομένη, τύπον φέρει τῆς προπαιδευτικῆς ἐκείνης
καὶ ἀνθρώποις οἰκείας αἰρετωτέρας μεθόδου, κοινῆς οὐ-
σης τῇ τε Παλαιᾷ καὶ Ν. Διαθήκῃ. Ὅτι δὲ ἀλήθειαν
λέγομεν ἐν τοιαύτῃ εἰκόνι τὴν «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώ-
που» διδασκαλίαν παριστῶντες, χρῶσιν μὲν τοιαύτην,
οἰκείαν δ' αὐτῇ διὰ τῶν παρομοιώσεων τούτων ἀποδι-
δόντες καὶ χαρακτηρὰ παιδαγωγίας, υἱοῖς ἀνθρώπων
ἐν πᾶσιν ἀρμοζούσης, ἐν αὐτῇ εὐρίσκομεν, πράγματα
καὶ ὅχι λόγοι κρίσεως ὑποκειμενικῆς, ῥήματα θεῶν Χρι-
στοῦ τοῦ Θεανθρώπου, καὶ οὐχὶ ῥημάτων θείων τῆς
Γραφῆς φανεραὶ παρερμηνεῖται, σαφῶς τοῦτο καὶ ῥητῶς
καταδεικνύουσιν.

§ 12.

ΩΝΟΜΑΖΕΝ ΕΑΥΤΟΝ Ο ΚΥΡΙΟΣ

«ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

α') διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν.

Γῆν γλυκυτάτην φωνήν «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» λα-

λοῦντος ὥς οὐδεὶς ποτε ἀνθρώπων ἐλάλησεν, οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ἄλλοι τοῦ ἁγίου Διδασκάλου μαθηταὶ ἀκούοντες, προέκοπτον μὲν πάντοτε εἰς τὸ ἐπιγινώσκειν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἔργα Θεοῦ ποιοῦντος Ἰησοῦ τὸν ἀληθινὸν Μεσσίαν, ἐνόμιζον δὲ αὐτὸν τοιοῦτον εἶναι καὶ τοιοῦτον ἔσεσθαι, οἷον ἀνέπλασε καὶ μετεμόρφωσεν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἡ τῶν διδασκάλων τῶν δυστρόπων Ἰουδαίων περὶ αὐτοῦ μονομερὴς διδασκαλία. Οἱ τοὶ δ' ἄρα ἦσαν ἠθικῶς οἱ λοιποὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τοιοῦτοι ἐπὶ μέρους ἦσαν καὶ αὐτοὶ οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταί, ἅτε δὴ μέλη ὄντες τῆς μιᾶς οἰκογενείας καὶ ὥς πρόβατα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ποιμνῆς, ἐκ τῆς αὐτῆς περιωρισμένης καὶ ἐθνικῆς ἐξελθόντα ἄνδρας τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οἵτινες, τὸν λόγον τὸν γραπτὸν παρερμηνεύοντες καὶ ἀντίθετα ταῖς τῶν ἁγίων προφητῶν περὶ τοῦ ἐλευσομένου Μεσσοῦ προῤῥήσεσι φρονοῦντες, στρεβλῶς συνάμα καὶ ἐσφαλμένως περὶ αὐτοῦ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἐδίδασκον καὶ κατὰ κρημνοὺς τοιουτοτρόπως αὐτὸν ὁδηγοῦντες ἔφερον, ὥς δείξει ἐφεξῆς πλατύτερον ὁ περὶ τούτων ἰδιαίτερος λόγος. Τοιούτων δ' ὄντων τῶν διδασκάλων ἐκείνων, ὅμοιοι ἐπομένως ἦσαν καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτῶν, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐτοῖς καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, περὶ ὧν καὶ πρόκειται ἐνταῦθα.

1. Εἴρηται ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» διὰ τὴν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἠθικὴν ἀτέλειαν. Τοῦτο δὲ καὶ δείκνυται ἐξ αὐτῆς τῆς διδασκαλίας «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ μετὰ πολλῆς τῆς στοργῆς αὐτοῦς ἀγαπήσαντος καὶ ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν τελειότητος πάντα πάντοτε ποιοῦντος καὶ οὕτω διδάσκοντος. Λέγων δ' αὐτοῖς ὁ

Ἰησοῦς, ὅτι «πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι»³⁾, ἀριθνήτως δείκνυσιν ἐν τούτοις τὴν μικρὸν ἴσως τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων διαφέρουσιν περὶ αὐτοῦ γνώμην τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Χρόνου δ' ὕστερον πολλοῦ διαγενομένου, ὁ μὲν Ἰησοῦς λέγει σαφῶς τοῖς μαθηταῖς, τὴν θύραν οὕτω προανοίγων τοῦ τελεσθησομένου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μυστηρίου, «νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με»· οἱ δὲ μαθηταί, ὡς μὴ ἐπιγόντες τὸ ἐνώπιον αὐτῶν ἀποκαλυπτόμενον τοῦ σταυροῦ μυστήριον, ἐρωτῶσιν αὐτὸν διαποροῦντες· «ποῦ δὲ ὑπάγεις ;⁴⁾. «Ἰλεώς σοι, Κύριε»· οὕτω τεταραγμένος ἀποκρίνεται ὁ ζηλωτὴς Πέτρος τῷ Ἰησοῦ δεικνύειν ἀρξάμενῳ, ὅτι «δεῖ» αὐτὸν παθεῖν, ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆναι· «Ἰλεώς σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο». Ὁ δὲ εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου μὴ βλέπων μηδὲ κατ' ὄψιν κρίνων θεάνθρωπος Ἰησοῦς λυπεῖται μὲν ἐπὶ τῇ ἀποφαντικῶς ἐκφρασθείσῃ ταύτῃ περὶ τοῦ Μεσσίας Ἰουδαϊκῇ γνώμῃ τοῦ μάλλον τῶν ἁλ-
λων φιλουμένου ἀποστόλου, ἐπιτιμᾷ δ' αὐτῷ, καίπερ ἄθυμοῦντι, ἐχθρὸν αὐτὸν ἀποκαλῶν τῆς ἀληθείας, ὅτι τοιαῦτα περὶ τοῦ Μεσσίας φρονεῖ καὶ λέγει, οἷα καὶ οἱ πολλοὶ δοξάζουσι τῶν ἐν κακίᾳ γεγενηρακότων Ἰουδαίων· διὸ καὶ στραφεὶς ὁ Ἰησοῦς «εἶπε τῷ Πέτρῳ· ὑπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων»⁵⁾. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ τὴν ὑψηλὴν βλέπομεν ἠθικὴν ἁρμονίαν τοῦ Διδασκά-

3) Ἰωάν. 16, 12.

4) Ἰωάν. 16, 5.

5) Ματθ. 16, 21—23. Μάρκ. 8, 23.

λου Ἰησοῦ, οὗ ἅπας ὁ ἅγιος βίος ἀγῶν ἦν καὶ σταυρὸς ὑπομονῆς ἐν πᾶσι φανερούμενος. Πότε δὲ ταῦτα περὶ τοῦ Μεσσίου λέγει ὁ Πέτρος; Πολλῶν ἤδη θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ ἐν δυνάμει ὑπερφυσικῇ ἐπιτελέσαντος ἐνώπιον αὐτοῦ, τῶν τε λοιπῶν μαθητῶν καὶ πλήθους Ἰουδαίων. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἀνεπιτηδεύτως ἀφηγεῖται τὴν ἐν τῷ θαυματουργεῖν πρότερον παραδεχθεῖσαν δύναμιν «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος· «Καὶ μεταβάς ἐκείθεν ὁ Ἰησοῦς ἦλθε παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἀναβάς εἰς τὸ ὄρος ἐκάθητο ἐκεῖ. Καὶ προσῆλθον αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς καὶ ἐτέρους πολλοὺς καὶ ἔρριψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς»⁶⁾). Ἐκ τούτων φανερόν, ὅτι «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», τελειότατος ὢν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀτελῶς ἐχόντων ἐν πᾶσι μαθητῶν καὶ Ἰουδαίων, καὶ πρὸς τὴν ἀτέλειαν αὐτῶν ἀμφοτέρων ἀποβλέπων, λέγει αὐτοῖς διδάσκων μόνον ἐκεῖνα, ἅπερ καὶ μόνα «βαστάζειν» ἠδύναντο, τῶν θαυμασίων ἔργων αἰσθητότερον αὐτὸν τὸν ἐλθόντα Μεσσίαν μαρτυρούντων.

Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἑαυτῷ τὴν προσηγορίαν «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἀπεδίδου, πλήρη συνείδησιν ἔχων τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἧς ἕνεκα καὶ ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς διελέγετο ἐκ τῶν μικρῶν εἰς τὰ μεγάλα μεταβαίνων, τοῦθ' ὅπερ ὁ εἰλικρινὴς ἐστὶ χαρακτήρ τῆς τε ἀπάσης διδασκαλίας καὶ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν κόσμον ἄνωθεν κατελθόντος, ἵνα ἀνθρώποις ἀτελέσιν ὡς δοῦλος διακονήσῃ καὶ ἐξ ἀτελῶν τελειότερους σεσωσμένους ἀναδείξῃ. Οὐδὲν ἄρα θεοπρεπέστερον ἢ τὸ

6) Ματθ. 15, 28—33.

ἀνιχνεύσαι καὶ εὑρεῖν τὴν πραγματικὴν αἰτίαν τῆς προσωμίας ταύτης καὶ τὸ κύριον ἐλατήριο, ὅπερ ἐκίνησε τὸν θεάνθρωπον Ἰησοῦν τοῦτο μάλιστα τὸ ὄνομα ἑαυτῷ ἀποδιδόναι, προσφυστάτα αὐτῷ ἐν πᾶσιν ἀρμόζον. Ὁ «υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», καὶ διαλεγόμενος καὶ ὡς Θεὸς ἐνεργῶν, εἰς τὴν ἡθικὴν τῶν ἀκουόντων τελειότητα ἀπέβλεπεν. Ἵνα δὲ τούτου ἐπιτύχη, πρῶτον μὲν αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ ἐπὶ τῆς παρακοῆς «τοῦ ἑνός» ἰδρυθέντος πύργου τῆς ὑπερηφανείας δεξιῶς μετακινεῖ, ὕστερον δὲ καὶ ὅλον αὐτὸν ἐκ βάθρων κατακρημνίζει, ἰδρύων ἀντ' αὐτοῦ τὸν ναὸν τῆς σωτηρίας, τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι θεμελιώσας ἀνωκοδόμησε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον λόγῳ πείθοντι διαπράττει, τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἔργοις ἐκτελεῖ θαυμασίῳ δι' ἑκατέρων δὲ τὸν παρὰ δέισον ἀνοίγει, ἐν ᾧ τὸν σῖτον ἔσπειρεν, ἐξ οὗ ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς ἀνεβλάστησε πᾶσιν εἰς διατροφὴν ἀφθόνως παρεχόμενος. Ἐν ὧν δὲ τούτῳ ἀρχὴ παρατηρεῖται καὶ τέλος, ἀγὼν σκοποῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐνεργείας, μεθ' ἣν ἡ νίκη, ἣν ἤρατο ὁ Κύριος τὸν ἐχθρόν τροπώσας. Ἐκ τούτων δηλον, ὅτι, ὥσπερ τὸ ἔργον αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ χωρεῖ μὲν ἐκάστοτε ἐπὶ τὰ πρόσω, ἀλλὰ, καθὼς ἡ τοῦ ἀνθρώπου φυσικὴ ἡλικία, ὑπερβιβάζεται ἀκαταπαύστως ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων ἡθικὴν κατάστασιν. Τοιαύτη δὲ μεθόδῳ ἐν τῷ διδάσκειν χρώμενος «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ραδίως πάνυ ἀνέσπα πρόρριζον τὰς τῆς κακίας ρίζας ἐκ τῶν καρδιῶν τῶν μαθητῶν εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ οὕτω προαγομένων. Εἰ δὲ καὶ περιεκτικωτέρα αὕτη βαθμηδὸν καθίσταται, ἐπὶ μᾶλλον αὐξανομένη ἀναπτύσσεται καὶ εὐρύτερον κύκλον λαμβάνει, ὁμῶς ἀρμονικώτατα προβαίνει, ὡς ὁ ἀνατέλλων ἥλιος.

καὶ καθὼς αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, αἱ αἰείποτε τὸ σκότος διασκεδάζουσai, αἱ αὐταὶ κατ' οὐσίαν ἐπιδιαμένουσι, θερμότεραι μόνον γινόμεναι τῆς ἡμέρας αὐξανούσης, οὕτω καὶ ἡ θεία αὐτοῦ διδασκαλία, μία οὖσα κατ' ἀρχήν, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐπιδιαμένει, ἐπεὶ εἷς ἐστὶ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ καὶ ἀναλλοίωτος. Τοῦτο δὲ καὶ ἦν ἀναγκαῖον τοῖς μαθηταῖς, οἷς περ ὁ Κύριος ταπεινότερα μὲν τὸ πρῶτον, ὑψηλότερα δ' ἐφεξῆς διαλέγεται χάριν αὐτῶν οὕτω διδάσκων. Ἐν τούτῳ δὲ κεῖται καὶ ἡ φυσικὴ αἰτία τῆς προτιμήσεως τοῦ τίτλου τούτου, δι' οὗ ὁ Κύριος ἑαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Διότι, ταύτην τὴν προσηγορίαν ἑαυτῷ ὁ Κύριος ἀποδίδους καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δογμάτων ἄλλων ὑψηλοτέρων ὑπερθέμενος, οὐχὶ ἄρά γε πρὸς τοὺς ταπεινοὺς ἀπέβλεπε διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν, ὅμοια τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τοῦ Μεσσίου φρονούντων; Βέβαιον τοῦτο καὶ ἀναντίρρητον· διὸ καὶ «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἔλεγε διδάσκων, εἰς ἐπήκοον καὶ αὐτῶν τῶν μαθητῶν, πρὸς τοὺς πεπιστευκότας Ἰουδαίους· «γινώσcesθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»⁷⁾. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ ἡ ἁγία Γραφὴ διδάσκει καὶ ὁ χορὸς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν διερμηνευσάντων αὐτήν, πείθει ἡμᾶς ὡς καὶ πάντα τὸν μὴ θέλοντα περὶ πραγμάτων βεβαίων ὡς περὶ ἀμφιβόλων διαμφισβητεῖν.

2. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν θεοσόφων Πατέρων τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τῶν πολυφώτων τούτων ἀστέρων τοῦ νοητοῦ στερεώματος, ὁ τῆς θεολογίας ὑπάρχει πολύτιμος καὶ πλουσιώτατος ἐν ταύτῳ θησαυρός, ἐν ᾧ ὁ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας θεολόγος

7) Ἰωάν. 8, 31, 32.

προχείρους εὑρίσκει τὰς ἀποδείξεις, δι' ὧν, ὡς δι' ὀπλου δεξιῶς χειριζομένου, τὰς σπουδαιοτέρας τῶν ἐνστάσεων τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς εὐχόλως ἐπιλύειν ἔχει, προηγουμένης πάντοτε ὡς βάσεως κυρίας τῆς ἀγίας καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς. Εἰ καὶ νεώτερος ὁ Eichhorn τοῦ Κέλσου, τούτου ἀρχαιοτέρου ὄντος Πορφυρίου, Ἰουλιανοῦ καὶ ἄλλων, αἱ κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ καὶ κατ' ἀναλογίαν τῆς θεϊότητος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνστάσεις αὐτοῦ, καθὼς καὶ αἱ ἐνστάσεις, αἱ ὑπὸ νέαν μορφήν ἐπιστημονικώτερον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀρνητικώτερον, διαπλάσθεισαι τοῦ τε Paulus, Strauss καὶ λοιπῶν, ὧν εἷς καὶ ὁ τούτοις δουλικῶς ἀκολουθῶν Renan, ἕνα τύπον φέρουσι καὶ ὀνομαστὶ τὸν τύπον τῆς παντελοῦς ἀρνήσεως. Ἐν δὲ τῇ θετικῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἀνεπιτηδεύτῳ ἐκθέσει τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων, ὡς αὐτὰ παρατηροῦμεν ἐν τοῖς σοφοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἔργοις εὐκρινῶς ἀναπτυσσόμενα, εὐρίσκομεν προσέτι καὶ τὸν ἀληθινὸν χαρακτῆρα τῆς ἀπολογίας τοῦ χριστιανισμοῦ, τότε καὶ νῦν ἐπίσης πολεμουμένου δι' ἄλλων μὲν ἐντελεστέρων ὀπλων, διὰ τῆς αὐτῆς δὲ πάντοτε πυρίτιδος, τῆς σοφίας τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅποια δὲ τὰ ἐπιστημονικὰ θεμέλια καὶ αἱ φιλοσοφικῶς μᾶλλον ἢ θεολογικῶς ἐξυφασμέναι θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Pressensé λίκαν εὐφυῶς «σχολῆς τοῦ μύθου» μετονομασθείσης, ἀρνητικῆς κοινότερον καλουμένης κριτικῆς, ἐδείξαμεν διὰ μακρῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτε τὴν τοῦ Δανιὴλ προφητείαν ἡρμηνεύομεν, τὰς κατ' αὐτῆς ἐνστάσεις ἀνασχευάζοντες. Νῦν δὲ καιρὸς, ὅπως καὶ τὰς σπουδαιοτέρας τῶν πολλῶν μαρτυριῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἐνταῦθα προσεπιπλέξωμεν, αἵτινες οὐχὶ κυρίως εἰς τὴν ἐρώτησιν· «ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ ὁ Κύριος

ἐαυτὸν ὠνόμαζε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τοῦθ' ἄπερ ὀριστικῶς ἤδη ἐπελύθη καὶ πανταχόθεν προσεπεκυρώθη, ἀλλ' εἰς τὸ ζήτημα ἀμέσως ἀναφέρονται· Διὰ τί ὁ Κύριος οὕτως ἐαυτὸν ἐκάλει; Ἐν ᾧ καὶ δείκνυται ἡ εὐλογος ἀνάγκη τῆς προηγουμένης ἠθικῆς παρασκευῆς τῶν τε μαθητῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἵνα οὕτως ἱκανοὶ πάντες γένωνται καὶ ἐν καιρῷ κατὰ τὰ πρέπον τὴν βαθεῖαν ἐννοήσωσιν ἔνναιαν τῶν θεοφθόγγων τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ ζωηφόρων ῥημάτων.

3. Ὅποίαν μὲν ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν ἡ, ὑλικώτερον εἰπεῖν, ἐξωτερικὸν σχῆμα, καὶ συνάμα ὁποῖου εἶδους ἠθικὴν προαγωγὴν ἐν τῷ, ἐπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἡμερῶν τῆς ἐπιχειροῦς ζωῆς καὶ ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ, ἀναπτυσσομένῳ χριστιανισμῷ εὐρίσκαται καὶ βλέπουσιν οἱ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ, ὡς κριτῇ ἀνωτάτῳ, μάλιστα πάντων προσκείμενοι ὀρθολογισταί, εἶδομεν ἤδη πλατύτερον ἐν τῷ περὶ τῶν δοξασίων αὐτῶν οἰκίῳ μέρει, εἰδικώτερον λόγον περὶ ταύτων ποιησάμενοι. Ῥητέον δ' ὁμῶς ἐνταῦθα, ὅτι, κατὰ τοὺς αὐτοὺς, ἐν τούτῳ τῷ εὐρυτάτῳ κύκλῳ τοῦ ὑπὸ τὴν γενικὴν ταύτην ἔποψιν ἀναπτυσσομένου χριστιανισμοῦ συμπεριλαμβάνονται ἐπίσης ἐνθεν μὲν αἱ προφητεῖαι τῆς Π. Διαθήκης, ἐνθεν δὲ καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλία. Ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀπέχρυσεν τὰς τοιαύτας θεωρίας τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ ὡς παντάπασιν ὀθνείας τοῦ χριστιανισμοῦ δεῖξασα κατήλεγξεν. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες, ἀστεμφῶς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐχόμενοι καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ βάσεως ἐδραίας, θεμελιούμενοι, καὶ νῦν ὑπεραπολογοῦνται τῶν ὑψηλῶν ἀληθειῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἣν καὶ ἐρμηνεύουσιν ἐν πνεύματι Θεοῦ, τοῦ εἰς μόνην τὴν ἀλήθειαν ἐν πᾶσι καθοδηγούτος. Τὴν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀν-

θρώπου» βαθμιαίαν προαγωγὴν ἀνομολογοῦσιν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλὰ, εἰ καὶ δέχονται αὐτήν, ὀρίζουσιν οὐχ ἥττον καὶ χαρακτηρίζουσιν αὐτήν οὐχ ὥς ἐξ αἰτιῶν ἐξωτερικῶν ἀπροσδοκῆτως προελθοῦσαν, ἀλλὰ τοῦναντίον οἰκοθεν, ἐκ τῆς βαθείας συνειδήσεως τοῦ Ἰησοῦ, πάντα μὲν ἐκάστοτε ἐν γνώσει σταθερὰ καὶ ἀπολύτῳ πράττοντος καὶ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστευόντων οὕτως ἐνεργοῦντος καὶ διδάσκοντος, οὐδὲν δ' οὐδέποτε ἐξ ἀγνώστου, ἀπροόπτου μὲν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δ' ἐπιγινωσκομένης ὑπ' αὐτοῦ αἰτίας ποιούντος ἅμα καὶ λέγοντος. Ἐπομένως, εἰ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐδίδασκε καὶ ἑαυτὸν πρὸς τούτοις προσηγόρευε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τοῦτο ἐποίει διὰ τὴν τῶν μαθητῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀκροατῶν ἀδυναμίαν, πρὸς τὸ συμφέρον ἐκείνοις τὴν διάνοιαν αὐτῶν προπαιδεύων κατὰ τὴν ἀρμονικωτάτην πρόοδον καὶ τάξιν τῆς θεολογίας. «Οὕτως αὐτῷ τότε ἀναγκαῖον ἦν, διδάσκει ἡμᾶς ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, καὶ πρεπωδέστερον προπαιδεύων τὴν διάνοιαν παιδαγωγικῶς, ὅπερ τάξις θεολογίας ἐστίν». Οὕτω λοιπὸν «κατὰ τάξιν» ἐδίδασκεν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὸ χρήσιμον τὴν διάνοιαν τῶν μαθητῶν χειραγωγῶν, ὅπερ μάλιστα καὶ ἀναγκαῖον ἦν κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Πατρὸς καὶ διδασχάλου τῆς Ἐκκλησίας Γρηγορίου. Ἐπομένως ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς παρεχομένης ταύτης, ὥς ἂν τις εἴποι, σωματικῆς τροφῆς, οὐκ εἰς πλησμονὴν καὶ ταύτης, ἀλλ' αἰ κατὰ τὸ ἀρμόδιον ἀτελέσι καὶ ἀριστον μέτρον χορηγομένης, προῆγε παιδαγωγικῶς τοὺς παρασκευαζομένους μαθητὰς εἰς ἀπόλαυσιν καὶ μετοχὴν κρείττονος πνευματικῆς ἐστιάσεως, ἀνδράσι πλέον καὶ οὐχὶ παισὶν ἐμπρεπούσης, εἰς ὃ καὶ δὴ ἀπέβλεπεν ἡ προδιδασκαλία «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Χριστοῦ, ὅς, κατὰ τὸν Ὠριγένην,

χείμαρρος ἦν ἐν δέοντι ποτίζων τὰς γινώσιν μυστηρίων ἀποκεκρυμμένων διψώσας καρδίας τῶν ἀνθρώπων τοῖς τῆς σοφίας αὐτοῦ οὐρανίοις νάμασι.

Τοιαύτη ἡ ὁδός, ἣν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» διδάσκων ἠκολούθησε, τοῦ χρόνου διαρκοῦντος τοῦ εἰς προπαρασκευὴν ὠρισμένου τῶν μαθητῶν καὶ λοιπῶν Ἰουδαίων, τὸ τῆς δοκιμασίας διανυδόντων στάδιον. Ὅτε δὲ ὕστερον οἱ οὕτω γυμνασθέντες μαθηταὶ τελειότεροι ἐγένοντο καὶ ἀρχούντως ἱκανοὶ τοῦ συνιέναι τὰς Γραφάς, «τότε»⁸⁾ καὶ ὁ Ἰησοῦς «ἤρξατο» αὐτοὺς διδάσκειν, οὐχ ὥς τὸ πρὶν αὐτοῖς ἐλάλει ἐν παραβολαῖς καὶ παροιμίαις, ἀλλὰ σαφῶς, εὐκρινῶς καὶ συγκεκριμένως· διὰ τοῦτο καὶ οἱ μαθηταὶ τοιαῦτα παρ' αὐτοῦ ἀκούοντες ἔλεγον αὐτῷ· «Ἴδε νῦν παρῆρσά λαλεῖς καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις»⁹⁾. Διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων ὑποδειχθέντος τρόπου τοιούτου, εἰς ὀρθὴν τῆς ἀγίας Γραφῆς συντελοῦντος ἐρμηνείαν, ῥαδίως ἐννοοῦμεν καὶ τὴν κεκρυμμένην ἀληθινὴν ἐννοιαν πολλῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων καὶ ἐκφράσεων, ἀντιφατικῶν ἔστιν ὅτε πρὸς ἀλλήλας φαινομένων. Καὶ τῷ ὄντι· ἐάν τὰ ἐπόμενα χωρία τῆς Κ. Διαθήκης, ὀλίγα λαβόντες ἐκ πολλῶν, ἐν οἷς

8) «Τότε»·—«Πότε;» ἐρωτᾷ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος·—«ὅτε ὡμολογήθη Χριστὸς καὶ υἱὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ». Διότι πρότερον ἀτελέστεροι ἦσαν, ὥς ὁ αὐτὸς Πατὴρ λέγει περὶ αὐτῶν· ἀσφόδρα ἀτελεῖς ἦσαν πρὸ τοῦ σταυροῦ». Ἑρμ. εἰς Ματθ. Ὅμιλ. 57, § 4. Ὅμιλ. εἰς τὸν αὐτὸν εὐαγγελ. 56, § 3. Πρβλ. Γρηγ. Θεολ. λόγ. 6'. περὶ Υἱοῦ, § 7. περὶ ἁγίου Πνεύματος § 3. Augustin. de civitate dei § 4. Θεοφυλ., Ζιγ. καὶ λπ. Ἑρμ. αὐτόθι.

9) Πρβλ. Χρυσοστ. Ἑρμην. εἰς Ματθ. 11, 22.

αὐτὸς «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ὁμιλεῖ, πρὸς ἄλληλα κατ' ἔννοιαν συγκρίνωμεν, οἷον τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου 16, 12. «ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι»· τὸ τοῦ Ματθαίου 8, 4. ἐνθα ὁ Ἰησοῦς οὕτω λέγει πρὸς τὸν καθαρισθέντα λεπρὸν· «ὄρα μηδενὶ εἶπης τὸ γεγονός»· καὶ τοῦτο πάλιν πρὸς τὸ τοῦ Λουκᾶ 8, 39. παραβάλωμεν, ὅπου ὁ Ἰησοῦς λέγει πρὸς τὸν ἄνδρα, ἀφ' οὗ ἐξεληλύθει τὰ δαιμόνια· «ὑπόστρεφε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ διηγοῦ ὅσα ἐποίησέν σοι ὁ Θεός», εὐρίσκομεν προφανῶς δύο σημεῖα τοῦ προϋόντος χρόνου ἐπισημαινόμενα, ἅπερ, εἰς ἓν ἐνούμενα, τὸν ἓνα καὶ ἅγιον σκοπὸν συνιστῶσι καὶ διερμηνεύουσι τῆς θείας διδασκαλίας τοῦ παιδαγωγούντος Κυρίου, «ὅς οὕτω κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον ἦγεν», ἀθορύβως καὶ ἐν ἁρμονίᾳ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ πνευματικώτερον τελευτῶν, εἰς ὃ καὶ πάντοτε ἐσκόπει.

4. Κἂν αὐθις ἐρωτήσωσιν ἡμᾶς, ὅπερ καὶ ποιοῦσιν οἱ ἔτι καὶ νῦν ἀπιστοῦντες Ἰουδαῖοι¹⁰⁾. Διὰ τί ὁ Ἰησοῦς, εἰ ἀληθῶς ὁ Μεσσίας ἦν, οὐχὶ εὐθὺς τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ

10) Τὰς τοιαύτας καὶ παρομοίας αὐταῖς ἐνστάσεις προβάλλουσιν ἡμῖν, ἐκτὸς τῶν διδασκάλων τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς, καὶ οἱ σοφιστικῶς ἀνατέμνοντες καὶ ἀκρωτηριάζοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ Ἰουδαῖοι, οἱ πρὸς ἀλλήλους σπείσμενοι ἀεὶ τῇ ἰδίᾳ ἀπιστίᾳ ἀκλονήτως ἐμμένειν καὶ μηδέποτε εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν αὐτὸν πιστεύειν. Πρβλ. *Les déicides, examen de la vie de Jésus et des développements de l'Eglise chrétienne dans leur rapporte avec le judaïsme*, par J. Cohen, Paris 1864. *Les visions d'Esaië et la nouvelle terre*, par Eliakim, Rotterdam 1854. κλπ.

ἀρχόμενος ῥητῶς καὶ παρρησίᾳ ἑαυτὸν ὀνομάζει τὸν προσδοκώμενον Μεσσίαν, ἀλλὰ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»; ἡ τίνας ἔνεκεν ἀπαγορεύει καὶ αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς, χωρὶς τινος ἐπεξηγήσεως, ὅπως μὴ εἰπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός; ἀπαντῶμεν. Τῷ ὄντι ὁ Ἰησοῦς τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πέτρου ἀκούσας, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰ καὶ μακαρίζει μετὰ τοῦτο τὸν ἀπόστολον, ὅμως αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς διαστέλλεται εὐθύς, «ἵνα μηδενὶ εἰπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός»¹¹), ὅτι οὐκ ἔλθεν ἡ ὥρα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ διότι τοῦτο μάλιστα ἀπῆτει ἡ προσκεμμένη «τάξις» τοῦ δι' αὐτοῦ ἐπιτελουμένου ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίου ἔργου τῆς αἰωνίου βουλῆς τοῦ Ὑψίστου. Ἐπομένως ὤφειλε «τότε» οὕτω πράττειν καὶ οὕτω περὶ ἑαυτοῦ διδάσκειν, ὅτι ἐν τῷ χρόνῳ ᾧ ἔτι τῷ εἰς προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν προσδιορισθέντι. Ὄφειλε λοιπόν, κατὰ τὸν Ὀριγένην¹²), «τηρῆσαι τὴν τελειοτέραν περὶ ἑαυτοῦ διδασκαλίαν ἐπιτηδαιότερῳ καιρῷ». Ἄρα καὶ ἑαυτὸν ὠνόμαζε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» καὶ οὐχὶ τὸν Μεσσίαν, ὅτι τοῦτο πρεπωδέστερον ἦν καὶ τῷ χρόνῳ ἀρμόζον. Τοῦ ὠρισμένου δὲ καιροῦ ὑπὸ τῆς θείας βου-

11) «Τὰ γὰρ πλείονα ἀνθρωπινώτερον βούλεται διοικεῖν, οὐδέπω τοῦ καιροῦ καλοῦντος ἀπογυμνῶσαι τὴν θεότητα σαφῶς. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε «μηδενὶ εἰπεῖν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός»· μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν τοῦτο ἐβούλετο γενέσθαι γνωριμώτερον». Χρυσόστομ. Ἑρμην. εἰς Ματθ. Ὁμ. μθ' ἐν ἀρχῇ. «Οὐ γὰρ δὴ διὰ παντός ἐκέλευσε «μηδενὶ εἰπεῖν», ἀλλ' ἕως ἂν ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ». Χρυσόστομ. Ὁμιλ. νς' εἰς Ματθ. § 4. Ματθ. 16, 16. 20.

12) Ὁριγ. εἰς Ματθ. 17, 15.

λῆς τελείως πληρωθέντος, τὸν Χριστὸν ἑαυτὸν προσαγορεύει, καὶ δὴ ἐνώπιον τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου «ἐγὼ εἰμι, εἰπὼν τῷ ἀρχιερεῖ, ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ». Διότι, εἰ «πρὸ καιροῦ», ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος, τοῦ προσήκοντος τὸ τῶν μυστηρίων ἀκρότατον τοῖς μαθηταῖς ἀπεκαλύφθη, κατέπεσον ἂν καὶ οὗτοι, πολλῶ δὲ μᾶλλον καὶ ταχύτερον ὁ ἀτελέστερος αὐτῶν ὄχλος. Διὰ τὴν τῆς σαρκὸς λοιπὸν περιβολήν, διὰ τὸ δεῖν κατὰ μικρὸν εἰς γνῶσιν ὀρθὴν προάγειν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀναισθησίαν, πολλὰ ταπεινὰ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ φθέγγεται εὐθύνων οὕτω καὶ προευτρεπίζων τὴν ἤδη προκεχαραγμένην ὁδόν, τὴν εἰς τὸν κύριον σκοπὸν ἄγουσαν καὶ εἰς τὸ παθεῖν ἀπολήγουσαν. Πλὴν ἀλλ' ὁμως, καὶ τούτου οὕτω γινομένου, τὸ ἐγκρύπτειν τὸν Κύριον τὰ ὑψηλά, τὴν περὶ ἑαυτοῦ σαφὴ διδασκαλίαν ἐπιτηδειοτέρῳ καιρῷ τηροῦντα, ἢ ταπεινὰ ὑψηλοῖς ἐπισυνδεῖν, οὐ μόνον οὐκ ἐπισκιάζει τὸ ἀπαστράπτων φῶς τῆς θείας αὐτοῦ δόξης, ἥτις καὶ παραδείκνυται κυρίως ἐν τῷ θαύματι, ἀλλ', ἀναλόγως τῆς πνευματικῆς τῶν τε μαθητῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀκροατῶν ἠθικῆς αὐξήσεως, «γάλα» αὐτοῖς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, παρέχεται ἀντὶ «τροφῆς στερεᾶς», καὶ αὐτοῖς ὡς «νηπίοις» ὁμιλῶν ἑαυτὸν προσέτι ὀνομάζει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ἐκ τῶν ἐπιτελουμένων ἔργων καθαρῶς ἀποδεικνύων, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος καὶ ἐπιφανὴς Μεσσίας. Διὰ δὲ τοῦ παιδαγωγικοῦ τούτου τρόπου προγυμνάζει τὸν νοῦν αὐτῶν ἐλευθέρως καὶ οἰκεία βουλήσει εἰς τὸ ὀξύτερον ἀναβῆναι, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως ἐν ἀνεπιτηδείῳ καιρῷ γενόμενον, ἦν ἂν αὐτοῖς βλαβερὸν καὶ ἀκατάληπτον. Οὕτω δὲ ἢ ἄλλως ὁμιλῶν ἐν τῷ δέοντι καιρῷ, εἴτ' ἐν παροιμίαις, εἴτ' ἐν παραβολαῖς, εἰς τὸ ζῆ-

τούμενον πάντοτε ἀφικνεῖτο σημεῖον, ἐν ᾧ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος μετὰ σκοποῦ τοῦ προβεβουλευμένου συνηνοῦτο, ὡς ἀκτὶς γεωμετρικοῦ κύκλου τὸ κέντρον αὐτοῦ μετὰ τῶν περάτων τῆς ὅλης περιφερείας ἐπισυνδέει. Βλέπομεν δὲ ἐφηρμοσμένην τὴν παιδαγωγικὴν διδασκαλίαν καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ· διότι καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς τὸ ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα ἐξολισθήσαντος, ὁ Κύριος οὐκ εὐθὺς τὸν κατακλυσμὸν ἐπήγαγεν, ὡς ἡδύνατο, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀνθρώπους «ἐπιτηδες παρέτεινεν αὐτόν, διδοὺς αὐτοῖς ἔνδομα τῆς μετανοίας»¹³). Καὶ ὁ Ἰησοῦς οὐκ εὐθὺς ἀφείλε τὸ κάλυμμα τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ κατὰ μικρόν, καὶ ὡς ἔπρεπεν ἀνθρώποις μᾶλλον, ἢ ὡς αὐτὸς ἡδύνατο, τὰ ἀπορρητότερα βαθμηδὸν ἀπεκάλυπτε τὴν περὶ ἑαυτοῦ τελειότεραν διδασκαλίαν τηρῶν πάντοτε καιρῷ ἐπιτηδειοτέρῳ. Ἐγγὺς ὅμως τοῦ παθεῖν γενόμενος, οὗ τὴν ἀπολυτρωτικὴν σημασίαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καίτοι ἱκανῶς προπαρεσκευάσθησαν, ἀτελῶς οὐδὲν ἦττον ἐνόουν, ἀναφωνεῖ παρρησία· «Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ»¹⁴). Καὶ ἐγὼ μὲν, ὡσεὶ ἔλεγεν, εἰς χεῖρας ἀνόμων παραδοθεὶς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὑψωθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι, καὶ ὑψωθείς, κατὰ τὸ ὠρισμένον, πάντα ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν· ὁ δὲ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθήσεται ἔξω. Ἴδου λοιπὸν τὸ τελικὸν σημεῖον εἰς ὃ, καὶ ὁ σκοπὸς εἰς ὃν ἔτεινεν ἡ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλία, παιδαγωγικῶς διδάσκοντος τοὺς μαθητὰς καὶ τὴν σημασίαν τοῦ πολλάκις ἐπαναληφθέντος

13) Κυρίλλου Ἱεροσολ. Κατήχ. 11, § 8.

14) Ἰωάν. 16, 1—12. 12, 3. καὶ ἐξῆς. Ματθ. 26, 21. Μάρκ. 14, 20. Λουκ. 22, 22. Ἰωάν. 13, 18.

«δεῖ» ἐξηγουμένου· διὸ καὶ λέγει αὐτοῖς τελευταῖον· «Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται πιστεύσητε»¹⁵⁾. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀφορῶντα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἠθικὴν τῶν μαθητῶν ἀτέλειαν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διελέγετο τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἀναβιβάζων, καὶ ἐπομένως ἑαυτὸν ἔλεγεν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου».

δ') διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν Ἰουδαίων.

Ἡ ὑπὸ αὐστηρὰν ἠθικὴν ἐποψιν ἐξεταζομένη ἐνταῦθα πνευματικὴ κατὰστασις τῶν ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῆς φαρισαϊκῆς κακοδιδασκαλίας διατελούντων υἱῶν Ἰσραὴλ, ἦν ἐν συνόλῳ τοιαύτη, οἷαν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐξεικονιζομένην βλέπομεν. Ἐντεῦθεν οὐδεμία ἀνάγκη ἀλλαχοῦ τὸν ἠθικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα ἀνιχνεύσαι, ἢ ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ λαληθεῖσι ῥήμασιν, ἐν οἷς οὐ μόνον τὸ ὕψος τῆς ἐπαράτου ὑπερηφανείας καὶ ἐπαρσεως ἐνδείκνυται, οὐ μόνον τὸ βάθος τῆς μικρονοίας καὶ ποταπότητος ἀνοίγεται, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰδεχθῆς αὐτῶν φαρισαϊκὴ ὑπόκρισις ἐν πᾶσι καταδηλοῦται καὶ περιγράφεται. Διότι ὁ ὑπὸ τῆς κακίας αἰχμάλωτος γενόμενος ἐκεῖνος λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, καίπερ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ὡς μωραίνων φανερώς ἀπηλέγχθη, ὡς ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀμαρτημάτων σεσηπῶς κατεδείχθη, ὡς τοῦ νόμου παραβάτης δικαίως κατεκρίθη, εἰ καὶ οὐχὶ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν κηρυττόμενα ἤκουσε τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας τὰ ῥήματα· «ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», τὸ ψεῦδος οὐχ ἤτιον τῆς ἀληθείας

15) Ἰωάν. 14, 29.

μᾶλλον ἡγάπα, τὰ αἰσθητὰ τῶν νοουμένων περισσότερον προὔτίμα, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν σχολιὰν ἐπορεύετο ὁδόν, ἣν αὐτῷ πλατεῖαν προήνοιγον οἱ ταύτης ἡγούμενοι τυφλοὶ αὐτοῦ διδάσκαλοι, ὑφ' ὧν ὁ πλήρης ζιζανίων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκατέσπαρται ἀκάθαρτος σπόρος. Ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν, διὰ τί «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ἵνα μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ μαρτυρήσῃ καὶ ὥς ὁ καλὸς γεωργὸς τὸ καλὸν σπείρῃ σπέρμα, πολλάκις τὸ πικρότατον ἐκεῖνο «οὐαὶ» κατὰ τῶν τυφλῶν, μωρῶν καὶ διεστραμμένων Φαρισαίων, τῶν εἰς τὸν βόθρον τῆς κακίας τὸν λαόν καθοδηγούντων, ἐμφαντικῶς ἀπήγγειλε τέκνα ἐχιδνῶν αὐτοὺς λέγων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω λαλῶν, οὐκ ἐκ μίσους ψυχῆς κινούμενος ἐλάλει κατ' αὐτῶν, οὐδ' ἐξ ἔχθρας, ἢ ἐκ προσωπικῆς φιλοτιμίας, ἀλλ' ἐκ μόνῃς τῆς ἀγάπης, ἥς καὶ πεπληρωμένη ἦν ἡ καρδιά αὐτοῦ, πρὸς πάντα ἀληθινῶς συμπαθοῦντος ἄνθρωπον, καὶ δὴ πλεον πρὸς τὴν ἡθικῶς σεσηπυῖαν ἰδίαν πατρίδα· «Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἔλεγεν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», θλίψιν ἐπὶ τούτοις βαθεῖαν αἰσθανόμενος, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, πόσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας; καὶ οὐκ ἠθελήσατε!»¹⁶⁾. Τί δὲ σημαίνουν αἱ λέξεις αὗται ἐν τῷ στόματι τῆς Ἀληθείας; Οὐ δεικνύουσιν ἄρά γε φωτὸς λαμπρότερον γνῶσιν ἀκριβῆ τῆς καταστάσεως ἐκείνων, πρὸς οὓς ἦλθε, καὶ οὐ φανεροῦσιν ἄρά γε καρδίαν συγγνωμονικὴν, ὕψος ἀγάπης εἰλικρινοῦς; Εἶχε τῷ ὄντι τοιαύτην ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους πρὸς τοὺς υἱοὺς ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων,

16) Ματθ. 23, 37.

τοὺς ἔργων μὲν ἀγαθῶν τελείως ἀπεστερημένους, ἐν τῷ βάθει δὲ τοῦ σκότους τῇδε κάκεισε πλανωμένους, τῇ ἁμαρτία ἐπιμένοντας, αὐτῇ δουλεύοντας καὶ αὐτῇ συναποθνήσκοντας. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ παντὸς μὲν φιλαυτίας στοιχείου γυμνῇ καὶ ξένῃ, εἰλικρινείας δὲ πλήρει, τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ ἀπαραμίλλῳ ἀγάπῃ κεῖται προφανῶς καὶ ἡ φυσικὴ αἰτία τοῦ «Διὰ τί» ἑαυτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» συχνότερον ἔλεγεν ἢ τὸν Μεσσίαν.

1. Ὁ Ἰησοῦς, καὶ λεπροὺς καθαίρων καὶ νεκροὺς ἐγείρων καὶ ἀνθρώποις ἁμαρτήματα συγχωρῶν καὶ ἐν γένει ἔναντι πάντων θαυματουργῶν, ἑαυτὸν προσαγορεύει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Τίνος ἕνεκεν οὕτως ἑαυτὸν καλεῖ καὶ οὐχὶ τὸν προσδοκώμενον Μεσσίαν, ἐνῷ διὰ τῶν σημείων σαφῶς ἐδείκνυνεν, ὅτι ἰσότημος καὶ ὁμότιμος ἦν τῷ γεγεννηκότι Πατρί; «Καὶ τίνος ἕνεκεν, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, οὐκ αὐτὸς ἀποφαίνεται, οὐδὲ λέγει· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐρωτήσεως τοῦτο κατασκευάζει τοὺς μαθητὰς εἰσάγων ὁμολογοῦντας; Ὅτι οὕτω καὶ αὐτῷ τότε πρεπωδέστερον ἦν καὶ ἀναγκαῖον καὶ ἐκείνους μᾶλλον ἐφείλκετο πρὸς τὴν πίστιν τῶν λεγομένων»¹⁷). Ἀλλὰ τί σημαίνει τὸ πρεπωδέστερον ταῦτο τοῦ Χρυσορρήμονος; Οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅτι ἀτελῶς εἶχον οἵτε μαθηταὶ καὶ Ἰουδαῖοι «καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ὡς λέγει ἀλλαχοῦ, πολλὰ ἔλεγε καταδεέστερα τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ»¹⁸). Ἐν δὲ τῇ διὰ τὴν ἀτέλειαν αὐτῶν ἀναγκαίᾳ ἐκλογῇ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ ἡθικὴ κατάστασις ἐκείνων, οὕτω πρεπωδέστερον χειρα-

17) Χρυσ. εἰς Ματθ. Ὁμιλ. 54, § 2.

18) Χρυσ. εἰς Ματθ. Ὁμιλ. 51, § 3. Ὁρ. καὶ Ἑρμ. τοῦ αὐτοῦ εἰς Ματθ. Ὁμ. 30, § 4. Πρβλ. Θεοφύλ. καὶ ἄλλ.

γωγουμένων, τὴν ἀγάπην συνήντησε τοῦ ἀνθρωπινώτερον διδάσκοντος καὶ ἀσθενέσι λίαν συμπαθοῦντος Χριστοῦ, μυρίοις τρόποις πολλάκις ἐπὶ τοῦτο χρησαμένου καὶ καλῶς ἤδη τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν ἐπισταμένου, ἵνα τὴν καθεύδουσαν αὐτῶν διάνοιαν ἡσύχως ἐξεγεύρῃ μετὰ πραότητος καὶ ἐπεικειᾶς ἐνεργῶν, μετὰ θαυματουργιῶν καὶ ῥημάτων ζωῆς μετάγων πάντας ἐκ τῆς ἀδυναμίας εἰς τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀτελείας εἰς τὴν τελειότητα, ἐκ τοῦ ψεύδους εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῶν γηίνων εἰς τὰ οὐράνια. Ὅλον δὲ αὐτοῦ τὸ θεῖον ἔργον ὡς ἀστὴρ καταυγάζει, ὥς τις θεία σφραγὶς ἐπισφραγίζει, ἡ ὄντως ἀπαράμιλλος αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐν γένει ἀγάπη, ἐμφαινομένη ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἔργῳ τῆς θείας οἰκονομίας, ὅπερ αὐτὸς ἐν ἀγάπῃ καὶ ἐκοντὶ ἐφ' ἑαυτὸν ἀνέλαβεν ὑπὲρ παντός τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ ἀπεπλήρωσεν αὐτὸ τελείως, ὥς οἱ προφῆται προανέκηρυξαν. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἀγάπῃ, ἣτις οὐρανὸν καὶ γῆν συνήνωσε, τοῦ, κατὰ τὸν προφῆτην Δανιήλ, «υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἔγκειται μάλιστα καὶ τὸ «Διὰ τί» ἑαυτὸν ὠνόμασε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Οὕτως ἄρα δεῖ τὴν τε αἰτίαν τῆς ἐκλογῆς καὶ τὴν σημασίαν τῆς προσηγορίας ταύτης καὶ οὐκ ἄλλως ἐννοεῖν, καὶ ἐπομένως οὐκ ἀνθρώπον ζητεῖν, ὥς οἱ Ἰουδαῖοι, κάκεινου λέγειν υἱὸν εἶναι τὸν Σωτῆρα, ἀλλὰ, καθὼς λέγει ὁ Ὁριγένης, «συνετῶς ἀκούειν αὐτοῦ λέγοντος ἑαυτὸν τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»¹⁹). Τοιοῦτοτρόπως τῆς ἐνστάσεως ταύτης λυομένης, ῥαδίως πάνυ καὶ πολλὰ ἄλλαι ταύτῃ παρόμοιαι ἐπιλύονται, αἵτινες καὶ ἐν αὐταῖς

19) Ὁριγέν. Ἑρμ. εἰς Ματθ. 22. 2. Πρβλ. Ἑρμ. Χρυσост. Ζηγ. Μιχαήλ Ἀρχιμ. καὶ ἄλλων ἐνταῦθα.

τῶν εὐσεβούντων ταῖς καρδίαις ἐγγεννῶνται, ὧν μία καὶ ἡ εἰς τὴν ἐντολὴν ἀναφερομένη, ἣν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἔδωκεν, ἵνα μὴδενὶ εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός²⁰).

2. Καὶ πάλιν ἐὰν εἴπωσιν, ὅπερ καὶ λέγουσιν οἱ ἔτι καὶ νῦν εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ ἀπιστοῦντες Ἰουδαῖοι, Διὰ τί ὁ Ἰησοῦς, εἰ υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ καὶ δύναμιν εἶχεν ἔργα ὑπεράνθρωπα ἅφ' ἑαυτοῦ ἐπιτελεῖν· διὰ τί οὐ μόνῳ λόγῳ, λόγῳ δὲ καὶ ἔργῳ ἰατο τοὺς κακῶς ἔχοντας; Διὰ τί χρίει πηλῷ τοῦ τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, τῶν ἀσθενούντων ἄπτεται, τὰς χεῖρας ἐκτείνει, τὸ γόνυ κλίνει, πρὸς οὐρανὸν ἀτενίζει, προσεύχεται καὶ παρακαλεῖ τὸν Κύριον τοῦ παντός, τὸν Θεόν; Ὅτι Θεὸς ἦν, λέγομεν, καὶ ἄνθρωπος καὶ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν οὕτως ἐποίησε· «ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς διὰ τοῦτο τὰ θαύματα ἐκεῖνα ἐποίησεν, ἵνα ἀξιόπιστος φανεῖς ἐντεῦθεν καὶ πρὸς

20) «Καὶ τίνος ἐνεκεν διεστείλατο, ἵνα μὴδενὶ εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός; Οὕτω σαφῶς ἦν ἐκλάμψασα αὐτοῦ ἡ δύναμις», ἀποκρίνεται ὁ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας Χρυσόστομος— Ὁμιλ. εἰς Ματθ. 12, § 1. Ὁμιλ. εἰς τὸν αὐτὸν εὐαγγελ. 54, § 3.—«οὐδὲ γὰρ ἴσον ἦν ὁρᾶν νῦν μὲν ἐν Παλαιστίνῃ θαυματουργοῦντα, νῦν δ' ὑβρίζοντα. Εἰκότως τοίνυν ἐκέλευσε μὴ εἰπεῖν πρὸ τοῦ καιροῦ, πρὸ τοῦ σταυροῦ, πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Τί γὰρ τοὺς πολλοὺς ἦν εἰκὸς παθεῖν, μαθόντας μὲν, ὅτι υἱὸς Θεοῦ ἐστιν, ὁρῶντας δὲ αὐτὸν σταυρούμενον καὶ ἐμπυτύμενον; Ἐντεῦθεν δὴλον· διὰ τί οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς μέλλουσι διδάσκειν πάντα ἐνθεῖναι ἐθάρρῃσε πρὸ τοῦ σταυροῦ. Διὰ δὲ τοῦτο τότε ἐβούλετο ἀνακηρύττεσθαι παρ' αὐτῶν, ὅτε, μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἡ σαφὴς τῶν πραγμάτων ἀλήθεια καὶ ἡ τῶν γινομένων ἰσχὺς συνηγόρει τοῖς παρὰ τῶν ἀποστόλων λεγομένοις».

ἐαυτὸν ἐλκύσας, ἀρετὴν εἰς τὸν βίον εἰσαγάγῃ»²¹). Οἱ εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ οὐδέποτε πιστεύσαντες γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι «θέλομεν, εἶπον, ἀπὸ σοῦ, Διδάσχαλε, σημεῖον ἰδεῖν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὡςπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας»²²). Διὰ τί δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ εἶπεν αὐτοῖς φανερώς, ὅτι ἀναστήσεται; Ὅτι προϋγίνωσκεν ἤδη τὰ πονηρὰ αὐτῶν νοήματα. «Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀναστήσεται, λέγει ὁ Χρυσόστομος, ἐπεὶ ἂν καὶ κατεγέλασαν, ἡνίκατο δὲ οὕτως, ὥς ἐκείνους πιστεῦσαι ὅτι προήδει. Ὅτι γὰρ ἤδесαν, λέγουσι πρὸς τὸν Πιλάτον εἶπε, φασὶν, ὁ πλάνος ἐκεῖνος ἐπιζῶν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι»²³). Εἰ μὲν λοιπὸν οἱ ἐν κακίᾳ τεθραμμένοι Φαρισαῖοι πλάνον τὸν Ἰησοῦν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀποκαλοῦσι, φανερόν, ὅτι τοιαύτην καὶ ταύτης ἔτι ταπεινότεραν περὶ αὐτοῦ γνώμην εἶχον καὶ ὅτε ὡς ἀνθρώπος ἐπὶ τῆς γῆς ἔζη καὶ ὡς Θεὸς ἐνώπιον αὐτῶν, τῇ

21) Χρυσόστ. Ἑρμ. εἰς Ματθ. Ὁμιλ. 47. § 2. «Καὶ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν, λέγει ὁ αὐτός—Ὁμιλ. 36. § 5. εἰς τὸν αὐτὸν εὐαγγέλ. — πιστοτέραν καὶ μᾶλλον ἀνύποπτον εἶναι ἐνόμιζε τῆς ἀπὸ τῶν ῥημάτων».

22) Ματθ. 16, 4. 12, 34—41. Λουκ. 11, 29. 1. Κορινθ. 11, 22. Ἰωάν. 2, 1.

23) Ματθ. 27, 63. Πρβλ. Ἑρμ. αὐτόθι Meyer καὶ ἄλλων. Ἐκ δὲ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλ. ὅρα Ἑρμ. Χρυσόστ. Ὁμιλ. εἰς Ματθ. 12, § 4. 31, § 1. καὶ ἀλλαχοῦ. Ὠριγέν. Ἑρμ. εἰς Ματθ. 27, 63. καὶ 12, 35.

ιδία ἐπιμενόντων αἰέποτε ἀπιστία, ἐθαυματούργει. Καίτοι δὲ τὰ ἔργα ἐπιτελῶν τοῦ Μεσσίου, οὔτε Χριστὸν συνεχῶς, οὔτε Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν προσαγορεύει, τὸναντίον πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτῶν πτώσιν ἀποβλέπων καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν πίστιν ἐπιστροφὴν αὐτῶν πολυτρόπως ἐπιζητῶν, καλεῖ ἑαυτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Οὐδεμία ἄρα λέξις αὐτοῦ καὶ οὐδεμία πράξις, ὡς λέγει ὁ Luthardt, ἢ μὴ τὸν τύπον τῆς σφραγίδος φέρουσα τῆς τῷ ἀνθρώπῳ ἀναγκαίας προπαρασκευῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν παραβολῶν, ὁμοιώσεων καὶ συμβολικῶν ὁμιλιῶν τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ, πολλὰ σπουδάζοντος «διορατικωτέρους» ποιῆσαι τοὺς τε μαθητὰς καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας²⁴).

3. Εἰ δὲ καὶ αἰνίγμα τὸ ὄνομα τοῦτο «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» πολλοῖς ἔδοξεν εἶναι, ἀπὸ τῆς ὑπερανεστηκυίας φύσεως τῆς ἐν τῷ παραδοξοποιεῖν ἐπιδειχθείσης ἔχουσι τανῦν, μετὰ τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα, ἀκριβέστατα τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ ἔννοιαν μαθεῖν καὶ τὸν λόγον ἀποδέξασθαι, τὸν προκαλέσαντα τὴν ἐν ταῖς τοῦ Ἰησοῦ διδαχαῖς συνεχῇ αὐτοῦ χρῆσιν. Οἱ Ἰουδαῖοι προπαρασκευάζοντο μὲν

24) Οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς τὴν μὲν ἐν τῇ τῶν ἀγίων Γραφῶν ἐξηγήσει δυνατὴν ἀλληγορίαν ἀπορρίπτουσιν, ὑπὸ δὲ τὰς παραβολὰς τοῦ Ἰησοῦ καὶ αὐτὰ ὑπήγαγον τὰ θαύματα, ὡς τοιαύτας καὶ αὐτὰ νομίζοντες. Εἰς τί δὲ συνετέλει ἡ παραβολή, ἥπερ ὁ Κύριος λαλῶν ἐχρήτο, λέγει ὁ Χρυσόστομος· «Ἀλλὰ τί-νος ἐνεκεν, οὕτω γράφει ὁ πατὴρ αὐτός, αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λαλεῖ; Σωφότεροι ἐκ τῶν εἰρημένων ἐγένοντο ὡς καὶ συνιέναι. Ἀμέλει γοῦν λέγει αὐτοῖς μετὰ ταῦτα, συνήκατε ταῦτα πάντα; Λέγουσιν αὐτῷ· Ναί, Κύριε.— Ματθ. 7, 13. 51. 52.— Οὕτω μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο κατῴρθωσεν ἡ παραβολή, τὸ διορατικωτέρους αὐτοὺς ποιῆσαι». Χρυσόστ. εἰς Ματθ. Ὁμιλ. 48, § 2.

πάντοτε ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ὁρθὴν τῶν λόγων αὐτοῦ κατάληψιν, ὑπεβοηθοῦντο δὲ εἰς τοῦτο διὰ διαφόρων μέσων. Ἐκεῖνο ὁμως, ὅπερ τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀληθινὴν τοῦ Μεσσίου ἐπίγνωσιν συνετέλει, ὡς ὁρθῶς ἀποφαίνεται ὁ κριτικώτατος Hengstenberg, ἦσαν τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἔργα. Διότι οἱ δωρεὰν μισοῦντες τὸν Σωτῆρα Ἰουδαῖοι καὶ νεκροὺς εἶδον ἐκ τῶν τάφων ἐγερθέντας, καὶ δαίμονας ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων ἐλαθέντας, καὶ πολλοὺς πολλὰς ἀσθενείαις συνεχομένους λόγῳ μόνῳ παρ' αὐτοῦ ἰαθέντας· πάντα δὲ ταῦτα ἐπιτελούμενα ἐβλεπον ἐν ἡμέρᾳ, παρῆρσία καὶ ἐνώπιον πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, οἷσπερ, ἀσθενῶς περὶ τὴν γνώμην διακειμένοις, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ἐνίοτε μὲν παχύτερον, ὡς εἰπεῖν, καὶ σωματικώτερον διελέγετο, ἄλλοτε δὲ πάλιν μυστικώτερον, θειότερον. Οὐδὲν ἄρα θαυμαστόν εἰ μὴ ὁ Ἰησοῦς, διὰ τὴν ἄωρον τοῦ νοός αὐτῶν ἡλικίαν, σαφῶς αὐτοῖς πάντα ἀπεκάλυπτεν, αὐτῶν τῶν ἔργων τὰς προσηκούσας ἀποδείξεις εἰς βεβαίωσιν τῆς ἰσότητος αὐτοῦ τῷ Θεῷ ἀφθόνως παρεχομένων. Οὐκ ἦν ἄνθρωπος ψιλός, ἐπεὶ καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα καὶ πραττόμενα οὐκ ἐδήλουν ἐνέργειαν δυνάμεως ἀνθρώπου κοινοῦ, ἀλλ' ἦσαν ἔργα Θεοῦ καὶ ἐν δυνάμει ὑπερφυσικῇ διενηργοῦντο. Εἰ καὶ κατὰ τόκον μονώτατον, ξένον καὶ παράδοξον «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐξ ἀπειράνδρου παρθένου ἐτέχθη, ὡς ὁ Ἡσαίας προείρηκε καὶ ἡ φωνὴ τοῦ ἀγγέλου ἐβεβαίωσεν, ἀλλ' οὐδέποτε ὁ Ἰησοῦς τὸ ὑπερφυὲς μυστήριον τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἐξεκάλυψεν, ἵνα μὴ ἀπὸ ἀτελῶν ἀτελεστέρους αὐτοὺς ποιήσῃται. Ἀνάγκη τοίνυν πείθεται, συνειδησιν ἔχων τῆς ἐξ αὐτῆς προσγιγνομένης τοῖς ἀκούουσιν ὠφελείας· διὸ καὶ ἡ ἀποκρύπτει, ἡ συσκιάζει τὰ ἀπορρήτοτερα τῶν μυστηρίων, οἷον τὸ μέγιστον θαῦμα τῆς γεννήσεως αὐ-

τοῦ ἐκ τῆς Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας²⁵). Ἡ δὲ ἀνάγκη αὕτη ἐν τῇ ἀτελείᾳ τῶν Ἰουδαίων θεμελιοῦται καὶ ταύτης ἕνεκεν ἑαυτὸν οὐχὶ ῥητῶς τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» προσωνόμαζεν²⁶). Οἷα δὲ ἦν φρονῶν ὁ ἐκλεκτός λαὸς καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ περὶ τοῦ προσδοκωμένου Μεσσίου, ὁψόμεθα εὐθὺς τὴν ἐν ἀρμονίᾳ ἐξη-

25) «Τῆς γὰρ γεννήσεως, λέγει ὁ Χρυσόστομος—Ἑρμ. εἰς Φιλιπ. 3. Ὁμιλ. 11, § 3.—ἐλάττων ἡ ἀνάστασις. Διὰ τί; Ὅτι ἐκείνης μὲν πολλὰ τὰ ὑποδείγματα γέγονε, ταύτης δὲ οὐδὲ ἓν. Νεκροὶ μὲν γὰρ ἀνέστησαν πολλοὶ πρὸ Χριστοῦ, εἰ καὶ ἐτελεύτησαν ἀναστάντες» ἀπὸ δὲ Παρθένου οὐδεὶς ἐτέχθη ποτέ». Ἴδε ὡσαύτως Ἑρμ. ἐνταῦθα καὶ ἄλλων Πατέρων.

26) «Τίνος ἕνεκεν ὁ Ἰωσήφ γενεαλογεῖται οὐδὲν πρὸς τὴν γέννησιν συντελῶν; Οὕτως ἐρωτᾷ ὁ τας ἁγίας Γραφὰς ἐρμηνεύων Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐν αἷς εὕρισκε τὴν αἰτίαν τῆς σιωπῆς «μυστικωτέραν καὶ ἀπορρητοτέραν» καλῶν «Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Οὐκ ἐβούλετο τοῖς Ἰουδαίοις εἶναι δῆλον, ὅτι ἐκ παρθένου γεγέννηται ὁ Χριστός· εἰ γὰρ πολλὰ συνεσκίασεν ἐξ ἀρχῆς υἱὸν ἀνθρώπου καλῶν ἑαυτὸν, καὶ οὐδὲ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα πανταχοῦ σαφῶς ἡμῖν ἐξεκάλυψε, τί θαυμάζεις, εἰ καὶ τοῦτο συνεσκίασε τέως θαυμαστόν τι καὶ μέγα οἰκονομῶν; Καὶ ποῖον θαυμαστόν; Το διασωθῆναι τὴν Παρθένον καὶ ὑποψίας ἀπαλλαγῆναι πονηρᾶς. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε κατὰ δῆλον, καὶ κατέλειψαν τὴν Παρθένον κακουργοῦντες τῷ λεγομένῳ καὶ μοιχείᾳ ἐκριναν αὐτήν. Εἰ γὰρ μετὰ τοσαῦτα σημεῖα ἐτι αὐτὸν τοῦ Ἰωσήφ ἐκάλουν υἱόν, πῶς ἂν πρὸ τῶν σημείων ἐπίστευσαν, ὅτι ἐκ Παρθένου ἦν;». Χρυσ. εἰς Ματθ. 1, 1. Ὁμιλ. 3. ἐν ἀρχῇ. Πρὸς βλ. Θεοφύλακτον καὶ Ζιγχιβηρόν αὐτόθι. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ θείου ἐρμηνευτοῦ τῆς Γραφῆς Χρυσόστομος ἡλίου φαινότερον ἀποδείκνυται ἢ τῶν Ἰουδαίων ψυχολογικὴ κατὰστασις καί, ὥς εἰπεῖν, ὁ χαρακτήρ αὐτῶν σωματοποιεῖται καὶ περιγράφεται.

γητικῇ πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γενομένην ἡδη ἐπίλυσιν τῶν προβαλλομένων ἐνστάσεων τῆς τε ἀρνητικῆς κριτικῆς καὶ τῶν Ἰουδαίων αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ περιφέροντες.

§ 13.

ΑΙ ΠΕΡΙ «ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»,
ΤΟΥ ΜΕΣΣΙΟΥ,
ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Ὁ Ἰησοῦς πόρρω τῶν Ἰουδαίων μετὰ τῶν μαθητῶν γενόμενος τοιαύτην ἐρώτησιν αὐτοῖς ἀποτείνει· «Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;»²⁷⁾. Εἰ μὲν ἀληθὴς ἡ τοῦ Luthardt γνώμη, ὅτι ἐκάστη φράσις τῆς τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας εἰς καταρτισμὸν συνετέλει καὶ εἰς ἐπίγνωσιν τῆς μιᾶς ἀληθείας τοῦ χειραγωγουμένου πλήθους, ἐπεταί, ὅτι καὶ ἡ ἐρώτησις αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγένετο καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς καλῶς ἔμαθον οἱ ἐρωτῶμενοι ἀπόστολοι. Ἐντεῦθεν κατάδηλον διὰ τί οὐχὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος

27) Ματθ. 16, 13. Μάρκ. 8, 27. Πρὸς τὴν αὐτότητι τοῦ σεβαστοῦ ἡμῖν καθηγητοῦ Μιχαὴλ Ἀρχιμανδρίτου, καὶ Schulze, von Menschensohn § 5, ἐνθα καὶ περὶ τῆς γραφῆς αὐτῆς ἱκανὰ εὑρηγνται. Καὶ ἐν μὲν τῷ K. τοῦ Βατ. ἀναγινώσκουμεν «τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι κλπ.», ἐν δὲ ταῖς γνωσταῖς τῆς K. Δ. μεταφράσεσι καὶ τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων Ὁμιγένους, Ἰλαρίου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, Χρυσόστομου καὶ ἄλλων, ἀναγινώσκουμεν πλήρη τὴν ἐρώτησιν οὕτω· «Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; ὥς καὶ παρὰ τῷ εὐαγγελ. Λουκᾶ 9, 18. «Τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι»;

αὐτῶν πυνθάνεται, ἀλλ' ὅτε σημεία πολλά ἐποίησε καὶ περὶ πολλῶν αὐτοῖς διελέχθη καὶ ὑψηλῶν δογμάτων, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὁμονοίας πολλὰς παρέσχε τὰς ἀποδείξεις, τότε τὴν πεῦσιν αὐτοῖς προσάγει ταύτην. Καὶ οὐκ εἶπε· Τίνα με λέγουσιν οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι εἶναι, ἀλλὰ τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τὴν τοῦ δήμου γνώμην τὴν ἀδέκαστον ἐξετάζων· εἰ γὰρ καὶ πολλῶ ταπεινότερα τοῦ δέοντος ἦν, ἀλλὰ πονηρίας ἀπήλλακτο, ἐκείνη δὲ πολλῆς ἔγεμε τῆς κακίας²⁸⁾». Ἡ περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» γνώμη τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἦν ὀρθή, οὐδὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ παρὰ πᾶσιν, ἀλλ' ὥς οἱ μαθηταί, εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Διδασκάλου ἀπαντῶντες, λέγουσιν, οἱ μὲν τούτων Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν²⁹⁾, ἄλλοι δὲ Ἡλίαν³⁰⁾, ἑτέροι δὲ Ἰερεμίαν, ἡ ἓνα

28) Βλέπε τὴν λαμπρὰν ἐρμηνείαν τοῦ ἐρμηνεύοντος τὸ χωρίον τοῦτο Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὁπόθεν καὶ τὴν ἀνωτέρω ἐλάβομεν μαρτυρίαν. Ὁμιλ. εἰς Ματθ. ΝΔ'. § 1. καὶ ἐξῆς, ἐπίσης δὲ καὶ τὰς τῶν ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνείας.

29) Γνώμην τοιαύτην περὶ τοῦ θαυματουργοῦντος αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Ἡρώδης. «Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος 14, 1. 2., ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ καὶ εἶπε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα». Λουκ. 9, 9. «Αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ». Μάρκ. 6, 14. Οὐ μόνον δ' ὁ Ἡρώδης τοιαῦτα περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἦν φρονῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις αἰνέες». «Ἦκουσε δέ, λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς 9, 7—9. Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ Ἰησοῦ, πάντα καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπὸ τινων, ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν».

30) Ὅτι Ἡλίαν εἶδε ἐλθεῖν τὸν Θεοβίτην πρὸ τῆς τοῦ Μεσσίας ἐπιφανείας ἦν δόξα κρατοῦσα παρὰ τε τῷ λαῷ καὶ αὐτοῖς

τῶν προφητῶν³¹⁾. Οἱ Ἰουδαῖοι, ἅτε γινῶσιν ἀτελεῖ τῶν ἀπορρήτων ἔχοντες, τὸν ἐν ἐρήμῳ τραφέντα Ἰωάννην μείζονα εἶναι ἐνόμιζον τοῦ μετὰ τῶν τελωνῶν ἐσθιοντος καὶ πίνοντος³²⁾ Σωτῆρος Χριστοῦ, ταπεινοτέρου ὄντος καὶ διὰ τὴν εὐτελεῖ γέννησιν· ὅτι οὐδέπω κατὰδηλος ἦν πᾶσιν ὁ τῆς παρθενίας τόκος. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Ἰησοῦν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τῇ γνώμῃ αὐτῶν ταύτῃ ἐντεῦθεν συνεφώνει, ὅτι ὁ μὲν Ἰησοῦς εἰς τὴν τῶν πολλῶν, ὁ δὲ Ἰωάννης ἀνώτερος αὐτοῦ καὶ μείζων. Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ τῶν πολλῶν εἰς τὴν, οὐκ ἂν ὡς δοῦλος

τοῖς μαθηταῖς τοῦ Κυρίου· «Καὶ ἐπηρώτησαν οἱ μαθηταὶ τὸν Ἰησοῦν λέγοντες· Τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίας δεῖ ἔλθειν πρῶτον; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθε καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτόν, ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠβέλησαν. Οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν». Ματθ. 11, 14. 17, 10—13. Μάρκ. 9, 10—11. Μαλαχ. 4, 5. Χρυσόστ. Ἑρμ. αὐτόθι.

31) Ἦν αὖθις πρὸς ταῖς λοιπαῖς καὶ ἡ δόξα, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ Μεσσίου ἐλευσίως φανήσεται ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἢ ἄλλος τις τῶν ἀρχαίων προφητῶν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ὄχλος, καὶ βεβαίως οὐ πάντες, ἐνόμιζον τὸν Ἰησοῦν πρόδρομον εἶναι τοῦ ἐπηγγελημένου Μεσσίου. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ λέγει ὁ Χρυσόστομος, ὅτι ἡ τοῦ δήμου αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου γνώμη αταπεινότερα τοῦ δέοντος ἦν, ἐνθα ἀνωτέρω.

32) «Καὶ ἐγένετο τοῦ Ἰησοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόντες συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς». Ματθ. 9, 10. 11. «Ἦλθεν Ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων». Ματθ. 3, 4. Μάρκ. 1, 4. ἀτὰρ δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον· ἀκρέμονες, δηλαδὴ τὰ τῶν δένδρων ἀκρόδρυα, ἢ ὁπωραὶ ἄγριαι». Πρβλ. Ἑκατοντ. Εὐγ. τοῦ Βουλγάρως § 29, σελ. 31 καὶ § 76, σελ. 57· ὅρα προσέτι Ζιγὰβ. Ἑρμ. εἰς Ματθ. 3, 4 καὶ ε.

ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἦλθεν, ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος, τὰς περὶ τοῦ Ἰησοῦ δοξασίας ἐκείνων μίαν πρὸς μίαν ἀνευρίσκων καὶ ὁρθῶς ἀπελέγχων.

1. Ὁ Ἰησοῦς, καίπερ κάλλιστα τοὺς ἐσφαλμένους στοχασμοὺς τοῦ ὄχλου ἐκείνου ἐπιστάμενος, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἀκούει λοιπὸν τὴν περὶ αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων γνώμην, ἣν, ἅτε προϊὼν ἀκαθαρτον οὖσαν τῆς τῶν γραμματοδιδασκάλων κακοδιδασκαλίας, καρπὸν σαπρὸν ἐκ δένδρου σαπροῦ προελθόντα, ἀποβρίπτει μὲν ταύτην σιωπῶν, ἐκ δὲ τοῦ σημείου τούτου εἰς τὸ ἕτερον εὐθὺς μεταβαίνει, εἰς τὴν ἐρώτησιν δηλαδὴ τὴν πολλῶ σπουδαιοτέραν ἐκείνης, ἣν αὐτοῖς κυρίως προτείνει οὕτως ἐρωτῶν· «Ἔμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι»; «ἐκκαλούμενος οὕτως αὐτοὺς διὰ τῆς δευτέρας ἐρωτήσεως εἰς τὸ μείζον τι φαντασθῆναι περὶ αὐτοῦ καὶ ἐνδεικνύμενος αὐτοῖς, ὅτι ἡ προτέρα ψῆφος σφάδρα ἐστὶν ἀποδέουσα αὐτοῦ τῆς ἀξίας. Διὸ παρ' αὐτῶν ἑτέραν ἐπιζητεῖ, καὶ δευτέραν ἐπάγει πεῦσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ συμπεσεῖν τοῖς πολλοῖς»³³⁾, ἥτοι τῇ γνώμῃ τοῦ ὄχλου. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἀνευ δισταγμοῦ ῥητῶς εὐθὺς αὐτὸν ἀποκαλοῦσι τὸν Υἱὸν τοῦ μόνου Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὲν Ἰησοῦς μακαρίζει τὴν ἀνωθεν αὐτοῖς ἀποκαλυφθεῖσαν γνῶσιν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐν τῷ μακαρισμῷ τούτῳ τοῦ Χριστοῦ κεκυρωμένην βλέπουσι τὴν ἐννοιαν τῆς ὁμολογίας καὶ τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασιν ἀσφαλιζομένην. Σημειωτέον δ' ἐν τούτοις, ὅτι ἡ υἰότης, ἣν ὁ Πέτρος ὡμολόγησεν, οὐκ ἦν ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, «ὅτι Πέτρος μὲν ἐφθέγγετο, ὁ Πατὴρ δὲ ὑπηγόρευσε καὶ μηκέτι δόξαν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ δόγμα εἶναι θεῖον

33) Ματθ. 16, 13. Ἑρμ. Χρυσοστ. εἰς Ματθ. αὐτόθι.

τὰ εἰρημένα πιστεύσης»³⁴⁾. διὸ καὶ οὐ μόνον δέχεται αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ καὶ μακαρίζει. Καὶ ἡ μὲν εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν τοῦ Ἰησοῦ γενομένη τῶν μαθητῶν ἀπάντησις, ἡ τὴν γνώμην τῶν Ἰουδαίων περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἀκριβῶς διερμηνεύουσα, τὴν θρησκευτικὴν ἐν γένει τοῦ λαοῦ ἐκείνου κατάστασιν δείκνυσιν· ἡ δὲ δευτέρα αὐτῶν βεβαιότερα καὶ ἐμφαντικῶς ἐκφρασθεῖσα ἀπάντησις, τὴν σχετικὴν ἀποδείκνυσι τῶν μαθητῶν τελειότητα, τουτέστι τὴν συγκριτικῶς τελειότεραν αὐτῶν γνῶσιν τῶν τοῦ Θεοῦ ἀπορρήτων καὶ βαθμηδὸν ἀποκαλυπτομένων αὐτοῖς μυστηρίων.

Φρονήματα περὶ τοῦ Μεσσίου εὐτέλη καὶ ταπεινὰ εἶχον καὶ ἐφύλαττον οἱ μαθηταὶ τῶν Φαρισαίων· τούτοις δὲ ὁμοίως ἐν πολλοῖς καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» διελογίζοντο, δόξαν κοσμικὴν καὶ τιμὴν ἀξιωματῶν παρ' αὐτοῦ ζητοῦντες καὶ ἀναμένοντες³⁵⁾. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας προφυλάττει μὲν αὐτοὺς τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, προσεκτικωτέρους δὲ ποιεῖ, ἔστιν ὅτε καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιπληξέως, διεγείρων οὕτω τὴν διάνοιαν πρὸς τὸ τοῦ σταυροῦ ἀκρότατον μυστήριον. Δεῖγμα δὲ τῆς ἐν πίστει τελειότερας αὐτῶν πνευματικῆς ἀναπτύξεως τὰ ὑπ' αὐτῶν τελούμενα πρόκεινται θαύματα, ἀντικείμενον χαρᾶς αὐτοῖς τε καὶ τῷ Ἰησοῦ γενόμενα. Διότι, ὅτε οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ κηρύγματος ὑπέστρεψαν καὶ πρὸς «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν δόντα δύναμιν αὐτοῖς, ὥστε καὶ θαύματα ποιεῖν, χαίροντες ἔλεγον, ὅτι καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσονται αὐτοῖς, ὁ Ἰη-

34) Χρυσόστ. ἐνθα ἀνωτέρω.

35) Ματθ. 20, 20.

σοὺς ἀέν ἐκείνη τῇ ὥρᾳ ἡγαλλιάσατο τῷ πνεύματι καὶ εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναί, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου»³⁶⁾. Τί δὲ τὰ χεῖλη «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» εἰς τὸ αὐτῷ δοξολογεῖν τὸν Πατέρα ἐκίνησε; Τί δὲ καὶ τὴν τοιαύτην ἀναπέμπει τῷ Θεῷ εὐχαριστίαν; Ὅτι τὸ ἔργον τῆς θείας οἰκονομίας ἁρμονικῶς χωρεῖ ἐπὶ τὰ πρόσω, τῇ εὐδοκίᾳ τελειούμενον τοῦ οὐρανοῦ Πατρός, τοῦ μυστήρια τοῖς μαθηταῖς «νηπίοις» οὖσιν ἀποκαλύπτοντος καὶ ἀπὸ νηπίων αὐτοὺς ἄνδρας τελείους ἀποδεικνύοντος. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐστὶ καὶ δεῖγμα ἀγάπης, ἥτις, ὡς στεφανὸς χρυσήλατος, τὴν ὅλην ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὅλην αὐτοῦ διδασκαλίαν, τὸ ὅλον ἔργον αὐτοῦ λαμπρῶς καθωραίζει, προσεπιστεφανοῦ καὶ λαμπρύνει. Ἐν τῷ βάθει τοίνυν τῆς οὐρανὸν καὶ γῆν περιλαμβανούσης τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ ἀληθες ἀτῆς ἀγάπης καὶ ἡ αἰτία ἔγκειται τοῦ· διὰ τί ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσηγόρευε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Διότι ἡ προσηγορία αὕτη οὐδόλως μὲν τὰ πνεύματα τῶν ἁκροατῶν συνταράσσουσα, τὴν διάνοιαν δ' αὐτῶν εἰς τὸ ὑψηλότερον ἀνάγουσα, τὸ πιστότατόν ἐστιν ἐκτύπωμα τῆς θείας σφραγίδος, δι' ἧς ἐπισημαίνεται καὶ χαρακτηρίζεται ἅπαντα ἡ τῶν ἁκροατῶν ἕνεκα παιδαγωγικῶς προαγομένη «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» σωστικὴ διδασκαλία.

2. Τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον κήρυγμα τοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς θείας οἰκονομίας εἰσελθόντος, ὅξεϊα μὲν ἦν καὶ τομωτάτῃ γέγονε μάχαιρα αὐτὴν τὴν ρίζαν τῆς κακίας ἀποκόπτουσα, αὐτὴν τὴν κεφα-

36) Λουκ. 10, 20. 21.

λὴν τοῦ ὄφους συντρίβουσα, ὡς ἐν προφήταις προῦ-
 λαλήθη. Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς οὐκ εὐθὺς τοῦτο ἐποίησεν, οὐχ
 ἅπαξ καὶ ἁμέσως τῷ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας πυρέσσοντι λαῷ
 τὰ εἰς θεραπείαν συντελοῦντα προσήνεγκε φάρμακα,
 ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ καταλλήλως, ἁρμονικῶς καὶ πολ-
 λάκις, οὐχὶ «πρὸ καιροῦ», ἀλλ' «ἐν τῷ ἁρμοδίῳ καιρῷ»,
 κατὰ τὸν Pressensé, μυρίους ὅσους ἰατρείας τρόπους εἰς
 ὠφέλειαν τοῦ πάσχοντος εὐθυκινήσας. Ἐντεῦθεν κατα-
 νοοῦμεν, διὰ τί ὁ Χριστὸς τὴν προπαιδεύουσαν ταύτην
 προείλετο διδασκαλίαν, ὅτι ἡ γενεὰ ἐκείνη ἡ πονηρὰ
 ἀνιάτα ἐνόσει, εἰς αὐτὸν τῆς κακίας τὸν ἀφεγγῆ ἔμπε-
 σοῦσα πυθμένα, καὶ ἐπομένως οὔτε ἐδύνατο οὔτε ἤθελε τὸ
 τελούμενον ὁρᾶν ἐν τῷ Χριστῷ μυστήριον τῆς σωτηρίας.
 Ὁ τῶν Ἑβραίων δῆμος, ἐνθα μὲν οὐδὲν μέγα καὶ γενναῖον
 γίνεται, ἡσυχάζει, ἐνθα δὲ πάλιν ἰδίῳις ὄμμασι βλέπει
 «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ὡς Θεόν, ἐνεργοῦντα, ταράτ-
 τεται, πλάνον, γόητα καὶ βλάσφημον αὐτὸν ἀποκαλῶν.
 Τούτων οὕτως ἐν ἀληθείᾳ ἐχόντων, ἡδύνατο ἄρα γε ὁ
 Ἰησοῦς ἑαυτὸν τὸν ἐπηγγελμένον Μεσσίαν ῥητῶς προ-
 σονομάζειν; Ἄλλ' εἰς οὐδὲν συνετέλει καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο·
 διό καὶ ὁ Ἰησοῦς, εἰ καὶ ὀνομάζει ἑαυτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ
 ἀνθρώπου» καὶ οὐχὶ «τὸν Μεσσίαν», ὥσπερ ἀντὶ δακτύ-
 λου τῷ ὀνόματι τούτῳ ἐπιδείκνυσι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ,
 ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Μεσσίας, ἐπειδὴ ἐνώπιον αὐ-
 τῶν τὰ ἔργα ἐπιτελεῖ, ἅπερ, κατὰ τὸν προφητικὸν λό-
 γον, ὁ Μεσσίας μόνον ποιεῖν ἡδύνατο. Μείζων δὲ ἦν ἡ τῶν
 ἔργων ἢ ἡ τῶν ῥημάτων δύναμις· διὰ τοῦτο καὶ τοιαῦτα
 ἔργα βλέποντες τελούμενα «πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπί-
 στευσαν εἰς αὐτὸν λέγοντες· μήπως ὁ Χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ,
 μέλλει νὰ ἐκτελέσῃ σημεῖα θαυμασιώτερα;»³⁷⁾ «Ἐπαχύνθη

37) Ἐκατονταετ. Εὐγ. τοῦ Βουλγ. § 84.

ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμ-
 μυσαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκού-
 σωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνιῶσι καὶ ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσω-
 μαι αὐτούς»³⁸⁾. Ἐντεῦθεν φανερόν, διὰ τί καὶ ὁ Ἰησοῦς
 παχύτερον αὐτοῖς διελέγετο· ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ δι-
 δασκαλίας πολλοὶ ἤλθον εἰς ὁρθὴν ἐπίγνωσιν καὶ εἰς αὐ-
 τὸν ἐπίστευσαν. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτῶν
 ταύτῃ φρονήματα ἐκρύπτοντο ἰουδαϊκῆς πονηρίας, ἐθνι-
 κῆς φιλοτιμίας καὶ ἀτελείας φανεράς· διότι ὁ Ἰησοῦς
 οὐκ ἦν μόνον ὁ μέγας προφήτης, ὁ υἱὸς τοῦ Δαβὶδ, ἡ ὁ
 βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ὁ τροφοδότης τῆς ἐρήμου, ὃν
 καὶ «ἐζήτην ἵνα τοιοῦτον ποιήσωσιν», ἀλλ' ὁ βασιλεὺς
 οὐρανοῦ καὶ γῆς, οὗ ἡ βασιλεία, κατὰ τὸν Δανιήλ, καὶ ἡ
 ἐξουσία «αἰώνιος». Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς
 τοῖς ζητοῦσιν αὐτόν Ἰουδαίοις· «ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρω-
 σιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρωσιν τὴν μένουσαν
 εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει»³⁹⁾.
 Ἐδωκεν ὄντως αὐτὴν — «τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ» — διὰ
 τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ, ἐφ' οὗ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰου-
 δαίων ὡς κακοῦργος προσηλώθη. Τοῦτο ἦν τὸ τελικόν
 σημεῖον, εἰς ὃ προῆγε τοὺς Ἰουδαίους οὕτω διδάσκων
 καὶ οὕτως ἑαυτὸν ὀνομάζων ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπου ἡ
 τοῦ εκατοντάρχου ἡκούσθη μακαρία φωνή· «ἀληθῶς Θεοῦ
 Υἱὸς ἐστίν οὗτος».

38) Ματθ. 13, 10—18. Μάρκ. 4, 12. Λουκ. 8, 10. Ἰωάν. 12, 40. Ἦσ. 6, 9. Πράξ. 28, 26. Ῥωμ. 11, 8.

39) Ἰωάν. 6, 27. 51—55. «Ἐμὸν βρωμὰ ἐστίν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον». Ἰωάν. 4, 34.

3. Ὁν ὁ προφήτης Δανιήλ προεθεάσατο «ὡς υἱὸν ἀνθρώπου μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον», ὁ Χριστὸς ἐστίν, ὅστις ἐξ οὐρανοῦ κατελθὼν ὁράται ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις ἐνδεικνύμενος καὶ ἑαυτόν, κατὰ τὴν προφητείαν, «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» προσαγορεύει. Τὴν προσηγορίαν ταύτην ἑαυτῷ ἀποδίδους, ἀποδίδει συνάμα καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκρυπτομένην δύναμιν τῆς μισθαποδοσίας, ἐν ἣ ἡ σημασία κεῖται τοῦ ὀνόματος. «Προσέχετε ἑαυτοῖς, ἔλεγε διδάσκων ὁ Κύριος, καὶ ἀγρυπνεῖτε, ἵνα καταξιωθῆτε σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Κριτοῦ, ἔμπροσθεν τοῦ θρόνου τῆς δόξης «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»⁴⁰). Τοιαῦτα παραινῶν καὶ τοιαύτην διδούς ἐντολὴν τοῖς ἀκρωμένοις τοῦ λόγου αὐτοῦ, τὴν ἀναφαίρετον καὶ οἰκείαν ἀξίαν ἐκδηλοῖ καὶ δύναμιν, ἥτις «ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ» καὶ φανήσεται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι, ὅταν ἔλθῃ καὶ πάλιν ὁ Θεός, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου ποιήσω· τὸ δὲ θέλημα αὐτοῦ καὶ θέλημά ἐστιν ἐμὸν· ἀντικείμενον καὶ σκοπὸν ἔχον τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τοῦτο δὲ τὸ θέλημα τῆς προαιωνίου βουλῆς τῆς παναγίας Ἑριᾶδος ὁ σαρκωθείς λόγος ἀπειργάσατο δύναμιν ἔχων Θεοῦ καὶ ἴσῃν τῷ γεγεννηκότι Πατρί. «Ἐγειρε, λέγει, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον», τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα· «ἵνα τῇ ὀψει αὐτοὺς ἐπικάμψῃ», ὡς γράφει ὁ Χρυσόστομος, καὶ λοιπὸν αὐτὸν τὸν Μεσσίαν ἀνομολογήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτὸν ἐπιγινώσκοντες.

40) Ἰωάν. 6, 27. Λουκ. 21, 34. 36. Ἀποκαλ. 6, 17. Ματθ. 19, 28.

Ταῦτα τοῦ Ἰησοῦ ποιῶντος, οἱ κακίας ἐμπεπλησμένοι γραμματεῖς παρατηροῦσιν εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύει, ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν αὐτοῦ⁴¹⁾. ἀντὶ τοῦ κρείττους γενέσθαι, ἀνοίας πληροῦνται καί, κατὰ τὸν εὐαγγελιστήν, διελάλουν πρὸς ἀλλήλους τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ⁴²⁾. Ἄλλ' ὁ εἰπὼν τῷ παραλυτικῷ ἄρὸν σου τὸν κράββατον καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα· «ἐκτεῖνον τὴν χεῖρά σου» ὁρῶμενός ἐστι καὶ νοούμενος, Θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος· ὡς Θεὸς μὲν ἐνεργῶν, ὡς ἄνθρωπος δὲ φωνῇ ἀνθρώπου συνομιλῶν· ἐν δὲ τῷ ἐνεργεῖν καὶ λαλεῖν, καὶ σὺν τούτοις ἑαυτὸν προσαγορεύειν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», εἰς τὸν προφῆτην Δανιήλ τὰς ὄψεις τῶν παρεστηκότων ἀνάγει, ἵνα ἐκεῖθεν μαθόντες ἴδωσιν, ὅν προσεδόκων Μεσσίαν, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν Γραφήν, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ κατοπτριζόμεθα. Ἄλλ' οἱ παῖδες τῶν Ἑβραίων τοιοῦτον Μεσσίαν οὐκ ἀνέμενον, οὐδ' ἤθελον τοιοῦτον ἔχειν βασιλέα οὐράνιον, οὗ τὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον μετὰ τῶν νεφελῶν ἔλευσιν ὁ προφῆτης Δανιήλ προανεφώνησεν, ἀλλὰ, τοῦναντίον, ἰσχυρόν, ἐπίγειον τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέα· ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ προσδοκίᾳ τὸ ποταπὸν προδηλοποιεῖται αἶσθημα παντός τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, προηγουμένων πάντοτε τῶν τυφλῶν αὐτοῦ διδασκάλων, τῶν ἐκάστοτε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ παρερμηνευόντων γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

Ταύτην δὲ τὴν ἐγνώσμου καὶ ἰδιοτελείας πλήρη περὶ τοῦ Μεσσίου τῶν Ἰουδαίων δόξαν ὁ Κύριος ἀπορρίπτει καὶ πείθειν αὐτοὺς σπουδάζει ποικιλοτρόπως, ὅτι εἰς τὸν

41) Ματθ. 12, 10.

42) Μάρκ. 3, 1. Λουκ. 6, 1. καὶ ἑξῆς.

κόσμον ἐλήλυθεν οὐχὶ ἵνα τοιαύτην κοσμικὴν βασιλείαν ἰδρῦσῃ καὶ θρόνον στήσῃ λαμπρόν, ἐθνικοῦ μεγαλείου σύμβολον, Ἰουδαϊκὴν μίαν καὶ μεγάλην βασιλείαν, ἐν ᾗ πάντα τοῦ κόσμου τὰ ἄλλα ἔθνη συμπεριληφθῇσονται, μόνῃ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐξουσίᾳ πάντα ὑποταγήσονται καὶ διὰ παντός αὐτῇ δουλεύουσιν, ἀλλὰ βασιλείαν θείαν, πνευματικὴν, ὑπερκόσμιον καὶ ἀτελεύτητον, ἣτις οὐδέποτε παρελεύσεται, οὐδέποτε διαφθαρήσεται, ἀλλ' εἰς τοὺς αἰῶνας ἐπιδιαμένουσα ἔσται, ὥσπερ καὶ ὁ αἰῶνιος αὐτῆς βασιλεὺς, ὅς ἐστιν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὥπερ, κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ ἐναργεστάτην τοῦ προφήτου Δανιὴλ πρόβρῃσιν, πάντες οἱ λαοὶ ὑποταχθήσονται, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι, πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ γλῶσσαι ἔσασιν αὐτῷ δουλεύουσιν⁴³).

4. Ἐν τοῖς εἰρημένοις φανερά ἐγείρεται ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ ἰσχύϊ ἡ μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μεσσίας βασιλεῖα προσδοκῶντων ἐπίγειον, καὶ τοῦ Ἰησοῦ, «ἐναντίον μάλιστα τῶν τοιούτων προσδοκιῶν», ὡς λέγει ὁ Keim, ἐνυπάρχουσα ῥιζικὴ ἀντίθεσις. Ὁ Ἰησοῦς, ὅστις τὸν Λάζαρον νεκρὸν ἐκ τοῦ μνημείου ἀνήγειρε, περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι «δεῖ» τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων

43) Δανιὴλ, 7, 13. 14. Βλέπε τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἐρμηνείας παλαιῶν καὶ νέων ἐρμηνευτῶν. Πρὸβλ. προσέτι τὰς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰησοῦ θεωρίας τοῦ σοφοῦ καὶ ἡμετέρου καθηγητοῦ K. Schenkel ἐν τῷ Charakterbild Jesu, S. 77 καὶ 198. Pressensé, Jésus-Christ, son temps, etc. liv. 3. ch. 4. p. 412—14. *Ἐτι καὶ τὴν εἰς τὸν Δανιὴλ προφήτην ἐρμην. τοῦ Χρυσόστομου, αὐτόθι καὶ 2, 3—9. κλπ.

καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι»⁴⁴). Ἀπὸ τῶν προφητῶν δὲ πάλιν τὰς ἀποδείξεις λαμβάνων παρῥησίᾳ ἔλεγε· «καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»⁴⁵). Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, ταῖς περὶ τοῦ Μεσσίας ἐσφαλμέναις δοξασίαις αὐτῶν προσκείμενοι, ἔλεγον, ὥσανει διαποροῦντες, τῷ θεανθρώπῳ Ἰησοῦ· «Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ πῶς σὺ λέγεις ὅτι «δεῖ» ὕψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου;»⁴⁶). Ἄρα—καὶ οὕτω συμπεραίνουν οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς, προηγουμένου τοῦ Strauss καὶ ἐπομένων αὐτῷ τῶν μαθητῶν «τῆς σχολῆς τοῦ μύθου»—οἱ Ἰουδαῖοι ἐντελῶς «ganz» ἠγνόουν τὴν σημασίαν τῆς συνεσκιασμένης καὶ αἰνιγματώδους προσηγορίας —Bezeichnung— «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ὡς τοῦτο σαφῶς ἐνδείκνυται ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀθώας ἐρωτήσεως ταύτης· διότι—καὶ τοῦτο λέγει ὁ Renan—εἰ μὲν ἐγίνωσκον τὴν ἐννοίαν αὐτῆς, οὐκ ἂν ἔλεγον ἐρωτῶντες· Τίς ἐστὶν οὗτος «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου;» Διὰ τί λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἐρωτῶσιν εὐθεῖαν ἀπάντησιν; ἢ διὰ τί ἀπέφυγε τὴν ἐν τῇ καταλλήλῳ ταύτῃ στιγμῇ ἀναγκαίαν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος τούτου; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, καὶ ἀπαντήσωμεν, οἱ

44) Μάρκ. 8, 31.

45) Ἰωάν. 3, 14.

46) Ἰωάν. 12, 33. 34. Ὁρ. Les déicides, examen de la vie de Jésus etc. par Cohen· ἐν ἀρχῇ καὶ ἐφεξῆς· σελ. 75. καὶ 169. ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῶν Φαρισαίων, τῶν πρώτων διδασκάλων τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν.

τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ ἀρνούμενοι ἐροῦσιν ἡμῖν, ὅτι βιάζοντες τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς τοιαύτην εὐρίσκομεν ἔννοιαν, ἣτις συμφωνεῖ ταῖς τεθειμέναις ἀρχαῖς—*principium*—τῆς ὀρθοδοξίας ἐν γένει, ὡς ἀπεφαίνετο ἤδη πρὸ πολλοῦ περὶ ὀρησκείας καθόλου ὁ τοῦ χριστιανισμοῦ πολέμιος Voltaire. Διὰ τοῦτο τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ ἐνταῦθα προσάγομεν, ἐν οἷς κεῖται ὀφθαλμοφανῶς ἡ προσήκουσα λύσις τοῦ ζητήματος καὶ ἡ ἀνασχευὴ τῆς ἐνστάσεως ταύτης. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐκύχλωσάν ποτε τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ ἱερῷ περιπατοῦντα καὶ ἔλεγον αὐτῷ· «ὥς πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἵρεις; εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπὲ ἡμῖν παρρῆσίᾳ. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· τὰ δὲ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ· γνῶσατε δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν Γραφῶν, ὅτι ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ»⁴⁷⁾. Ἐκαστος δὲ τοῦτο ὁμολογήσει, ὅτι οὐ μόνον πρεπωδεστέρα ἦν ἡ ἀπάντησις αὕτη πάσης ἄλλης, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιοτέρα ἀτελέσιν ἀνθρώποις καὶ μᾶλλον συντελεστικωτέρα εἰς μόρφωσιν ἐν ταῖς τῶν ἀκουόντων καρδίαις γνώμης περὶ αὐτοῦ ὑψηλοτέρας καὶ ὀρθοτέρας, ἥς καὶ τὸ πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν ἀποβλέπον ἀποτέλεσμα ἡ πίστις ἦν εἰς τὸν Σωτῆρα· διὸ καὶ κλείων τὸν μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ τοῦ Χριστοῦ διάλογον ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης 10, 42, προσεπιλέγει· «καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν». Οὐδεμία δὲ ἄλλη ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ εἶχεν ἀν

47) Ἰωάν. 10, 22—42.

ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πίστιν αὐτῶν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λεγόμενα καὶ πραττόμενα. Ὅτι δὲ σοφῶς πάνυ πρὸς τὴν ἐν πίστει οἰκοδομὴν τῶν ἀκούοντων πάντα ἔλεγε καὶ ἔπραττεν ὁ Ἰησοῦς, διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἀγία Γραφή καὶ οἱ ἐρμηνεύοντες αὐτὴν θεοὶ Πατέρες, ἐν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ εὐρίσκοντες, ὅπερ καὶ τῶν νεωτέρων τινὲς δέχονται, ὡς εἶδομεν, ἕτερόν τι ὑψηλότερον, τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ἐμφαινομένην καὶ ἐνεργοῦσαν δύναμιν, τὴν θεότητα τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ. «Δεικνὺς ὁ Ἰησοῦς, οὕτω γράφει ὁ τῷ ὄντι μέγας τῶν Γραφῶν ἐξηγητὴς καὶ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης, δεικνὺς ὁ Ἰησοῦς πῶς σφόδρα βούλεται τὴν οἰκονομίαν ὁμολογεῖσθαι, φησί, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν θεότητα ἐντεῦθεν καλῶν, ὁ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ ποιεῖ. Φησὶ γάρ· οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ πάλιν· Ὅταν δὲ ἴδῃτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον»⁴⁸). Οἷα δὲ ἦσαν τὰ ἔργα τοῦ θαυματουργοῦντος Ἰησοῦ καὶ ὁποῖαν σημασίαν αὐτοῖς ἐδίδου ὁ Ἰησοῦς, αὐτὸς ἡμῖν λέγει τοῦτο. Ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, ἀκούσας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ, ἐπεμψέ τινος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἵνα εἴπωσι τῷ Ἰησοῦ· Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; Ὁ δὲ Ἰησοῦς, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν· ἐγὼ εἰμι, εἰς

48) Ματθ. 10, 13. Ἰωάν. 3, 13, 6, 63. Χρυσόστ. Ἑρμ. αὐτόθι· Μιχαὴλ Ἀρχιμ. Ἑρμ. εἰς Ἰωάν. 3, 13. Πρβλ. Ἑρμ. Θεοφυλ., Ζιγαβ. καὶ λπ. «Εἰς οὐρανὸν ἀναβαίνειν», ἐν σχέσει πρὸς τὸ τοῦ Δανιὴλ 7, 13. Ὅρα Ἑρμ. αὐτόθι τοῦ Hengstenberg, Schulze, Vom Menschensohn, § 3, ἐνθα συντόμως καὶ αἱ ἐρμηνεῖαι εἰσι τοῦ Tholuck, Meyer, Holtzmann κλπ.

τὰ ἔργα, ἅπερ ἐποίει, δείκνυσιν, ἵνα ἐκεῖθεν μαθόντες πιστεύσωσι καὶ ὁμολογήσωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Μεσσίας, καὶ οὐ χρή ἕτερον προσδοκᾶν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς Ἰωάννου· «Πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ, ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε. Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι καὶ χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται καὶ κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται»⁴⁹). Ἰδοὺ ἡ σημασία τῆς πραγματικῆς μαρτυρίας, ἣν ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐξ ἀνθρώπων λαμβάνει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν δυνάμει θείᾳ, ὑπερφυσικῇ ἐνεργουμένων θαυμασίων ἔργων. Τούτου τεθέντος οὕτως, εὐδὴλον ἐντεῦθεν πάνυ γίνεται, ὅτι οὐχὶ δισταγμός ἢ ἀγνοία παντελῆς τῆς τοῦ θαυματουργοῦ Ἰησοῦ ἀξίας ἐκίνησε πείθουσα τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸ ἐρωτῆσαι τοιοῦτο τρόπον τὸν Χριστόν· «Τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου;» ἀλλὰ μᾶλλον φρόνημα κεκρυμμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ἐκ τῆς παρερμηνείας προερχόμενον «τοῦ νόμου», ἐξ οὗ, ὡς εἶπον, ἤκουσαν, ὅτι «ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα». Ταύτην δὲ τὴν ἐκ τοῦ φαρισαϊκῷ τῷ τρόπῳ ἐξηγουμένου νόμου ὑποτιθεμένην ἀμφιβολίαν αἶρει ἀνασκευάζων ὁ Ἰησοῦς, «δεῖ», προλέγων, «ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Τοῦτο δὲ τὸ «δεῖ» ὑψωθῆναι, «δεῖ» ἀποθανεῖν τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἐνός, καὶ τὸ «δεῖ» μένειν αὐτὸν ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου τῶν Ἰουδαίων ποταπὰς δοξασίας, τὸ ἀντιλεγόμενον προδήλως ἀπετέλει ἀντιθετικὸν σημεῖον, ἐν ᾧ ὁ ἅγιος σκοπὸς τοῦ εὐθυδρομοῦντος ἔργου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν ἐνώπιον αὐτοῦ ὑψούμενον συνεκρούετο σκόπελον τῆς ἡθικῆς ἀτελείας τῶν αἰεποτε ἀντιλεγόντων υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ.

49) Ματθ. 11, 2—6. Πρβλ. Ἑρμ. Θεοφυλάκτου κλπ.

5. Διὰ τὴν πνευματικὴν λοιπὸν πενίαν ἐν τῇ τῶν Γραφῶν ὀρθῇ καταλήψει τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν ἐντεῦθεν προελθούσαν παροιμιώδη ἰουδαϊκὴν ἰσχυρογνωμοσύνην αὐτῶν ὁ Κύριος, φειδόμενος αὐτῶν, ὀνομάζει ἑαυτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», δεικνύς μὲν ἐντεῦθεν τὴν θεότητα αὐτοῦ, παιδεύων δὲ ἅμα καὶ τὴν καθεύδουσαν αὐτῶν διάνοιαν ἐκ τῶν ταπεινῶν καὶ κοσμικῶν ἐπὶ τὸ θειότερον καὶ ὑψηλότερον οὕτως ἀναβῆναι, ἐκ τοῦ ἐν προφήταις περὶ αὐτοῦ προῤῥηθέντος σκιωδῶς καὶ ἐν τύποις εἰς τὸ πνευματικώτερον ὑψωθῆναι, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς, τὸν τύπον πληρώσας, τὸ προσημαινόμενον ἐν ἑαυτῷ ἐσωματοποίησε. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἐμβάλλουσιν εἰς τὸ ἀψευδές στόμα τοῦ «ἀνθρωπινώτερον» διδάσκοντος Ἰησοῦ τὴν προσηγορίαν ταύτην, καθά ἤδη λέλεκται, καὶ οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταί, τὴν βαθεῖαν αὐτῆς σημασίαν γινώσκοντες καλῶς καὶ ἐρμηνεύοντες ἐν τῷ λέγειν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὡς ὁ Πατὴρ αὐτοῖς ὑπηγόρευεν⁴⁹⁾. Ἐκ τοῦ ὁρατοῦ σημείου τῆς διπλῆς ἐννοίας τοῦ τίτλου τούτου τοῦ Χριστοῦ ὀρμώμενοι εἰς τὴν τελευταίαν ἐρώτησιν ταύτην καταντῶμεν. Εἰ μὲν ὁ Κύριος ἐν τῇ καθαρῶς μεσσιανικῇ ἐννοίᾳ πρῶτον, καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ πνευματικῇ τῶν ἀκούοντων δεύτερον, ἑαυτὸν προσηγόρευε «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», διὰ τί καὶ οἰμαθῆται τοῦ Ἰησοῦ οὐχ οὕτως αὐτὸν λέγουσι; Τῷ ὄντι· οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας πᾶσι τοῖς λαοῖς εὐαγγελιζόμενοι «Χριστόν», «Κύριον», «Θεόν», «Λυτρωτήν», «Σωτῆρα»,

49) Βλέπε προηγ. § 13. 1. Schulze, vom Menschensohn § 6. Ἑρμην. Χρυσόστ. εἰς Ματθ. 16, 3. κλπ.

«Υἱὸν τοῦ Θεοῦ», καὶ οὐχὶ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» ὀνομάζουσι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου οὐδαμοῦ κεῖται ἀλλαχοῦ, ἡ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, χαρακτῆρα, ὡς εἴπομεν, ἐχούσης προπαιδευτικόν, ἀφ' οὗ, ὡς ἀπὸ σημείου γνωστοῦ καὶ ἀρχῆς ὠρισμένης, τὸ μετὰ τὸν Χριστόν ἐκινεῖτο κήρυγμα τῶν ἀποστόλων. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι καὶ πρὸς τὸ συμπέρασμα τῆς παρούσης δογματικῆς μελέτης ἐγγίζοντες, ταῦτα ἐν συντόμῳ λέγομεν, ὅτι τὰ μὲν ἔργα «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἔργα ἦσαν Θεοῦ καὶ τὸν προσδοκώμενον καὶ νῦν ἐλθόντα ἐμαρτύρουν Μεσσίαν ἀριδηλότατα· τὰ δὲ ῥήματα αὐτοῦ ἦσαν ῥήματα ζωῆς αἰωνίου, πάσης μέμψεως καθαρὰ, παντός ψεύδους γυμνά, ὑποκρίσεως ἐλεύθερα, βεβασανισμένα καὶ δεδοκιμασμένα καὶ ὡς τὸ πεπυρωμένον ἀργύριον ἀπλὰ καὶ ὑπέραγνα, νάματα οἷονεὶ διαυγέστατα ἀπὸ πηγῆς ἀπορρέοντα ζωηφόρου. Ἄρα μάτην οἱ πολέμιοι τῆς θειότητος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιχειροῦσιν ἔξω φέρειν τῆς ὑγιοῦς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας τοὺς ἀπλουστέρους καὶ μὴ καλῶς ἐν τῇ πίστει ἐστηριγμένους ὄντας. Τούτοις δὲ τοῖς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἀγανθιασώταις τοὺς ἀξιοσημειώτους λόγους τοῦ νομοδιδασχάλου Γαμαλιηλ ὑπομιμνήσκομεν, οὓς ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος πρὸς τοὺς κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ ἀφφαίνοντας Ἰουδαίους ἠγόρευσε, πείθων αὐτοὺς τότε ἀπὸ πραγμάτων ἱστορικῆς ἀληθείας, ὅτι εἰς οὐδὲν συντελεῖ τὸ παρακωλύειν τοὺς ἀποστόλους τὸ ὄνομα βουλομένους καταγγέλλειν τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Σωτῆρος Χριστοῦ· ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεοὸς, ὃ λέγων ἑαυτὸν εἶναι τινα, εἰς οὐδὲν ἐγένετο, ὥσπερ καὶ Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ὡσαύτως ἀπώλετο καὶ πάντες

οσοι ἐπεΐθοντο αὐτῷ διεσχορπίσθησαν. Καὶ τανῦν λέγω ὑμῖν, οὕτως ὁ Γαμαλιήλ τοῖς Ἰσραηλίταις συμβουλεύει, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων καὶ ἐάσατε αὐτούς· ὅτι ἐὰν ἡ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλή αὕτη, ἡ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτό· προσέχετε τοίνυν ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, μήποτε καὶ θεομάχοι εὗρεθῇτε⁵⁰⁾. Οὐκ ἦν δὲ τὸ ἔργον τῆς θείας οἰκονομίας ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐ κατελύθη, ἀλλὰ μένει καὶ μενεῖ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Διότι ὁ σαρκωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἐπὶ γῆς ἐφανερώθη, ὡς ἐν προφήταις προῦλαλήθη. Εἰς τὸν κόσμον δὲ ἐλήλυθεν ὡς αὐτὸν ὁ Δαυιὴλ ἄνωθεν μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ κατερχόμενον ὡς υἱὸν ἀνθρώπου προσθεάσατο. Ἐκ τοῦ προφητικοῦ δὲ ἐκείνου λόγου τὴν κλήσιν λαβὼν, παρ' οὐδενὸς ἄλλου αὐτὴν δεξάμενος, ἑαυτὸν προσαγορεύει τὸν ὑπὸ τοῦ Δαυιὴλ προφητευθέντα «υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»· ἔργα δὲ Θεοῦ ποιήσας ὡς ὁ ἐπηγγελμένος Μεσσίας ὑπ' ἀνθρώπων ἐπεγνώσθη, ὡς Θεὸς ὡμολογήθη καὶ ὑπὸ τῶν σεσωσμένων ἐπιστεύθη· ἵνα δὲ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων τελείως ἀποτελειώσῃ, ἐπὶ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ προσηλώθη, ἐν ᾧ καὶ ὁ πέμψας αὐτὸν Πατὴρ, ἡ πηγὴ τῆς ἀγάπης, μετ' αὐτοῦ συνεδοξάσθη. Ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, εἰς οὐρανοὺς, ὅπου ἦν τὸ πρότερον, ἐν δόξῃ ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου ἀνελήφθη, τῶν μαθητῶν βλεπόντων αὐτὸν ἐν νεφέλῃ εἰς οὐρανὸν πορευόμενον. Ὅν δὲ τρόπον οἱ μαθηταὶ ἐθεάσαντο αὐτὸν εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον, οὕτω καὶ πάλιν ἐλεύσεται «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ἵνα ὡς

50) Πράξ. 5, 35—39.

δίκαιος κριτής ἐν δικαιοσύνῃ κρίνῃ τὸν κόσμον ἅπαντα. Τοῦτό ἐστι τὸ ἀπόρρητον καὶ ὑπερφυές τῶν μυστηρίων μυστήριον τὸ ἀκρότατον! Τοῦτο τὸ μέγιστον καὶ θεοπρεπέστατον ἔργον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος καὶ σταυρωθέντος «υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ἐξ οὐρανοῦ κατελθόντος, ἵνα ὡς ἄνθρωπος μὲν ζητήσῃ, ὡς Θεὸς δὲ σώσῃ τὸ ἀπολωλός. «Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός».

§ 14.

ΒΡΑΧΥ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα, ἐπιπροστίθεμεν τούτοις ἐνταῦθα διὰ βραχέων καὶ τὰς ἀκολούθους συντόμους θέσεις, ὡς τὸ ἐπὶ πραγμάτων θεμελιούμενον καὶ ἀπὸ πραγμάτων βιβαίων ἐξαγόμενον μετὰ λόγου συμπέρασμα τῆς διμεροῦς ταύτης δογματικῆς μελέτης.

Α'.

1. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἑαυτὸν συνεχῶς προσαγορεύων «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» δείκνυσιν ἀριδῆλως διὰ τοῦ σπουδαιοτάτην σημασίαν ἔχοντος ὀνόματος τούτου, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν ἀληθινός καὶ τέλειος καὶ οὕτως, ὥστερ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων.

2. Ἀνθρωπος μὲν ἐστιν ἀληθινός, τέλειος δὲ καὶ τελειότατος φύσει καὶ θέσει, καὶ ἐν τοιαύτῃ μάλιστα ἐν-

νοία, ἐν ᾗ ὁ Βαπτιστὴς αὐτὸν ὠνόμασεν· «Ἴδε ὁ ἄνθρωπος, εἰπὼν, οὗ ἐγὼ πρόδρομός εἰμι».

3. Ἄνθρωπον τὸν Ἰησοῦν καὶ πάντες ἐκεῖνοι ἀδιστάκτως παρρησία ὡμολόγουν, οἵτινες εἶδον αὐτὸν κατὰ τοὺς κειμένους τῆς φύσεως νόμους ἐν ἡλικίᾳ αὐξάνοντα.

4. Ἡύξανε μὲν ὁ Ἰησοῦς ἐν ἡλικίᾳ, ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ σωματικῶς τελειούμενος, ἐκραταιοῦτο δὲ πληρούμενος σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτόν. «Τὸ δὲ παιδίον ἡύξανε, λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς — 2, 40. — καὶ ἐκραταιοῦτο πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό».

5. Διὰ τῶν λέξεων τούτων φανερῶς ἐπιδηλοῖ ὁ ἅγιος οὗτος ἱστορικός ἐνθεν μὲν τὴν πραγματικὴν «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἀνθρωπότητα, ἐνθεν δὲ καὶ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν συνάμα πάντων ἄλλων ἀνθρώπων οἰκείαν αὐτῷ σοφίαν, ἧς οἱ λοιποὶ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων φύσει ἦσαν ἀπεστερημένοι. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀναφερόμενος ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ, ταῦτα περὶ αὐτοῦ ἐπιλέγει· «Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφία καὶ ἡλικία καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις». Τὸ δὲ ὕψος τῆς ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ πρωτοφανοῦς σοφίας αὐτοῦ, ἐτι δωδεκαετοῦς ὄντος, πιστῶς χαρακτηρίζει ἐπάγων· «Καὶ εὗρον — οἱ γονεῖς — τὸν Ἰησοῦν καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων καὶ ἀκούοντα αὐτῶν καὶ ἐπερωτῶντα αὐτούς. Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ.»

Ἡ προσηγορία τοίνυν αὕτη καταλληλοτάτη καὶ πεπωδესτάτη αὐτῷ ἦν εἰς ἐνδειξιν τῆς ἐν θείᾳ σοφίᾳ καὶ χάριτι Θεοῦ ἀναπτυσσομένης «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» τελειοτάτης ἀνθρωπότητος, ἀμα δὲ καὶ τῆς ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ πραγματικῆς ὑπάρξεως.

6. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατ' ἐξαίρεσιν φαίνεται χρώμενος εἰς ἐνδείξιν μόνον ἑαυτοῦ, οὐδένα δὲ οὐδέποτε ἄλλον οὕτω καλέσας, λογικῶς ἔπεται ὅτι, εἰ καὶ δείκνυσιν ἑαυτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τελειότατον ἄνθρωπον, πλὴν ἀλλ' ὅμως ἐν ἰδιαιτέρᾳ, ὑψηλοτέρᾳ, ἥτοι ἐν μόνῃ τῇ καθαρῶς μεσσιανικῇ σημασίᾳ ἑαυτὸν λέγει «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», ἐν ᾗ καὶ ὁ προφήτης Δανιήλ, ἐξ οὗ καὶ τὸν τίτλον τοῦτον ἐδέξατο, ἤδη αὐτὸν προωνόμασε, τὴν ἄνωθεν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον κατὰβασιν προθεασάμενος. «Ἐθεώρουν, προλέγει ὁ Δανιήλ, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν».

7. «Ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν» προφητεύει ὁ προφήτης περὶ τοῦ ἐπιφανέντος Χριστοῦ, ὁμοίος δηλαδὴ υἱῷ ἀνθρώπου, ἥ, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος μετὰ τὴν σάρκωσιν, «ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος κλπ.». Ἄρα οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἀπλοῦς, κοινός, εἷς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὁμοίος υἱῷ ἀνθρώπου, ἐπομένως οὐχὶ κατὰ φαντασίαν, ἀλλὰ καὶ πλεον τι, μείζων τουτέστι καὶ κρείττων ἀνθρώπου συνήθους. «Οὐ γὰρ ἦν εἷς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς εἷς τῶν πολλῶν, λέγει ὁ Χρυσόστομος· οὐ γὰρ εἷς ἄνθρωπον μετέπεσεν ὁ Θεὸς Λόγος, οὐδὲ οὐσία μετεβλήθη, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἐφάνη». Ἐφαίνετο μὲν γὰρ ἀνθρώποις, οὐκ ἦν δὲ τοῖς πολλοῖς ὁμοίος, εἰ καὶ τὴν σάρκα ὁμοίος ἦν. Διότι καὶ σὰρξ γενόμενος ἔμενε Θεὸς Λόγος ὢν. «Οὐκ ἦν λοιπὸν τὸ φαινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός, μένων μὲν καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ὁ ἦν, λαβὼν δὲ ἐνανθρωπήσας ὁ οὐκ ἦν'»).

1) «Ἐνταῦθα ἐπιλαβόμενοι τοῦ ῥητοῦ οἱ ἀπὸ Μαρκίου,»

«Γίος ἀνθρώπου καλεῖται, λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, καὶ διὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ διὰ τὴν Παρθένον, ἐξ ὧν ἐγένετο· τοῦ μὲν ὡς προπάτορος, τῆς δὲ ὡς μητρός, νόμῳ καὶ οὐ νόμῳ γεννήσεως»²⁾).

8. Ἐντεῦθεν φανερόν, ὅτι προσαγορεύων ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς «τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», καὶ πατέρα ἐπὶ τῆς γῆς οὐκ ἔχων· ἐκ Παρθένου γὰρ ἐτέχθη, δείκνυσιν αὐτῆς, ὅτι προῆν καὶ ἀνερμηνεύτως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεγέννηται· ὅτι, ἅτε ἀοράτου καθ' ἑαυτὴν τῆς θεότητος οὐσης, σὰρξ ἐγένετο καὶ φωνὴ ἀνθρωπεία κέχρηται, «ὡς δεομέ-

οῦτω γράφει κατ' αὐτῶν ὁ Χρυσόστομος τῆς ἀληθείας ὑπεραπολογούμενος, ἰδοὺ, φασίν, οὐκ ἐγένετο ἀνθρώπος, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Πῶς δ' ἐστὶν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενέσθαι; σκιὰν περιβαλλόμενον; Οὐκοῦν εἰδῶλον τοῦτο ἐστὶ καὶ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπου ὁμοίωμα· ἀνθρώπου γὰρ ὁμοίωμα, ἀνθρώπος ἕτερος. Καὶ σχήματι εὕρεθεις ὡς ἀνθρώπος. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπος ἀληθῶς· τὸ ὡς ἀνθρώπον εἶναι καὶ τὸ σχήματι εἶναι ἀνθρώπον. Τὸ γὰρ σχήματι εἶναι ἀνθρώπον, οὐκ ἐστὶ φύσει ἀνθρώπον εἶναι, καὶ τὸ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου εἶναι, οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἀνθρώπον εἶναι». Χρυσοστ. Ἑρμην. ἐν τῇ πρὸς Φίλιπ. 2, 1. Ὅμ. 7, § 2. Ἐν αὐτῇ δὲ κατωτέρῳ § 3. λέγει ὁρθῶς τὸ χωρίον τοῦ Ἀποστόλου ἐξηγῶν καὶ τὸ ἀσεβὲς ἐκείνων δόγμα ἀνασκευάζων· «Τί οὖν ἐστὶν, ὃ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, αὖν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος; Πολλὰ μὲν εἶχεν ἡμέτερα, πολλὰ δ' οὐκ εἶχεν· οἷον ἀπὸ συνουσίας οὐκ ἐτέχθη, οἷον ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε. Ταῦτα ὑπῆρχεν αὐτῷ, ἃ μὴδενὶ τῶν ἀνθρώπων». α' Ἀληθινὸν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, γράφει καὶ ὁ Ἐπιφάνιος, οὐ δοκῇ καὶ φαντασίᾳ ἦν, ἐπειδὴ ταύτῃ τῷ ἡμετέρῳ ἦν. Ἀδελφὴ γὰρ ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καὶ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐσμεν.» Ἐπιφ. Κατὰ αἰρ. τόμ. α'. Πρβλ. Χρυσοστ. Ἑρμ. πρὸς Κορίθ. Α'. 15, 47.

2) Γρηγ. Θεολ. ἐν Λόγῳ 6'. περὶ Υἱοῦ § 3.

νης τῆς ἀνθρωπότητος τῆς συγγενοῦς αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν φωνῆς», κατὰ τὸν Νύσσης Γρηγόριον· ὅτι μεσίτης³⁾ ἐστὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τούτους τῷ οὐρανίῳ Πατρὶ καταλλάσσων.

Ἐπομένως, καίπερ ὅμοιος ἀνθρώποις τὴν σάρκα ὦν, μείζων ἐστὶν ἀνθρώπων τὴν θεότητα· κεί μὴ διόλου ἀνθρώπος, γράφει ὁ Νύσσης, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος, διὰ τὸ κατὰ τὴν παρθενίαν μυστήριον». Ἄρα, κατὰ τὸν ἅγιον Χρυσόστομον, ἑαυτὸν προσαγορεύων ὁ Κύριος «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὴν θεότητα ἐντεῦθεν ἐκάλεσε, δείξας σὺν τούτοις καὶ τὴν οἰκείαν τῇ θεότητι προέπαρξιν. Ἐπομένως ὁ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων Ἰησοῦς Χριστός, ὁ προεπηγγελμένος ἐστὶ Μεσσίας, ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς καὶ Λόγος, ὃς ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Πατρὸς ἦν πρὸ καταβολῆς κόσμου, ἐξ αὐτοῦ ἀχρόνως γεγεννημένος καὶ ἀνάρχως, ἴσος, ὁμότιμος καὶ ἰσότημος αὐτῷ, αὐτὸς ὦν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπόδειξις ῥαδία καὶ σύντομος, ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἀνθρώπος, ἤτοι θεάνθρωπος, ὁ Χριστός, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.»

9. Τοιοῦτος ὦν «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», δύναμιν θείαν εἶχε, γινῶσιν ἀκριβῆ καὶ συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ

3) «Μεσίτου δὲ τοῦτό ἐστι, τὸ ἐκατέρων ἐχόμενον, ὦν ἐστὶ μεσίτης, κοινωνεῖν. Ἐάν δὲ τοῦ μὲν ἐνὸς ἔχηται, τοῦ δὲ ἐνὸς ἀπεσχοινισμένος ἢ, οὐκέτι μεσίτης ἐστίν. Εἰ τοίνυν μὴ ἔχεται τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, οὐκ ἐστὶ μεσίτης, ἀλλ' ἀπεσχοίνισται. Ὡς περ γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἔχεται φύσεως, ἐπειδὴ πρὸς ἀνθρώπους ἤρχετο, οὕτω καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ παρὰ Θεοῦ ἤρχετο. Ἐπειδὴ γὰρ δύο φύσεων μέσος γέγονεν, ἐγγὺς τῶν δύο φύσεων αὐτὸν εἶναι δεῖ.» Χρυσ. Ἑρμην. εἰς τὴν ἀ. πρὸς Τιμόθ. 2.
Ὅμιλ. 2'. Migne C-Compl. patrologiae.

φύσει, ἥς οὐκ ἔτυχεν ἐν τῷ βαπτίζεσθαι, οὐδὲ μετέλαβεν αὐτῆς τῆς ἡθικῆς χάριν αὐτοῦ τελειότητος, ἀλλ' ὦν αὐτὸς εἰκὼν πρωτότυπος ἀρετῆς, εἶχε φύσει καὶ γινῶσιν τῶν ὅλων ἀπόλυτον, ὥσπερ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

Β.

1. Διὰ τὴν ἡθικὴν τῶν μαθητῶν ἀτέλειαν, οἵτινες πρὸ τοῦ ὑψωθέντος σταυροῦ τὰ τῶν νηπίων ἔπασχον, ὁ Κύριος ὠνόμαζεν ἑαυτὸν οὐχὶ ῥητῶς τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ Κύριος μεταμορφούμενος, τοσοῦτον μόνον προήνοιξεν ἐκεῖ τῆς οἰκείας λαμπρότητος, ὅσον οἱ μαθηταὶ ἐνεγκεῖν ἠδύναντο. Οὕτω διδάσκουσιν ἡμᾶς οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁπόθεν τὰς ἀποδείξεις ταύτας ἀρῶμεθα.

2. Ὁ Ἰησοῦς οὐ μόνον ἑαυτὸν οὐκ ἔλεγε τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ καὶ ὅτε οἱ μαθηταὶ ὠμολόγησαν αὐτὸν ὡς τοιοῦτον, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐμακάρισε μὲν τὴν ἄνωθεν αὐτοῖς ἀποκαλυφθεῖσαν γινῶσιν, ἐκέλευσε δὲ συνάμα μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο· «οὐδέπω τοῦ καιροῦ καλοῦντος ἀπογυμνῶσαι τὴν θεότητα σαφῶς» κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον.

3. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτε περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ ἰδίου πάθους διελέγετο, ἡ περὶ τῆς ἐν ἐσχάτοις καιροῖς γενησομένοις προὔλεγε παρουσίας, τῆς δευτέρας, ἑαυτὸν οὐχὶ τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» προσηγόρευε, προπαιδεύων οὕτω τοὺς ἀκούοντας ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον ὑψωθῆναι, ὅπερ καὶ ἦν τὸ μέγα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ μυστήριον.

4. Ὁ Κύριος ταύτην τὴν προσηγορίαν καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ Μεσσίας ἐαυτῷ ἀπεδίδου καὶ ὅτε τὸ σάββατον ἔλυε, καὶ ἁμαρτίας ἀνθρώποις συνεχώρει, καὶ ἐν γένει ὡς Θεὸς ἐθαυματούργει, παρέχων οὕτω πᾶσι δείγματα πολλὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑποστατικῶς ἡνωμένης θεότητος ἐν ἔργοις ὁρατοῖς φανερώς παραδεικνυομένης.

5. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς Θεὸς ἐν ἀνθρώποις ἐνεργῶν καὶ ὡς ἄνθρωπος ὡσαύτως αὐτοῖς συνομιλῶν καὶ πρὸς τούτοις ἑαυτὸν οὐχὶ τὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» λέγων, εἰς τὸν προφήτην Δανιήλ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε τοῦτο, ἀρμοδίως παρέπεμπεν· ὅτι ὁ προφήτης οὗτος προφητικοῖς ὁφθαλμοῖς τὴν πρώτην ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος «μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱοῦ ἀνθρώπου ἐρχομένου» προκατιδὼν, ἤδη σαφῶς αὐτὴν καὶ προανεφώνησεν. Ἡ δὲ περὶ τοῦ Μεσσίας τοῦ προφήτου τούτου ἐναργεστάτη πρόρρησις ἦν λίαν γνωστὴ τοῖς ἀπιστοῦσιν Ἰουδαίοις· διότι ἐν αὐτῇ καὶ ὁ καιρὸς ἔτι τῆς εἰς τὸν κόσμον τοῦ Μεσσίας ἐλεύσεως ἀκριβέστερον προσδιωρίζετο. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖθεν μαθόντες πάντες ἠδύναντο ἐν τῷ προσώπῳ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» τὸν προεπηγγελμένον βλέπειν Χριστόν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς ὠνόμαζε μὲν ἑαυτὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», οὐχ ὑπέδειξε δὲ καὶ πόθεν τὸν καθαρῶς μεσσιανικὸν τοῦτον τίτλον ἔλαβεν.

6. Λέγων ἑαυτὸν ὁ Κύριος «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» τὰς πεπλανημένας περὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐρχομένου Μεσσίας τῶν Ἰουδαίων δόξας οὕτως ἀνέσχευαζε διὰ τρόπον, ὡς ἂν τις εἴποι, ἀνθρωπινωτέρου. Διότι ἐκεῖνοι μὲν βασιλέα κατακτητὴν παντὸς τοῦ κόσμου προσεδόκων, ὁ δὲ Σωτὴρ, ὃν ὁ ἐπιφανὲς ἀληθινὸς Μεσσίας, βασιλεὺς ἦν οὐρανοῦ καὶ γῆς, βασιλεὺς αἰώνιος, οὗ ἡ βασι-

λεία, κατὰ τὸν Προφήτην, οὐδέποτε παρελεύσεται, οὐδέποτε διαφθαρήσεται, ἀλλ' ἄσειστος καὶ ἀσάλευτος ἐπιδιαμενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα.

7. Ἐντεῦθεν κατὰδῆλον διὰ τί ὁ Κύριος, πρὸ τοῦ ὠρισμένου καιροῦ, οὐκ εἶπε ῥητῶς· «Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός,» ἀλλ' «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»· διότι τὰ ἔργα τοῦ ἐπηγεγμένου Χριστοῦ ἐπιτελῶν, τοῦθ' ὅπερ τὸ ἔργον ἦν τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, τὸν καιρὸν ἀνέμενε τοῦ θερισμοῦ, πρὸς τὴν ἐξ ἐλευθέρας ἐσωτερικῆς προαιρέσεως ἀπορρέουσαν ὁμολογίαν ἠτένιζε, πάντας τοὺς βλέποντας καὶ ἀκούοντας πρὸς τὴν πίστιν, τὴν ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας καὶ στερῆρας πεποιθήσεως προερχομένην, πρὸς τὴν ἀληθινὴν τουτέστι πῖσιν τῶν λεγομένων καὶ πραττομένων ἐφείλκετο. Διὰ τοῦτο οὐδένα μὲν οὐδέποτε ἠνάγκαζεν εἰς τὸ ὁμολογεῖν αὐτὸν τὸν Μεσσίαν, πάντα δέ, τοῦναντίον, ἔπειθε διὰ πραγμάτων τρανῶν καὶ ἀποδεδειγμένων εἰς τὸ πιστεῦσαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος καὶ νῦν ἐλθὼν Χριστός ὁ Κύριος. Εἰ δὲ καὶ σφόδρα τῆς σωτηρίας ἐκάστου ἐφίεται, οὐδένα δὲ βιάζει ἐκ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν πίστιν ἐπανελθεῖν, ἀλλὰ παραινεῖ, συμβουλεύει καὶ πείθει βουλῆς καὶ θελήσεως ἐλευθέραν ἐπιζητῶν προαίρεσιν· διότι, ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος, «ἐν τῷ θέλειν καὶ τῷ μὴ θέλειν κεῖται τὸ πᾶν.»

8. Οὕτω διδάσκει περὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὥσπερ καὶ παρέλαθεν, ἤκουσεν, ἔμαθε καὶ ἐπιστάθη, ἀπαραλλάκτως φυλάττουσα τὰ πανακήρατα δόγματα τοῦ νικῶντος τοὺς πολεμίους χριστιανισμοῦ, ἐκτρεπομένη πάντοτε τὰς τῶν αἰρετικῶν βεβήλους κενοφωνίας. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες, οἱ διὰ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διερμηνεύοντες, τοῖς μὲν ὑπὸ τῆς Ἐκ-

κλησίας κεκυρωμένοις δόγμασι στερρώως αείποτε επέμενον, τὴν δὲ ἀτομικὴν αὐτῶν γνώμην τῇ ἀλανθάστῳ τῆς Ἐκκλησίας ἀποφάσει εὐγνιμόνως καθυπέβαλλον. Καὶ τὰς μὲν τῶν αἰρετικῶν κακοδιδοσκαλίας, ὡς προϊδόντα νοσηρᾶς διανοίας, τῆς ὀρθῆς ἀπέξεον τῶν Γραφῶν ἐρμηνείας, τοῦ λόγου δὲ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας ὑπεραπολογούμενοι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἑαυτὸν συνεχῶς προσονομάζοντα «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνθ' ἡμῶν παθόντα, ὡμολόγουν Σωτῆρα καὶ Θεόν, τιμὴν αὐτῷ Θεῷ ἐμπρέπουσαν ἀποδιδόντες καὶ ἐν πᾶσιν αὐτῷ ὡς Θεῷ ἐν ἀληθείᾳ λατρεύοντες. Θεμέλιον δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐξ ἀσφαλοῦς πεποιθήσεως προερχομένης ὁμολογίας τοῦτο ὑπῆρχε καὶ μόνον, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κατὰ τὰς ῥήσεις τῶν προφητῶν ἐπιφανέντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πεπληρωμένην ἔβλεπον τὴν περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», τοῦ Μεσσίου, πρόρρησιν Δανιὴλ τοῦ προφήτου. Πῶς δὲ καὶ ἡρμήνευον τὴν μεσσιανικὴν ταύτην προφητείαν, γινώσκομεν ἤδη σαφῶς ἐκ τῶν προειρημένων. Ἵνα δὲ ἐπὶ μᾶλλον τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων γνώμας προσεπικυρώσωμεν, τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνός τούτων ἐνταῦθα προσάγομεν καὶ δὴ τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου, περὶ «τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου», ἐν σχέσει θετικῇ πρὸς τὴν τοῦ Δανιὴλ περὶ αὐτοῦ προφητείαν, ῥητῶς καὶ ὠρισμένως ταῦτα γράφοντος⁴). «Εἰς τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ παρὰ ἀνθρώποις χωρητὸν, ἀνελάμβανεν ὁ Ἰησοῦς εἰς ἑαυτὸν τοῦτο, καλούμενος ἀπ' ἀρχῆς υἱὸς ἀνθρώπου διὰ τὸ μέλλον, καίτοι μήπω ὢν ἄνθρωπος, καθὼς ὁ Δανιὴλ μαρτυρεῖ· «Εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενον ὡς υἱὸν ἀνθρώπου». Δι-

4) Ἴδὲ Ἰππολ. κατὰ Νοητοῦ, § 4. ἐκδ. Migne. τ. 80v.

καίως οὖν ἐν τῷ οὐρανῷ ὄντα ἔλεγε τούτῳ τῷ ὀνόματι τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς ὄντα, καλεῖσθαι ἀπ' ἀρχῆς Λόγον Θεοῦ»⁶⁾. Ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἔχει προσέτι καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι, εἰς ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν ἀναγομένη, σαφῶς ἡμῖν δείκνυσιν ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ τὸ ὄνομα τοῦτο — «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» — καὶ αὐτοὶ ἐλάμβανον οἱ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ῥητῶς αὐτὸ ἀναφέροντες.

9. Οὕτως ὡσαύτως καὶ οἱ ἀληθινοὶ χριστιανοὶ πιστεύουσι καὶ ἀνομολογοῦσιν ὡς Θεὸν «τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου», τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀνυμνολογοῦντες καὶ αὐτόν

5) Τὴν μαρτυρίαν ταύτην δυνάμεθα καθαρῶς ἀποστολικὴν νὰ καλέσωμεν, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, τοῖς ἀποστολικοῖς καλουμένοις Πατέρεσι πιστῶς μεταδοθεῖσαν. Διότι ὁ ἅγιος Ἰππόλυτος ἦν μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου — Εὐσ. Ἐκκλ. ἱστ. VI, c. 12. — τούτου μαθητοῦ χρηματίσαντος τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου παρ' ἐκείνων διδασκθέντος, οἵτινες ἰδίῳις ὁμμασιν εἶδον τὸν Χριστόν. Εἰρήν. κατὰ αἰρ. III, § 3. «Ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς — ὁ Πολύκαρπος — καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν». Ὁ δὲ Ἱερώνυμος — *de vir. illustr.* § 17. — λέγει περὶ τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου ταῦτα «Polycarpus Johannis discipulus et ab eo Smyrnae episcopus ordinatus, totius Asiae princeps fuit.» (Ὁρα Ἐκκλ. ἱστ. K. Κοντογόνου τόμ. Α' σελ. 325, καὶ 240. Εὐσ. ἐκκλ. ἱστ. III, c. 36. VI, c. 12. κλπ.). Οὐκ ἔστιν ἄρα ἡ τοῦ Δαγίηλ προφητεία «une simple légende», οὐδὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς «une simple synonymie», ὡς δογματίζει ὁ ἐκ προθέσεως ἀρνούμενος Renan καὶ λοιποὶ τῶν ὀρθολογιστῶν, ἀλλὰ γυμνὴ ἀλήθεια, ἣν καὶ ἐκήρυττον διδάσκοντες οἱ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μαθητευθέντες τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες.

προσκυνοῦντες. α' Ἄν τοῖνυν, καὶ τοῦτο λέγομεν ἐνταῦθα μετὰ τοῦ μεγάλου τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Πατρός, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· «ἀν τοῖνυν εἶποι σοὶ τις· Τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖς; Εἶπέ φαίμεν τῇ φωνῇ, γεγηθότι τῷ προσώπῳ· Καὶ προσκυνῶ, καὶ οὐ παύσομαι ποτε προσκυνῶν. Κἂν γελάσῃ, δάκρυσον αὐτόν, ὅτι μαίνεται. Εὐχαρίστησον τῷ Δεσπότη, ὅτι τοιαῦτα ἡμᾶς εὐηργέτησεν, ἃ μὴδὲ μαθεῖν δύνανταί τις χωρὶς τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως» 6).

6) Χρυσοστ. Ἑρμην. εἰς Ματθαῖον 16, 13. Ὁμιλ. 84. § 5.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Πρόλογος.....	σελ., γ'.
Εἰσαγωγή.—Περὶ τῆς ἀληθινῆς ἐννοίας τῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως ἀπὸ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.....	1.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐαυτὸν ὠνόμαζε αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ;	
§ 1. Τὸ σπουδαῖον τοῦ ἀντικειμένου τούτου	10.
§ 2. Σύγκρισις τῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως ἀπὸ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἄλλας ὁμοίας αὐτῇ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Ἐννοια καὶ ὑπεροχὴ τῆς πρώτης.....	12.
§ 3. Ἡ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἔκφρασις αὐτοῦ ἀνθρώπου ποίαν ἐννοίαν ἔχει; καὶ	
α) Παρὰ τῷ προφῆτῃ Δαβὶδ.....	19.
β) Παρὰ τῷ προφῆτῃ Ἰεζεκιήλ.....	21.
§ 4. Ὁ Κύριος ἐαυτὸν ὠνόμαζε αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν προσηγορίαν ταύτην λαβὼν ἐκ τῆς θεοπνεύστου βίβλου	24.
§ 5. Ἡ περὶ τοῦ Μεσσίου προφητεία Δανιὴλ τοῦ προφήτου.....	27.
1. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.	28.
2. Κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὀρθολογιστῶν — rationalistes	32.
§ 6. Ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ καὶ αἱ ἀναγκαῖαι αὐτῆς συνέπειαι	34.

4. Περὶ τῶν προφητειῶν ἐν γένει κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὀρθολογιστῶν	35.
2. Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτου Δανιὴλ καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ ἐνστάσεων τῶν ὀρθολογιστῶν	36.
§ 7. Ἀνασκευὴ τῶν ἐνστάσεων τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς ..	51.
§ 8. Ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἥτοι τὸ πλήρωμα τῶν προφητῶν	69.
§ 9. Ἡ δευτέρα αὐτοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον παρουσία	84.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

§ 10. Τίνος ἕνεκεν ὁ Κύριος ἑαυτὸν ἀνόμαζε αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου	103.
§ 11. Χαρακτὴρ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου	106.
§ 12. Ὁνόμαζεν ἑαυτὸν ὁ Κύριος αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου	
α) διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν	110.
β) διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν Ἰουδαίων	124.
13. Αἱ περὶ αὐτοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Μεσσίου, γινώμται τῶν Ἰουδαίων	133.
14. Βραχὺ συμπέρασμα τῆς παρούσης δογματικῆς μελέτης	
α) τοῦ πρώτου μέρους	151.
β) τοῦ δευτέρου μέρους	156.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Ἐν σελ. 1, στίχ. 2. ὑποσημ. ἀντὶ ἡμῶν γράφε ἡμῖν—σελ. 3, στίχ. 16. ἴσχυεν—σελ. 5, στίχ. 4. ὑποσ. δόγματα—σελ. 14, στίχ. 2. ὑποσ. ἀνδρ-
θρως—σελ. 16, στ. 7. ὑποσ. Ἡ δὲ ἐβραϊκὴ—σελ. 18, στ. 5. ὑποσ. ῥήμα-
τα—σελ. 23, στίχ. 7. ὑποσ. ὁ Bleek—σελ. 29, στίχ. 10. οὐκ ἦν εἰς—
σελ. 32, στίχ. 4. εἰμι—Αὐτόθ. στ. 10.—ἐστίν, ὁ Χριστός.—σελ. 64, στίχ.
2. ἀδ προφήτης, λέγουσιν, οὗτος—σελ. 56, στίχ. 18. ὑποσ. εἶχε—σελ. 58,
στίχ. 6. ὑποσ. βδέλυγμα—σελ. 61, στίχ. 12. ἐγενήθη—Αὐτόθ. στίχ. 1. ὑποσ.
γεγεννημένην—Αὐτόθ. στίχ. 3. γεγεννημένα—σελ. 67, στίχ. 8 (καὶ οὐχί,
ὡς λέγει ὁ Renan, ἀπλή συνωνυμ(α)ν).—σελ. 106, στίχ. 11. μεταβαλλο-
μένης,—σελ. 144, στίχ. 16. Benennung.—σελ. 154, στίχ. 9. γεγέννη-
ται.—157, στίχ. 6. ἐνδεικνυμένης.—σελ. 159, στίχ. 7. ὑπεραπολο-
γούμενοι,

Τὰ λοιπὰ ἀφίενται εἰς τοῦ ἀναγνώστου τὴν ἐπιείκειαν.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Τιμάται φράγκων δύο, καὶ εὐρίσκεται παρὰ τῷ συγ-
γραφεῖ ἐν Ἀθήναις (ὁδῷ Μητροπόλεως, ἀριθ. 3) καὶ ἐν
τῷ βιβλιοπωλείῳ τοῦ κυρίου Γεωργίου Κατσουροπού-
λου (ὁδῷ Αἰόλου, ἀριθ. 128).

ΣΗΜ. Τὸ ἥμισυ τῆς τιμῆς τῶν πωληθησομένων ἀντιτύπων
τῆς παρούσης πραγματείας προσφέρεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως
εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ « Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ».

